

ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ НАПН УКРАЇНИ

Свідоцтво
про державну
реєстрацію
серія КВ № 5049
від 11 квітня 2001 р.

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ

Засновано
в 2001 році

Передплатний індекс
23823

**ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЧАСОПИС
2 (49)' 2013**

Засновники

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ НАПН УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Головний редактор

Віктор АНДРУЩЕНКО,

доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України,
голова наглядової ради Інституту вищої освіти НАПН України,
ректор Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Редакційна колегія

Віль БАКІРОВ,

доктор соціологічних наук, професор, академік НАН України,
ректор Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Микола ЄВТУХ,

доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України,
академік-секретар Відділення педагогіки та психології вищої освіти НАПН України

Михайло ЗГУРОВСЬКИЙ,

доктор технічних наук, професор, академік НАН України,
ректор Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»

Іван ЗЯЗЮН,

доктор філософських наук, академік НАН України,
директор Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих НАПН України

Наталія КОЧУБЕЙ,

доктор філософських наук,
професор Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова
(*заступник головного редактора*)

Василь КРЕМЕНЬ,

доктор філософських наук, професор, академік НАН України, президент НАПН України

Володимир ЛУГОВИЙ,

доктор педагогічних наук, професор, академік, перший віце-президент НАПН України
(*перший заступник головного редактора*)

Микола МИХАЛЬЧЕНКО,

доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, президент Української
академії політичних наук

Олекса ОНИЩЕНКО,

доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік-секретар НАН України, директор Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського

Ганна ОНКОВИЧ,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу Інституту вищої освіти НАПН України (заступник головного редактора)

Геннадій ПІВНЯК,

доктор технічних наук, професор, академік НАН України, ректор Національного гірничого університету України

Зореслав САМЧУК,

доктор філософських наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу соціальних проблем вищої освіти та виховання студентської молоді Інституту вищої освіти НАПН України

Валерій СМОЛІЙ,

доктор історичних наук, професор, академік НАН України, директор Інституту історії НАН України

Михайло СТЕПКО,

кандидат фізико-математичних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Інституту вищої освіти НАПН України

Петро ТАЛАНЧУК,

доктор технічних наук, професор, академік НАН України, президент Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

Василь ТАЦІЙ,

доктор юридичних наук, професор, академік НАН України, ректор Української національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого

Юрій ШЕМШУЧЕНКО,

доктор юридичних наук, професор, академік НАН України, директор Інституту держави і права НАН України

Редакційна колегія з напрямів:

педагогіки — Надія БІБІК, Наталія ДЕМ'ЯНЕНКО, Жанна ТАЛАНОВА,
Галина КОЗЛАКОВА, Ельвіра ЛУЗИК, Тамара ЯЦЕНКО;
психології — Іван БЕХ, В'ячеслав КАЗМІРЕНКО, Сергій МАКСИМЕНКО,
Віталій ТАТЕНКО;
філософії — Петро ГНАТЕНКО, Леонід ГУБЕРСЬКИЙ, Анатолій КОНВЕРСЬКИЙ,
Валентин КРИСАЧЕНКО, Володимир ЯРОШОВЕЦЬ;
політології — Микола ГОЛОВАТИЙ, Володимир ГОРБАТЕНКО, Федір КИРИЛЮК,
Віктор ПАЗЕНОК, Віталій СКУРАТІВСЬКИЙ;
економічної теорії — Іван ГРИЩЕНКО, Сергій ЗАХАРІН, Олег КУКЛІН,
Антон ФІЛІПЕНКО.

Відповідальний секретар

Анна МОРОЗОВА

Адреса редакції:

01014, м. Київ-14, вул. Бастіонна, 9.
Інститут вищої освіти НАПН України
Тел.: 286-68-04, 286-63-68

Матеріали для публікації можна надсилати електронною поштою: wou@ukr.net

Схвалено рішенням вченої ради Інституту вищої освіти НАПН України,
протокол № 5/6-1 від 27.05.2013.

ЗМІСТ

СТОРИНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Віктор АНДРУЩЕНКО

Доповідь з нагоди презентації Проекту «Проблеми підготовки нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття (Педагогічна Конституція Європи)»5

АКТУАЛЬНА ОЦІНКА

Василь КРЕМЕНЬ

Що робить державу успішною в пору глобалізації? (Промова на зібранні представників Дипломатичного корпусу, акредитованого в Україні. 11 березня 2013 р.)8

ОБГОВОРЮЄМО ПРОЕКТИ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВИЩУ ОСВІТУ»

Леонід ГУБЕРСЬКИЙ, Євген СУЛІМА, Лілія ГРИНЕВИЧ, Володимир ЛУГОВИЙ, Віктор АНДРУЩЕНКО, Ростислав РИЖКОВ, Єлизавета ШЕПЕТИЛЬНИКОВА, Володимир ЛИТВИН, Віль БАКІРОВ, Петро ТАЛАНЧУК, Михайло ЗГУРОВСЬКИЙ 11

ТРИБУНА РЕКТОРА

Ігор КОЦАН

Професійна підготовка сучасного учителя: проблеми і орієнтири 13

ФІЛОСОФІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Алла ВАСИЛЮК

Наукові підходи до аналізу освітніх реформ 20

Наталія СЕМЕНЮК

Нормативно-правове забезпечення розв'язання суперечностей безперервної освіти26

Лілія КУЛІНЕНКО

Освіта як чинник формування громадянських якостей особистості 33

Віолета СКИРТАЧ, Олександр ПЕРІГ

Проблема суб'єкта вищої освіти в контексті дисциплінарної влади (роздуми, навіяні М. Фуко)..... 40

РЕФОРМА ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Наталія ШУГАЛІЙ

Генеza та сучасні тенденції розвитку LLL 48

Володимир МОРОЗОВ

Упровадження новітніх інформаційних технологій у сучасний педагогічний дискурс54

Роман ОЛЕКСЕНКО

Підготовка і перепідготовка кадрів у системі економічної освіти..... 59

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ

Людмила ПЕТЬКО

Впровадження української національної ідеї в процес іншомовної освіти майбутніх педагогів 68

Ольга ЛУК'ЯНЧЕНКО

Краєзнавство як засіб актуалізації навчальних компетентностей студентів на заняттях з етнографії..... 75

НОВІТНЯ НАУКА ТА СУЧАСНА ОСВІТА

Євген КУЗЬМІНСЬКИЙ, Катерина ЩУРСЬКА

Освітні аспекти формування єдиного біоенергетичного простору України 79

УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ

Володимир ШАПОВАЛ

Підготовка фахівців у науковій та освітній галузях державного управління як чинник державотворення 85

Ольга ПОЛЯК

Вища освіта ХХІ століття: між науковим плануванням і маркетингом освітніх послуг 89

Світлана КАЛАШНІКОВА

Професійний розвиток керівників вищих навчальних закладів: діяльність європейської платформи модернізації вищої освіти 95

Олена ГАРАЩУК, Віра КУЦЕНКО, Ірина СОДОЛЬ

Вдосконалення парадигми розвитку вищої освіти в контексті розбудови інноваційної економіки 102

Василь МАЙБОРОДА, Ганна ЛЕСИК

Підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів в Інституті вищої освіти Національної академії педагогічних наук України (2001–2012 рр.) 109

СТОРІНКА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

Віра КРАВЧУК

Використання мистецтвознавчої періодики у навчанні студентів творчих ВНЗ 114

РЕЦЕНЗІЇ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ

Григорій ВОЛИНКА

«Велич духовності». Рецензія на наукове видання «Філософія: Історія. Людина. Освіта» академіка НАН України Л. Губерського, академіка НАПН України В. Кременя та доктора філософських наук, професора В. Ільїна 120

Михайло БОЙЧЕНКО

Рецензія на монографію В. Андрущенка «Світанок Європи: Проблема формування нового вчителя для об'єднаної Європи ХХІ століття». – К. : Знання України, 2011. – 1099 с. 121

До уваги авторів 123

Реферативный обзор статей номера 124

Abstracting Review of Journal Articles 129

Contents 134

Журнал «Вища освіта України»

згідно з постановою Президії ВАК України

від 26 січня 2011 р. № 1 — 05/1 внесено до Переліку

видань, де можуть друкуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата педагогічних і філософських наук.

Віктор АНДРУЩЕНКО
доктор філософських наук, професор,
академік НАПН України,
член-кореспондент НАН України,
ректор Національного педагогічного
університету ім. М. П. Драгоманова,
Президент асоціації ректорів педагогічних
університетів Європи, головний редактор
часопису (м. Київ)

**ДОПОВІДЬ
З НАГОДИ
ПРЕЗЕНТАЦІЇ
ПРОЕКТУ
«ПРОБЛЕМИ
ПІДГОТОВКИ
НОВОГО ВЧИТЕЛЯ
ДЛЯ ОБ'ЄДНАНОЇ
ЄВРОПИ
XXI СТОЛІТТЯ
(ПЕДАГОГІЧНА
КОНСТИТУЦІЯ
ЄВРОПИ)»**

© Андрущенко В., 2013

Високоповажне зібрання!
Шановні представники Дипломатично-
го корпусу!

Шановні присутні!

Вашій високій увазі пропонується Про-
ект, ініційований ректорами низки євро-
пейських педагогічних університетів, спря-
мований на *зміцнення і розвиток єдиного
Європейського дому*, поглиблення взаємо-
дії та співпраці народів європейського про-
стору як умови забезпечення гідного місця
Європи в глобальній світовій конкуренції
народів і культур.

Переживши драматичну історію XX сто-
ліття, сучасна Європа об'єднується, зміц-
нює свій авторитет, делегує світові норми
і принципи цивілізованого життя народів
і взаємодії культур. Вона приймає у своє
середовище представників інших народів,
створює для кожного рівні можливості для
реалізації власної долі. Миролюбність і

права людини, демократія і співпраця, екологічна безпека і солідарність – ось основні європейські цінності, на основі яких будуються мости у майбутнє.

Тим часом, не всі громадяни країн європейського простору готові прийняти означені цінності. Реальністю є і те, що нинішні переселенці до Європи несуть із собою власні стандарти, норми і звички, що не завжди уживаються з європейськими традиціями. Завдання *навчитися жити разом* у єдиному європейському домі на основі узгодження цінностей, виховання нової європейської людини – вільного, креативного і творчого громадянина Європи – постає як завдання високого соціального, політичного і культурного значення. До його виконання мають долучитися всі, кому не байдужа доля Європи, а відтак – доля наших дітей, онуків і правнуків: дипломати і священнослужителі, бізнесмени і політики, виробничники, представники науки і культури.

Особлива роль у цьому контексті випадає *вчителіві*, який безпосередньо формує культуру жити разом у суспільстві без насильства, у мирі і згоді, за принципами гуманізму, милосердя, справедливості і свободи.

«Дайте мені дві тисячі вчителів, і я побудую нову Німеччину», – говорив свого часу канцлер Отто Бісмарк. Сучасна Європа потребує нового вчителя, здатного до формування загальнолюдських європейських цінностей, до поєднання їх із цінностями національними. Підготувати такого вчителя мають університети і центри педагогічного профілю. Відповідальність за цю шляхетну справу беруть на себе їхні очільники – ректори педагогічних університетів європейського педагогічного простору.

На виконання рішень Форуму міністрів європейських країн 23 вересня 2011 р., завдань, поставлених у доповіді Міністра освіти і науки, молоді та спорту України Д. Табачника «Школа XXI століття: «Київські ініціативи», нами запропоновано широкоформатний **Проект підготовки нового вчителя для об'єднаної Євро-**

пи XXI століття під амбітною назвою «Педагогічна Конституція Європи».

Ця назва має умовний характер. Її головне завдання – *сколихнути європейський світ*, залучити до педагогічної справи всіх небайдужих, мобілізувати ресурси й виконати, можливо, найбільш відповідальне соціальне завдання, історично делеговане нашому поколінню.

Ми маємо розпочати процес *об'єднання університетів* педагогічного профілю, розробки стратегії підготовки вчителя на єдиній аксіологічній (духовній) платформі з урахуванням особливостей національних культур і характерів народів європейського простору. Педагогічна конституція саме і репрезентує таку платформу – відкриту й зрозумілу для народів європейського простору.

З метою інтеграції зусиль нами *створено Асоціацію* ректорів педагогічних університетів Європи, до складу якої увійшли університети Республіки Білорусь, Польщі, Литви, Німеччини, Чехії, Російської Федерації, Молдови, Македонії. До нашого товариства приєдналась Вірменія. На часі входження в Асоціацію ректорів педагогічних університетів Великої Британії, Італії, Іспанії, Румунії, Угорщини, інших країн європейського простору.

Асоціацією розроблено документ стратегічного значення **«Педагогічна Конституція Європи»**, підготовлений колективом професорів (В. Андрущенко (Україна), М. Гунцінгер (Німеччина), А. Гайжутіс (Литва)), і схвалений Правлінням асоціації на засіданні у Празі в жовтні 2012 року. У цьому документі сформульовано принципи узгодженої трансуніверситетської політики, регламентується педагогічна діяльність та визначено загальний механізм підготовки педагогічних кадрів у країнах європейського простору. Положення Педагогічної Конституції мають відкритий характер. Вони можуть бути адаптовані до національних особливостей і педагогічних традицій.

Стратегічний план інтеграції європейського педагогічного проекту має п'ять етапів:

I етап – створення Асоціації ректорів педагогічних університетів Європи;

II етап – затвердження доопрацьованого тексту Педагогічної Конституції Європи Другим форумом Асоціації, який заплановано на травень 2013 року у Франкфурті-на-Майні;

III етап – розроблення спільних програм магістерського рівня (або рекомендацій-додатків до навчальних програм) «Новий учитель XXI століття»;

IV етап – видання уніфікованих підручників, які б зняли суперечності у трактуванні проблемних питань у предметах, за якими здійснюється підготовка вчителя в європейських країнах;

V етап – створення «Європейського континентального педагогічного університету» (на території однієї з країн членів Асоціації), який стане самостійним навчальним закладом нового покоління. Майбутні випускники Континентального університету стануть модераторами європейських цінностей, єдності Європейського дому, порозуміння та співпраці.

Наш проект побудований на базових цінностях, сформованих європейською філософією, педагогікою і культурою упродовж усієї історії. Ми спирались на творчість чеського педагога Яна Амоса Коменського, німецького мислителя Фрідріха Дістервега, французького просвітителя Жан-Жака Руссо, російського письменника Лева Толстого, грузинського педагога Шалви Амонашвілі, мудрого білоруського мислителя Франциска Скорини, багатьох інших оригінальних учителів людства, представників практично всіх європейських народів.

Основу Педагогічної Конституції Європи складають ідеї видатних українських педагогів Миколи Пирогова, Костянтина Ушинського, Антона Макаренка і Василя Сухомлинського, чий імена заслужено називають серед дев'яти найвидатніших педагогів світу. Їхні ідеї вивчають і застосовують не тільки у Європі, а й у Японії, Китаї, В'єтнамі, Бразилії, в багатьох інших країнах.

Україна – велика педагогічна держава. Український вчений і педагог *Юрій Дрогобич* свого часу був ректором Болонського університету. *Михайло Драгоманов* відомий як учасник створення славнозвісного Софійського університету в Болгарії. Меморіальна дошка філософу *Григорію Сковороді* від вдячного словацького народу розміщена на одній із центральних будівель Братислави. Постаменти *Тарасові Шевченку* височіють майже в усіх європейських столицях.

Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова розвиває цю славетну духовно-педагогічну традицію. 180 років діяльності у педагогічному просторі Європи дають нам право порушувати і розв'язувати доленосні питання, запрошувати до співпраці всіх, хто торує шлях до Великого Європейського Храму.

Свого часу *Федір Достоєвський* сказав: «Краса врятує світ». Ми маємо **відродити в європейському просторі красу людини** у всьому глибокому значенні її в історичному минулому, сьогоденні та спрямованості в майбутнє. Провідником цього відродження має стати **Його величність Учитель**, духовною основою якого є одвічно людські цінності віри, надії і любові.

Шановні колеги!

Як працівники державних дипломатичних служб Ви робите вагомий внесок у зміцнення миру і порозуміння народів європейського простору. Ваш авторитет – беззаперечний. Він і саме він має зміцнити зусилля ректорів педагогічних університетів щодо формування єдиної духовної платформи підготовки нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття.

Ми просимо Вашої підтримки, просимо інформувати Ваші Уряди, сприяти залученню університетів Ваших країн до цієї шляхетної справи. Підтримавши вчителя, ми підтримаємо дитину, а відтак – наблизимо гармонійне майбутнє, до якого прагнемо.

Дякую за увагу.

Василь КРЕМЕНЬ
академік НАПН України,
президент НАПН України (м. Київ)

ЩО РОБИТЬ ДЕРЖАВУ УСПІШНОЮ В ПОРУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ?

© Кремень В., 2013

**Промова на зібранні представників Дипломатичного корпусу, акредитованого в Україні.
11 березня 2013 р.**

рузі! Дозвольте мені висловити від Президії Національної академії педагогічних наук, а тут присутні академіки нашої академії, від наглядової ради університету імені М. П. Драгоманова щирі вітання усім вам – учасникам цього зібрання. Воно обговорює, на мою думку, дуже актуальну проблему, проблему подальшого розвитку освітньої справи, зокрема підготовку вчителя, педагога в контексті нових вимог, що постають перед європейським континентом. Можна було б навести багато доказів на користь того, що ідея, висловлена у доповіді Віктора Петровича Андрущенко, є актуальною і такою, що заслуговує на всебічну підтримку. Я зупинюсь лише на одній причині. Причина ця полягає в тому, що значною мірою сучасні світові процеси, а отже і процеси розвитку європейських країн, визначаються глобалізацією. Глобалізація, – хто б як до неї не ставився, має абсолютно відкритий та зрозумілий характер, є провідною тенденцією у розвитку світової цивілізації нині і в найближчі роки. Глобалізація – доволі широ-

ке поняття, багатоаспектне, і не час і не місце аналізувати це. Скажу єдине: глобалізація означає зближення народів, націй, означає створення єдиного економічного простору, емоційного, духовного, політичного, культурного... Глобалізація також має пріоритетні аспекти, зокрема в нашому регіоні. Європейські масштаби глобалізації передусім важливі для України і для більшості європейських держав.

Глобалізація ставить нові завдання і нові вимоги, вказує орієнтири суспільству, державі і людині, а отже – й освітній системі. Нині не може бути успішною жодна держава на європейському континенті, яка б намагалась будувати суперечливу систему суспільних відносин, не кажучи вже про антагоністичну до системи суспільних відносин, що панують у найбільш розвинених країнах світу. Тобто нині не може бути перспективною та держава, яка не перебуває в єдиному полі, єдиному просторі суспільних відносин. Чому? А тому, що національний прогрес будь-якої країни нині залежить не тільки від власних зусиль народу цієї країни, а й значною мірою від того, якою мірою країна спілкується, якою мірою вона співіснує, переймає досвід, працює разом з іншими країнами, в нашому контексті – Європи. Через це будь-яка країна, яка має намір будувати свій особливий «ізм», озиратиметься назад, випаде із загального контексту Європи і світової цивілізації. І у такий спосіб заведе себе у глухий кут суспільного розвитку.

Можна навести окремі приклади держав, досвід яких, на жаль, свідчить про справедливість цих слів. Коли ми говоримо про глобалізацію і державу, то ми повинні усвідомити, що нині змінюється сама сутність держави. Абсолютно *незалежних* держав, у повному розумінні цього слова, в сучасному світі немає і ніколи не буде: всі країни взаємозалежні. І мудра нація, мудрі політики намагаються вести свою країну, свою державу, систему її безпеки, економічну і духовно-політичну системи у такий спосіб, аби союз, до якого вступає держава, давав змогу максималь-

но реалізувати власні національні інтереси. Для нашої держави, для України як європейської держави, таким союзом може бути лише Європейський Союз, лише європейський вибір. І слід підтримати керівництво держави, зокрема Президента Віктора Федоровича Януковича, який постійно наголошує на необхідності активного впровадження саме європейських норм і цінностей життя і вступу до європейських структур, членство в яких дасть нам можливість максимально реалізувати національні інтереси України.

У процесі глобалізації постають нові проблеми перед людиною, перед особистістю. Аби підготувати людину до життя в сучасних, а тим більше, в майбутніх умовах, ми маємо багато що змінити, і зокрема в освіті. Ми повинні підготувати патріота, громадянина України, але водночас і європейську людину. Європейську за своєю сутністю, за своєю системою цінностей. І тут багато завдань. Від відповідної світоглядної підготовки, яка б давала адекватне уявлення про сучасний світ, до обов'язкового знання іноземних мов поряд з українською державною мовою, обов'язкового знання мови широкого міжнародного спілкування, якою є нині англійська мова. І лише у такий спосіб ми можемо виховати людину, яка забезпечить співпрацю України і світу, України і європейських країн, забезпечить прогрес.

Я з великою пошаною ставлюсь до згаданих Віктором Петровичем Андрущенком наших видатних попередників – освітян, педагогів і до системи нашої освіти. Але хочу сказати, що нам багато треба зробити, аби домогтися справжньої європейської системи освіти. Існування впродовж десятиліть відокремленої від європейської і світової освіти, освіти Радянського Союзу, куди входила і Україна, негативно позначилось на низці напрямів розвитку вітчизняної освіти. Ось чому, скажімо, ми в Національній академії педагогічних наук України намагаємось перейняти і донести до широкої педагогічної та освітянської громадськості кращі здобутки європейської та

світової освіти. Ми вдячні присутнім тут представникам країн за те, що свого часу було підтримано нашу ідею про створення бібліотеки іноземного шкільного підручника і низку інших ідей, які реалізуються нині в академії.

Отже, я хотів би ще раз підтримати проєкт, покликаний розробити основні принципи підготовки вчителя в європейських країнах. Є над чим ще в ньому працювати. Я особисто вніс низку пропозицій. Так само треба подумати про співвідношення змісту і назви цього документа. Але очевидно одне – зусилля щодо об'єднання освітніх систем, щодо розроблення загальних принципів підготовки вчителя, врешті, щодо утвердження європейських норм і ціннос-

тей загалом, заслуговують на всебічну підтримку. І я думаю, і в освіті загалом, і в підготовці вчителя зокрема має бути утверджений принцип людиноцентризму, дитиноцентризму. Бо чим відрізняється істинна Європа від не істинної? Рівнем пошанування особистості, пошанування правди. Створення максимальних можливостей для самопізнання дитини у процесі навчання, саморозвитку на основі пізнаних сутностей. Така людина, ставши дорослою, максимально самореалізується в суспільному житті, забезпечить собі незаперечний і динамічний розвиток. Я переконаний: до найбільш розвинених європейських країн Україна долучиться через зміни в освіті, через зміни в підготовці вчителя.

освітній портал
ПедПРЕСА

WWW.PEDPRESA.COM

ОБГОВОРЮЄМО ПРОЕКТИ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВИЩУ ОСВІТУ»

Підготовка Закону України «Про вищу освіту» є завданням актуальним і невідкладним. Запропоновані проекти (№ 1187 (Є. Калетніка, Є. Ківалова, М. Сороки); № 1187-1 (А. Яценюка, Л. Оробець та інших опозиціонерів) та № 1187-2 (В. Балого, по суті — М. Згуровського) викликали жваві дискусії і в депутатському корпусі, і серед освітян — керівників закладів освіти, викладачів і студентів. Пропонуємо підбірку характерних оцінок та пропозицій, висловлених учасниками дискусії.

Леонід Губерський:

переконаний, що серед усіх розробників законопроектів немає людей, байдужих до розвитку вищої освіти. Усі зацікавлені в тому, щоб процес реформування відбувся.

Євген Суліма:

законопроект № 1187 був обраний як кращий ще тоді, коли Міністерство направило до Кабінету Міністрів проект закону. Законопроект був повністю ухвалений Кабінетом Міністрів, направлений до Верховної Ради України, знаходився у законодавців. У Міністерстві над законопроектом працювали фахівці. Позиція Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України чітка — законопроект має бути фаховим, повинен не зруйнувати те, що сьогодні працює. Більшість ректорів підтримали законопроект № 1187.

Лілія Гриневич:

закон, який буде ухвалено, визначить простір розвитку вищої освіти України на наступне десятиріччя. Тому нам необхідна глибока фахова і суспільна дискусія. Я не можу погодитися з позицією, що питання розвитку вищої освіти є питаннями винятково ректорського корпусу, або навіть — лише групи фахівців. Адже ми знаємо, що освіта — це суспільна цінність і надбання. Суспільство формує замовлення для системи освіти. В цій царині ми повинні дослухатися до суспільства, яке вимагає нині вищої якості освіти.

Володимир Луговий:

бачу два варіанти стратегії ухвалення нового Закону «Про вищу освіту». Перший — простіший, але з ризиками несистемності: підтримати законопроект, що найбільш конструктивно розв'яже наявні проблеми вищої освіти та користується

найбільшою підтримкою, і доповнити його. Другий варіант — складніший, проте системний. Він полягає в розробленні нового рамкового закону про освіту. Слід чітко визначити місце і роль вищої школи в освітній системі й після цього прописати окремий закон про вищу освіту.

Віктор Андрущенко:

кожен із запропонованих проектів далекий від досконалості. І водночас кожен з них має сюжети, які закладають своєрідний прорив вищої освіти до вершин досконалості й відповідності сучасним соціокультурним реаліям і перспективам її розвитку у майбутньому. Оцінюючи подані проекти, я б запропонував за основу взяти проект Закону № 1187, прийняти його у першому читанні, а далі — вдосконалювати, спираючись на ті чи інші положення, запропоновані іншими розробниками.

Ростислав Рижков (судент):

важливим для нас є закріплення наших прав. Одним із таких впливових інструментів захисту прав студентів є студентське самоврядування. У законопроекті № 1187 затверджено представницький орган студентського самоврядування на всеукраїнському рівні. Тож пропонуємо прийняти за основу законопроект «Про вищу освіту» № 1187.

Єлизавета Шепетильнікова (студентка):

Ми маємо сьогодні два шляхи розвитку вищої освіти. Перший шлях закладений у законопроекті № 1187. Це шлях створення елітарної системи вищої освіти, з якої будуть випускати студентів, не здатних мислити і тим паче критично мислити, брати активну участь у розбудові держави, які стануть маріонетками в руках чиновників і можновладців. З іншого боку, ми маємо

законопроекти № 1187-1 і № 1187-2, які дають можливості для розвитку свідомих громадян, людей, які спроможні на інноваційний розвиток цієї держави. Закликаємо Верховну Раду під час розгляду законопроектів про вищу освіту надати перевагу проектам, які забезпечують соціальну підтримку студентів та гарантії обсягів стипендіального забезпечення, підвищення ролі студентського самоврядування та участь студентів в управлінні вищими навчальними закладами, які законодавчо закріплюють статус наукових товариств студентів, аспірантів та молодих учених як інструмент розвитку науки у вищих навчальних закладах...

Володимир Литвин:

на превеликий жаль, значною мірою система вищої освіти не продукує знання. І ми маємо говорити про те, що чинити, аби виправити таку ситуацію. Бо не можна підготувати спеціалістів, якщо вищі навчальні заклади не вироблятимуть знання в тісному зв'язку з Національною академією наук.

Віль Бакіров:

уважний постатейний аналіз усіх трьох законопроектів дає підстави сказати, що відштовхуватися в парламентських дебатах варто все ж від проекту Закону України «Про вищу освіту» № 1187. Він є системним, вирізняється якісною юридичною технікою, відпрацьований майже до останньої коми. Пройшов широке громадське обговорення, зокрема у професійному середовищі, і був позитивно оцінений. Після певних доповнень і вдосконалень, безумовно сприятиме реформуванню і модернізації національної вищої освіти. На мою думку, необхідно обов'язково передбачити в ньому створення в регіонах великих і потужних дослідницьких університетів, наділення їх суттєвими матеріально-технічними і фінансовими можливостями щодо наукового і кадрового супроводження національних і регіональних програм соціально-економічного розвитку. Надати таким університетам право самостійно відкривати нові напрями і спеціальності підготовки фахівців, перерозподілу ліцензованих обсягів тощо, забезпечити їх фінансування не тільки із державного, а й із місцевих бюджетів.

Петро Таланчук:

належний системний порядок в освіті мусить забезпечити законодавча база нашої держави, яка нині формується у форматі вузьких вимірів. Науковці університету «Україна» аналізували всі законопроекти «Про вищу освіту», зокрема і три останні. В результаті цього аналізу сформувалася думка, що найбільш доцільним є проект Закону України «Про вищу освіту» від 11 січня 2013 року № 1187-1. Він спрямовує вищу освіту України не лише на підготовку інтелектуальних, висококваліфікованих фахівців, а й на виховання високоморальних, соціально активних та ініціативних громадян, реалізацію концепції безперервної освіти протягом усього життя; гарантує автономію вищих навчальних закладів у фінансово-економічній діяльності; чітко визначає обов'язки і права та розмежування повноважень органів влади у питаннях ліцензування та акредитації вищих навчальних закладів, створення державних стандартів вищої освіти та контролю за їх дотриманням; запроваджує громадсько-державну систему контролю забезпечення якості вищої освіти відповідно до вимог Болонського процесу; впроваджує принцип фінансування вищих навчальних закладів «гроші йдуть за студентом».

Михайло Згуровський:

метою нашого (№ 1187-2) законопроекту є забезпечення інноваційного розвитку економіки і суспільства на основі підготовки якісного конкурентоспроможного людського капіталу та узгодження національної системи вищої освіти з європейською та світовою системами. Інструментом для такого взаємоузгодження є максимальне поєднання освіти, науки, бізнесу та влади. Законопроект не є радикальним у своїх статтях, бо над ним працювали представники різних прошарків суспільства, політичних поглядів та інституцій. Базується він на низці концептуальних засад: поєднання європейської та національної системи ступеневої освіти; зв'язок ступеневої освіти з національною рамкою кваліфікації та європейською кредитно-трансферною системою; зв'язок освіти з роботодавцями. На них покладається участь у підготовці навчальних програм і планів, наданні місць для практик, робочих місць, розвитку науки у вищих навчальних закладах тощо.

Ігор КОЦАН

доктор біологічних наук, професор,
ректор Східноєвропейського
національного університету імені
Лесі Українки (м. Луцьк)

Ключові слова: професійна підготовка вчителя, мотивованість, права дитини, психолого-педагогічна компетентність, інформаційна компетентність, ціннісна платформа педагогічної освіти.

Кожна країна зацікавлена в тому, щоб підготувати когорту таких учителів, які б не лише забезпечували кількісну реалізацію завдань обов'язкового навчання, а й підносили на значно вищий рівень освіченість і культуру її громадян. Здійснити професійну підготовку такого фахівця надзвичайно складно. На заваді стають об'єктивні і суб'єктивні чинники, породжені суспільними перетвореннями, технічними здобутками, стереотипами і формалізмом наявної системи професійної підготовки, мотивованістю і ціннісними орієнтаціями майбутніх педагогів. Існує необхідність детально розглянути ті проблеми, з якими стикається кожен вищий навчальний заклад, що здійснює підготовку педагогічних працівників, та поміркувати над пошуком орієнтирів оновлення такої підготовки. Здійснювати такі пошуки краще в товаристві одноподумців, яким стала Асоціація ректорів педагогічних університетів Європи. Мета і завдання, яких прагне досягти ця поважна організація, переконують у важливості перспектив розвитку педагогічної освіти, що підтверджує розроблена Асоціацією Педагогічна Конституція Європи.

УДК 378.091.12.011.3-051 :37

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ: ПРОБЛЕМИ І ОРІЄНТИРИ

© Коцан І., 2013

світовому просторі вчительська професія належить до найбільш відповідальних. Саме з діяльності представників цього фаху розпочинається складний ланцюг основних взаємопов'язаних процесів, який схематично можна представити як: навчання і виховання дітей і молоді – якісна освіта – науковий і технічний прогрес – розвиток суспільства. І, власне, означений кінцевий результат значною мірою залежить від потенціалу першопоштовху: умінь, зусиль, здібностей та професіоналізму вчителя. А тому кожна країна зацікавлена в тому, щоб підготувати когорту таких учителів, які б не лише забезпечували кількісну реалізацію завдань обов'язкового навчання, а й підносили на значно вищий рівень освіченість і культуру її громадян. Здійснити професійну підготовку такого фахівця надзвичайно складно. На перешкоді стають об'єктивні і суб'єктивні чинники, породжені суспільними перетвореннями, технічними здобутками, стереотипами і формалізмом наявної системи професійної підготовки, мотивованістю і ціннісними орієнтаціями майбутніх педагогів. Це переплетення зовнішнього і внутрішнього, позитивного і негативного, активного та індиферентного призводить до ускладнень у здійсненні високоякісної педагогічної освіти.

Існує необхідність пильніше розглянути ті причини, які перешкоджають досягненню значних результатів у професійній підготовці вчителів та поміркувати над напружаними оптимізацією такої підготовки.

Розпочнемо з того, що учительська професія є однією з наймасовіших. Лише в загальноосвітніх школах України працює понад півмільйона педагогів. А якщо до цього долучити ще працівників дошкільних, позашкільних, професійних освітніх закладів, то можна уявити, якому великому загальному педагогічному підготовці. Не секрет, що масове виробництво завжди негативно впливає на якість. Дійти до кожного майбутнього педагога, розпізнати його здібності чи слабкі сторони, знайти підходи для розвитку і підтримки, надати необхідні знання та уміння – складне завдання, яке постає перед кожним навчальним закладом, що здійснює підготовку педагогічних працівників. І для цього необхідне поєднання зусиль обох сторін: тих, хто навчається і тих, хто навчає.

Хто ж приходить здобувати вчительську професію? Давайце зауважимо відверто і прямо, що це надзвичайно різні за своїм інтелектуальним і педагогічним потенціалом студенти. Поряд із тими, хто прагне якомога швидше розпочати роботу з дітьми, часом трапляються і такі, що недостатньо мотивовані на подальшу педагогічну діяльність. Зумовлена така не зовсім втішна ситуація падінням престижу вчительської професії. Що далі прогресує суспільство, то більш оманливим виглядає ореол «світочу знань», який колись яснів над постаттю вчителя. Був час, коли повага людей до педагога компенсувала йому нестачу матеріальних благ. Учитель, що вирізнявся багатством знань, мав особливий авторитет серед учнів. Нині висока планка знань перестала бути гарантованим показником авторитетності педагога. Інформаційні засоби здатні у короткий термін задовольнити будь-які пізнавальні запити. Для цього лише потрібне чітке змістове спрямування, самі засоби й уміння ними користуватись. І тому у наш час засоби масової інформації, кіно, ре-

клама переважно формують образ учителя «недалекого», застандартизованого, з обмеженим колом інтересів. Поведінка вчителів, їхні вчинки широко обговорюються на телебаченні, в Інтернеті, пресі. Часто обговорення мають непривабливий і навіть негативний відтінок.

Недостатність престижності вчительської професії зумовлена і її низьким суспільним статусом, що виявляється у розмірі заробітної плати, трудомісткості навантаження, емоційному та психологічному напруженні. Цю ситуацію соціального престижу професії учителя доводиться спостерігати кожному учневі у процесі тривалого навчання в школі. І тому вибір вчительської професії випускниками школи здійснюється або за покликом серця або просто через можливість вступу до вищого навчального закладу, щоб отримати диплом. Усі ж, хто прагнуть престижного фаху чи блискавичної кар'єри, зазвичай оминають педагогічні спеціальності. Це і є однією з причин того, що серед учителів чоловіки є рідкістю.

Безумовно підняття престижу вчительської професії позитивно позначилося б і на процесі прийому до вищих навчальних закладів, і на якості підготовлених фахівців. Пошук моделей державної та громадської підтримки педагогічних працівників здійснюється в багатьох країнах світу. Це і статус держслужбовця, і зарплата, що відповідає рівню середнього класу, і позитивна громадська думка. За такої ситуації вчительські спеціальності стають конкурсними, а це дає можливість робити відбір найбільш мотивованих, здібних до педагогічної діяльності абітурієнтів.

А на разі ми маємо констатувати, що недостатня престижність вчительської професії зумовлює особливий контингент студентів. Це майбутні вчителі, надзвичайно віддані ідеалу педагога, який знає і любить дітей, здатний і прагне ділитися з учнями своїми здобутками, а також різні категорії байдужих до дитячих та педагогічних проблем.

Але за будь-яких обставин, здійснивши

набір студентів на вчительські спеціальності, вищий навчальний заклад покликаний докласти максимум зусиль, щоб перетворити кожного з них на професійного педагога. І на цьому шляху навчальний заклад очікує низка проблем і перепон.

Розпочинаються труднощі із наявністю чітких уявлень про те, яким має бути учитель-професіонал, якими якостями і компетентностями володіти. Вимоги до нього формують не лише державні документи, а й громадськість, батьки і навіть школярі. Держава, яка зацікавлена у суспільному прогресі, висуває доволі високі вимоги і загалом до загальноосвітньої школи, і до представників педагогічних професій, вважаючи їх еталоном знань, моральних чеснот, зразком громадянської зрілості та поведінки. Все це накладає відбиток на стандартах і змісті педагогічної підготовки. Вони є широкомасштабними, методологічно і теоретично перевантаженими.

Орієнтири ж громадськості, батьків і учнів спрямовані не лише на обізнаність, а на подолання упередженого ставлення учителів до учнів, несправедливого оцінювання їхніх знань, психологічного приниження школярів, неефективної взаємодії вчителів з батьками, браку порозуміння між ними. Комунікативна культура і компетентність, емпатія, толерантність є тими характеристиками, які потрібні кожному вчителю, щоб оптимально організувати власну професійну діяльність у середовищі школи та громади. Знаходження способів взаєморозуміння між педагогами та тими, кого вони навчають, є запорукою позитивних суспільних перетворень у період соціальної аномії та знецінення низки моральних принципів – порядності, доброти, відданості, взаємодопомоги тощо.

Сучасний учитель має свідомо йти на пріоритетність дотримання і захисту прав дитини. У цьому виявляється його гуманність, а гуманний педагог, прилучаючи дітей до знань, одночасно передає їм свій характер, постає перед ними як зразок людяності. «Мова йде про роль учителя – про світника і вихователя підростаючих поко-

лінь, який, спадкоємно перейнявши естафету виховання від родин, батьків, дошкільних виховних закладів, продовжує цю благородну справу до межі входження людини в самостійне життя і творчість [1, 33]. Тому, якою б застарілою не видавалась ідея гуманізму на тлі швидкоплинних технічних і суспільних перетворень, все ж це є та цінність, без якої людство просто не здатне існувати і прогресувати. Навчити не формальному, а глибинному розумінню прав дитини, як найважливішого споживача, а певною мірою і замовника діяльності педагога – надзвичайно складне і відповідальне завдання у професійній підготовці майбутнього педагога. Повагою і емпатійністю мають бути сповнені взаємини між педагогом і школярем. І це в складній ситуації поліетнічності, поліконфесійності, соціальної диференціації та різних інтелектуальних можливостей і обдарувань кожного окремо взятого школяра. Формування переконань, що жоден із учнів, незалежно від походження чи успішності, не може бути ущемлений у своїх правах, розпочинається в період професійної підготовки. Лише таке ставлення до школяра здатне перетворити його на людину, сповнену гідності. Об'єкт майбутнього педагогічного впливу має бути «олюднений», природний, а не заформалізований чи замінений педагогічними поняттями та термінами. Сучасний учитель має бути підготовлений до сприйняття школяра не тільки як об'єкта, але і суб'єкта педагогічної діяльності, бо той здатний виконувати таку роль не тільки щодо себе, а й щодо однолітків і товаришів. Найголовніше розглядати в учневі людину, яка з віком постійно змінюється, має власні особливості, специфіку розвитку (обдарованість, девіантність тощо) і здатна швидко відзеркалювати зміни в суспільстві. Є очевидним, що сучасні діти швидше за дорослих засвоюють технологічні та інформаційні досягнення, що робить їх більш мобільними та відкритими до загального світового процесу глобалізації та формування ціннісних орієнтацій. Саме задля пізнання школяра в усіх його можливих характеристиках і аспектах

поведінки під час професійної підготовки вчителя має бути максимально представлений її психолого-педагогічний складник. Така психолого-педагогічна компетентність може стати основою, на якій поєднуються інші необхідні педагогові компетентності і якості.

Педагог має орієнтуватися в конкретній навчальній і виховній ситуації, враховувати особливості розвитку школяра, дитячої і підліткової субкультури тощо. Все це накладає відбиток на вимоги до інформаційної та адаптивної компетентності педагога, умінь використання новітніх інформаційних технологій. Минув час домінування вербальних методів навчання. Просте словесне передавання початкової інформації не здатне зацікавити сучасного школяра. Учитель, який приходить до школи після закінчення вищого навчального закладу, має досконало володіти інноваційними технологіями на основі електронних ресурсів, інтерактивними способами навчання, ситуативними та проєктивними методиками [3, 42]. А це не так просто здійснити в умовах недостатньої комп'ютеризації та матеріального забезпечення навчального процесу у вищих навчальних закладах. Окрім того, представники педагогічних спеціальностей, не маючи достатніх матеріальних статків, часто опиняються у ситуації «цифрового розриву» з учнями.

Така ситуація потребує кардинальних змін. Бо власне інформаційна компетентність учителя, володіння сучасною комп'ютерною технікою дає йому можливість компенсувати важливу нещодавно функцію прямого передавання готових знань. За таких умов педагог перетворюється на організатора пізнавальної діяльності школярів. Він навчає їх цілеспрямовано шукати інформацію в Інтернет-мережі та друкованих джерелах, опрацьовувати, узагальнювати, систематизувати і перетворювати у знання. І це привабливо та актуально для учнів. Вони перестають сприймати школу як щось рутинне і закостеніле. А отже і зростає результативність навчання.

Інформаційна компетентність учителя, своєю чергою, формує здатність і вміння навчатися і вдосконалюватися протягом усього життя. Відомо, що в період бурхливих інформаційних революцій понад 30 % знань, які доведеться викладати вчителів, у наш час фактично іще не існують. Допомогти у виробленні вмінь здобувати знання має належно організована самостійна навчальна робота студентів. На заваді цьому часто стають перевантаження студентів обов'язковими навчальними заняттями, а також відсутність електронних засобів, підручників та навчальних посібників, якісних інструктивно-методичних матеріалів до семінарських, практичних і лабораторних занять, веб-квестів тощо. Власне з підготовки вчителя слід розпочати запровадження індивідуальної системи навчання, яка практикується у світовому і європейському освітньому просторі. Випробування такого способу навчання, коли студент фактично перетворюється на активного суб'єкта організації власного навчання, дає йому можливість набути необхідних навичок організатора процесу учіння школярів.

Безумовно, усі необхідні сучасному вчителіві компетентності мають доповнюватися високим рівнем креативності. Творчість учителя – це особлива педагогічна творчість, яка має власного адресата. Все, що інноваційно робить педагог, спрямоване на те, щоб допомогти дітям зрозуміти сутність знань, умінь, дій, поведінки, всього того, що їм потрібно пізнати чи відтворити. Креативність учителя надихає учнів на власні творчі знахідки. Вона спонукає дітей до розкутості у судженнях, самостійності та дивергентності мислення.

Компетентності і якості майбутнього учителя не здатні формуватися поза міжособистісними контактами з учнями та поза шкільним середовищем. Тривалість практичної підготовки безпосередньо впливає на психолого-педагогічну та методичну обізнаність, комунікативні якості студента. Під час практики він переконується у власних можливостях і компетентностях, отри-

мує задоволення від перших успіхів і починає аналізувати невдачі. Очевидним є і той факт, що практика спонукає до навчальної діяльності навіть тих студентів, які не особливо прагнуть в подальшому працювати вчителями. Це зумовлене яскравим виявом важливості педагогічної освіти. Під час практики студенти переконуються в тому, що робота з дітьми – це запит повсякденного життя. Уміння контактувати з дітьми можуть знадобитись у власній сім'ї, у навколишньому середовищі.

Хоча за сучасними стандартами педагогічної підготовки питома вага практик має тенденцію до зростання, все ж загалом їхня кількість недостатня. За відсутності належної оплати методистам, кращі загальноосвітні школи, а особливо гімназії, ліцеї часто відмовляються бути базами практик. Вітчизняним вищим навчальним закладам варто було б вивчити і запозичити досвід двофазової педагогічної підготовки, який практикують деякі європейські країни [2; 4]. За цієї моделі загальноосвітня, спеціальна і теоретична психолого-педагогічна підготовка здійснюється у вищому навчальному закладі. А друга (практична) фаза – переноситься до школи та спеціальних регіональних центрів. Там студенти протягом навчального року не тільки практикуються в навчальній і виховній діяльності, а й обговорюють її результати з учителями, методистами та представниками вищого навчального закладу. З одного боку, праця помічниками вчителя зобов'язує студентів відповідально ставитись до виконання професійних функцій. А з іншого – школа сприймає таких практикантів як власних працівників, які мають працювати за традиційно встановленими правилами. Лише після проходження такої тривалої педагогічної практики й атестації студенти отримують диплом учителя.

Торкаючись зарубіжного досвіду, варто зупинитись на можливостях багатопрофільної підготовки педагогів. У багатьох країнах студентам не лише дозволяється, а й рекомендується одночасна професійна підготовка за декількома вчительськи-

ми спеціальностями. Це є дуже актуальним для підготовки вчителів для сучасних вітчизняних сільських шкіл, які переважно є некомплектними і не можуть забезпечити педагога повним навчальним навантаженням з окремої навчальної дисципліни. У цьому плані бажано було б надати вищим навчальним закладам автономію у варіації поєднання спеціальностей і спеціалізацій, зважаючи на потреби регіону.

Отже, в сучасних умовах педагогічна підготовка має переорієнтуватись на формування вільної, енергійної і незалежної особистості вчителя, здатної діяти в швидкозмінних умовах і бути взірцем для учнів. Авторитет сучасного вчителя значною мірою залежить не від суми знань, які він опанував, а від того, які пріоритети визначив у своїй діяльності. Вони мають бути гуманістичними та орієнтованими на особистість учня.

Підготовка вчителів має орієнтуватись на діяльнісні та інноваційні методи роботи в школі, на часткову чи повну відмову від старих методів. Слід стимулювати під час навчання у вищих навчальних закладах уміння і бажання майбутніх учителів застосовувати всі новітні засоби трансляції інформації. Необхідно глибоко осучаснити курси психології та педагогіки на основі використання наукових досягнень.

Усе попередньо сказане свідчить про проблеми, з якими стикається кожен вищий навчальний заклад, що здійснює підготовку педагогічних працівників та шукає орієнтири оновлення такої підготовки. Безумовно, здійснювати такі пошуки краще в товаристві однодумців. Саме тому з особливим ентузіазмом ми сприйняли таку подію, як створення Асоціації ректорів педагогічних університетів Європи. Мета і завдання, яких прагне досягти ця поважна організація, переконають у важливих перспективах розвитку педагогічної освіти.

Особливе місце в діяльності Асоціації ректорів посідає розробка Педагогічної Конституції Європи. Підготовлений спільно вченими України, Литви і Німеччини документ стосується важливої проблеми

пошуку єдиної ціннісної та методологічної платформи підготовки нового вчителя для об'єднаної Європи XXI ст. Конституція охоплює основні параметри педагогічної освіти, як то принципи її розвитку, зміст, умови, очікувані результати реалізації. Автори впоралися з доволі непростим завданням – віднайти спільні європейські засади складної архітектури професійної підготовки педагога. Хоча, з одного боку, воно спрощене процесами інтеграції та глобалізації, тобто подібністю проблем, з якими стикаються європейські країни в освітньому просторі, але з іншого – національні особливості зумовлюють необхідність віднаходити у спільних документах найважливіші, стратегічні точки дотику.

Безумовно, однією з головних позицій документу є узгодження ціннісної платформи педагогічної освіти. Вона викристалізувалась із тих цінностей, які формувались у процесі розвитку європейської цивілізації: людиноцентризмі, толерантності, демократії, миролюбстві, екологічній безпеці, правах людини і солідарності.

Якщо такі цінності стануть основою змістової підготовки вчителів європейських країн, то ті будуть здатними працювати в реаліях глобального і полікультурного світу з його не тільки позитивними виявами, а й негативними викликами, екологічними катаклізмами. Підготовлений на такій ціннісній основі новий учитель не зможе дивитись на іншого як на «ворога»; буде сповнений толерантності, зваженості і миролюбності, матиме екологічний світогляд, поважатиме права іншої людини, демократію і солідарність. І найголовніше те, що, дотримуючись цих цінностей, він буде демонструвати і передавати їх учням.

Таким же вагомим положенням Конституції є визначення основних компетенцій європейського вчителя. Сконцентровано й аргументовано в документі наведений перелік таких компетенцій: інформаційна; адаптивна; комунікативна; комунікація іноземними мовами; здатність навчатися протягом життя; науково-дослідна. Опанування таких компетенцій дасть можли-

вість учителю успішно виконувати функціональні обов'язки.

Але тут доречно зауважити, що визначені у документі спільні для професійної підготовки вчителя цінності та компетенції насправді можуть стати кроком до розроблення педагогічних європейських стандартів. На тлі створення європейського освітнього простору та процесів, зумовлених підписанням Болонської декларації, такі кроки є актуальними і прогресивними.

У педагогічній підготовці європейських країн є багато спільних рис. Зокрема обов'язкове поєднання загальноосвітньої, спеціальної, психолого-педагогічної та практичної підготовки. Якщо ж запровадити і спільні змістові орієнтири, якими є загальноєвропейські цінності і компетенції, то це уможливить взаємообміни між педагогічними закладами Європи та України. А це позитивно вплине на мобільність майбутніх учителів, дасть їм змогу паралельно отримувати дипломи європейського зразка та удосконалювати компетентності комунікацій іноземними мовами. Цим самим розшириться світосприймання українських студентів, розуміння і пропагування європейських норм життя.

На стандартизацію педагогічної підготовки спрямована і запропонована в Конституції система педагогічних практик. Автори передбачили модернізацію педпрактик. Зокрема проведення їх передбачається в навчальних закладах, на сучасних підприємствах і в організаціях різних галузей господарства, освіти, охорони здоров'я, культури, торгівлі і державного управління. Практики мають бути безперервними. Особлива роль у забезпеченні безперервності відводиться громадянській, волонтерській практиці майбутніх педагогів. Головна мета такої практики – ввести майбутнього фахівця в систему соціальних відносин, запобігти формуванню в учителя «споглядального» ставлення до життя, виробляти активну громадянську позицію та громадянські якості.

Окрім того, під час практичної підготовки майбутнього вчителя запропоновано по-

слідовно впроваджувати такі види практик: ознайомча; культурологічна; виховна; навчальна; переддипломна (предметна).

Загалом значення Педагогічної Конституції Європи полягає в тому, що вона здат-

на навколо закладених в ній ідей педагогічної підготовки та перспектив розвитку нового вчителя об'єднати всю педагогічну європейську спільноту, надихнути на втілення цих ідей у життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрущенко В. П.** Проблема формування нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття / В. П. Андрущенко // Європейські педагогічні студії. – Вип. 1–2. – 2012. – С. 27–39.

2. **Гайжугис А.** Традиционные и новые модели подготовки учителей / Альгирдас Гайжугис // Европейские педагогические студии. – Вип. 1–2. – 2012. – С. 49–55.

3. **Матросов В. Л.** Проблемы подготовки педагогических кадров в современных условиях / В. Л. Матросов // Европейские педагогические студии. – Вип. 1–2. – 2012. – С. 40–48.

4. **Ровба Е. А.** Межкультурное и региональное образование и его роль в профессиональном становлении выпускника высшей школы в XXI веке / Е. А. Ровба // Европейские педагогические студии. – Вип. 1–2. – 2012. – С. 70–75.

CITED LITERATURE

1. **Andrushchenko V.** The problem of forming of a new teacher for the united Europe of XXI century / V. Andrushchenko // European pedagogical studios. – Issue 1–2. – 2012. – P. 27–39.

2. **Haizhutis A.** Traditional and new models of teacher training / Alhirdas Haizhutis // European pedagogical studios. – Issue 1–2. – 2012. – P. 49–55.

3. **Matrosov V.** Problems of training teachers in modern conditions / V. Matrosov // European pedagogical studios. – Issue 1–2. – 2012. – P. 40–48.

4. **Rovba Y.** . Cross-cultural and regional education and its role in the professional development of high school graduates in the XXI century / Y. Rovba // European pedagogical studios. – Issue 1–2. – 2012. – P. 70–75.

WWW.PEDPRESA.COM

- Важливі нормативні документи та всі аспекти освітньої політики, думки фахових освітян і позиції батьків, наукові досягнення та проблеми наукового середовища, питання здоров'я педагогів і учнів, психологія і педагогіка – **ВСЕ ЦЕ І БАГАТО ІНШОГО ВІДНИНІ ЗІБРАНО НА ОДНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ РЕСУРСІ**
- Можливість **ONLINE-ПЕРЕДПЛАТИ НА ФАХОВІ ВИДАННЯ**
- Унікальна докладна **БАЗА ВСІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ**
- Найповніша новинна стрічка подій, **ЩО СТОСУЮТЬСЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ**

УДК 37.014.3/542

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ОСВІТНІХ РЕФОРМ

Алла ВАСИЛЮК

доктор педагогічних наук, професор
кафедри педагогіки Київського
університету імені Бориса Грінченка

© Василюк А., 2013

Ключові слова: освітня реформа, аналіз, модель реформування освіти, стратегія і алгоритм запровадження реформи.

видкоплинність буття і прискорення процесу соціально-економічної еволюції людства спонукають до пошуку способів внесення змін, трансформацій та інновацій в усі наявні системи і структури. Тема реформ була, є і залишиться перманентно актуальною. Наша стаття присвячена теоретичному аналізу сучасних наукових теорій реформ і змін на основі найновішої національної і зарубіжної інформації, що сприятиме успішності освітніх та інших реформ в Україні.

В умовах формування високотехнологічного суспільства знань та зростання значення людського капіталу освіта виступає стратегічним багатством, чинником посилення інтелектуального потенціалу народу. Відповідно у багатьох країнах світу зростає потреба в удосконаленні освіти, подекуди – через її реформування. Останнім часом в Україні активізувалися порівняльно-педагогічні дослідження, які дають змогу науковцям і політикам зі сфери освіти отримувати нові знання про досвід здійснення освітніх реформ в інших країнах, адекватніше оцінити досягнення й помилки перетворень у національній освіті, прогнозувати шляхи її удосконалення. Проте,

Наукові підходи до аналізу реформ розглядаються крізь методологічний, теоретичний і технологічний концепти та комплекс визначальних орієнтирів. Представлено концептуальну модель реформування цілісної системи освіти – середньої і вищої.

щоб об'єктивно оцінювати реформу, слід здійснити комплексний і різнобічний аналіз її із застосуванням різноманітних вимірів. Для цього необхідна розробка системи аналізу й оцінювання реформ.

На особливу увагу заслуговують різноманітні теоретичні підходи вітчизняних і зарубіжних учених до феномена реформи. Одразу ж змушені зауважити, що з соціально-історичних причин на радянських і пострадянських теренах внесення змін в освітню чи іншу систему розглядалося не як наукова проблема в усіх можливих аспектах, а як управлінська і майже самоочевидна акція, планування і здійснення якої детермінуються характером і обсягом бажаних результатів. Відтак, ми спиратимемося переважно на науковий доробок зарубіжжя, насамперед на етіологію та парадигми освітніх реформ (Я. Гнітецький, З. Квечінський, Ч. Купісевич, Й. Томас, А. Тхоржевський та ін.); стратегії й постулати їх запровадження (Т. Левовицький, В. Лексин, Р. Пахоцінський, Т. Хейніцька-Безвінська, О. Швецов та ін.); типології реформ (Ц. Бірзеа, М. Карной, Г. Левін, Б. Шліверський та ін.); рівні, виміри і стратегії реформування (Л. Больман, Т. Діл, А. Сбруева та ін.); моніторинг та евальвацію (Ю. Алферов, Ч. Банах, М. Захорська, Б. Немерко та ін.); критерії ефективності реформ (О. Епштейн, Т. Хюсен та ін.).

Проте у межах проаналізованих численних наукових джерел не виявлено пропозицій системного підходу до аналізу освітніх реформ. Відтак ми пропонуємо здійснювати його через взаємопов'язані методологічний, теоретичний і технологічний концепти.

Методологічний концепт передусім відображає взаємодію загальнонаукових підходів до дослідження проблеми, зокрема: *синергетичного*, крізь який особливості реформування освіти постають складноорганізованою системою, що зазнає нелінійного впливу зовнішніх та внутрішніх чинників; *парадигмального*, в основі якого – внутрішня логіка доцільності реформування освіти; *системного інтерпретаційно-оцінювального*, що передбачає багатоаспек-

тний розгляд освітньої реформи як суспільного явища та цілеспрямованого організаційного процесу (з позицій організації, структурності, функціональності й цілісності).

Теоретичний концепт передбачає розгляд реформи крізь призму *теорії соціальних змін* для визначення її (реформи) основних вимірів; *загальної теорії реформ*, яка висуває й обґрунтовує наукові підходи до проблеми, умов і постулатів здійснення реформи; *теорії розвитку людського капіталу*, у зв'язку з тим, що в освітній політиці часто домінують економічні інтереси зі спробами поліпшення стану суспільства через освіту; *теорії саморегуляції*, згідно з якою реформована освітня система потребує нових змін, спонтанного відновлення й розвитку; *теорії конфлікту* як похідної від парадигми конфліктних станів, відповідно до якої освітня реформа є ефектом попереднього критичного стану, наявних суперечностей між групами інтересів, державою і особою, цілями і засобами; *теорії залежності (гетерономічної)*, відповідно до якої освітні реформи є частково керованими зовні й пристосованими до вимог ринкових механізмів.

Технологічний концепт охоплює аналіз процесу реформування освіти через відповідні механізми підготовки й проведення реформи. *Структурний підхід* у процесуальному вимірі спрямований на з'ясування сутності компонентів реформування (парадигмального, концептуального, змістового, процесуального, результативного). *Стратегічний підхід* підводить до виокремлення послідовних етапів реформування (діагностування освіти, проектування реформи, експериментальної верифікації й корекції нововведень, підготовки педагогічних кадрів, фінансового й інфраструктурного забезпечення, суспільної підтримки реалізації реформи). *Евальваційний підхід* забезпечує оснащення технологією аналізу й оцінювання результатів змін в освіті. Технологічний концепт охоплює також і алгоритм упровадження (хронологію, моніторинг процесу запланованих змін в освіті,

інформацію про них у мас-медіа, врахування нових чинників і явищ, проведення зовнішньої експертизи) [1].

На нашу думку, аналізуючи реформи, які відбувалися в різних історичних умовах минулого століття, передусім слід враховувати тип суспільства й освітню політику. А також: соціальну стратифікацію (у цьому контексті – доступність освіти для різних верств населення); вертикальну і горизонтальну «прохідність» освіти (наявність або відсутність бар'єрів у процесі переходу на наступний освітній рівень чи в інший навчальний заклад в межах одного рівня); показники школяризації (з англ. *scholarization* – охоплення громадян певного віку тим чи тим рівнем освіти) з їхньою динамікою. Не менш важливим і доцільним є аналіз освітньої парадигми або доктрини, оскільки на ній ґрунтується нова модель освіти.

Ретельне дослідження освітніх реформ потребує врахування етіології (у цьому контексті – причин виникнення реформ). Такими причинами, що впливають на зміст, обсяг і динаміку реформ, є численні зовнішні й внутрішні чинники. Зовнішні чинники, на думку А. Тхожевського, можна розглядати через категорії кризи, трансформації, інтеграції та глобалізації [10]. До внутрішніх, які мають фундаментальне значення, належать економічні, історико-національні, демографічні, суспільні, політичні й педагогічні, які особливо слід враховувати, досліджуючи закордонні реформи [8].

Не менш важливим є звернення уваги на дотримання певних вимог до організації та проведення реформи, оскільки бажаним є цивілізований спосіб її здійснення. Дослідники реформ сформулювали сім головних постулатів (або вимог) реформування, а саме: *цілі, засоби, стабільність, ціни, альтернативи, відповідальність, правові гарантії* [3, 32–36].

Постулат цілей. Усі реформаторські дії мають бути підпорядковані загальній меті. А кожна цивілізована реформа має на меті процвітання суспільства.

Постулат засобів. Досягнення будь-якої мети не обходиться без засобів, інко-

ли «болісних». Але цивілізований спосіб проведення реформ передбачає, що слід оголосити їх завчасно, закріпити на рівні закону й тим самим відвести загрозу політичних провокацій у напрямі конструктивних дій [3, 33]. Ми вважаємо, що цей постулат передбачає відповідну підготовку інфраструктурних, фінансових та кадрових засобів.

Постулат стабільності. Жодна реформа не має стимулювати кризу, вести суспільство від «поганого» до «доброго» через «жахливе».

Постулат ціни. Кожен реформатор повинен оголосити ціну, яку суспільство має заплатити за зміни. Це – суспільні гарантії того, що реформи досягнуть своєї мети без перевищення її ціни відповідно до результатів. Якщо політика реформ призводить до негативних явищ, то реформаторам слід або включати альтернативний варіант реформи, або подавати у відставку.

Постулат альтернатив. У разі необхідності слід активізувати резервні механізми зміни тактики, тимчасового відступу й перегрупування сил. Реформа має бути гнучкою. Альтернатив не може стосуватися лише те, що записане в законах і нормативних актах про конкретні реформаторські дії.

Постулат відповідальності. Реформатори-автори, кому народ довіряє проведення реформ, і реформатори-реалізатори, кому доручає їхнє проведення, повинні особисто відповідати за узгодженість проголошених цілей і ціни реформування реальним параметрам життя суспільства. Особливо варто підкреслити важливість закріплення за окремими керівниками та рівнями влади (центр, регіони) усієї повноти відповідальності за реалізацію реформи, оскільки розпорошеність відповідальності створює умови для постійного й безрезультатного пошуку винних у разі невдач.

Постулат правових гарантій (або постулат легітимності). У своєму головному сенсі поняття «реформа» означає перетворення чогось відповідно до законодавства. Отже, узаконення перетворень (легітим-

ність) є однією з найважливіших ознак та основою проведення сучасних цивілізованих реформ. Зазвичай, реформи розпочинаються загальнодержавними правовими діями (від декларацій до референдумів), які окреслюють контури перетворень і технологію їх виконання.

Найбільш чітким виявом вимог легітимності в умовах демократичної і правової держави є попереднє прийняття закону про реформу, який має визначати: 1) стратегічні цілі, головний зміст і підґрунтя реформи; 2) ключові процедури проведення реформи; 3) соціальні гарантії реформування та відповідальність за забезпечення їх. Закон про реформу є правовим нормативним актом, розрахованим на 5–6 років (кожна реформа має свої визначені терміни від початку реформаторських дій і до їх завершення). Згідно з законом, усі реформаторські дії мають бути підпорядковані головній меті й відбуватися поетапно. Для цього створюється хронологія реформи [3, 32–36].

Отже, реформа може бути здійснена на цивілізованих засадах за умови, якщо реформатори будуть дотримуватися вищезгаданих постулатів.

На нашу думку, реформу можна розглядати і в аспекті дотримання єдиного освітнього простору в межах однієї країни. Такий простір може містити низку вимірів, зокрема: ідеологічний (єдина філософія освіти й освітня ідеологія, які визначають принципи й напрями розвитку освіти); політичний (єдина освітня політика, яка реалізує ці принципи й напрями в конкретно-історичних умовах); правовий (єдина законодавча й нормативно-правова база, яка становить підґрунтя й забезпечує функціонування всіх ланок освітньої системи); організаційно-управлінський (єдина організаційна структура освіти і єдина система управління освітою на всіх рівнях, яка скасовує бар'єри між ними); змістовий (єдина лінія розгорнення змісту освіти, яка забезпечує його наступність на різних освітніх рівнях); інформаційний (єдине інформаційне середовище, єдиний інформаційний простір, що утримує цілісність освітньо-

го простору); особистісний (єдиний освітній стандарт, який гарантує рівність освітніх можливостей (соціальних і географічних), зберігаючи право на освітній вибір та побудову власної освітньої траєкторії) [9, 330–331]. Дотримання й забезпечення єдності цих вимірів сприяє успішності освітнього реформування та функціонування освіти загалом.

Для визначення певного теоретичного підходу до здійснення та аналізу реформи, точнішої інтерпретації її властивостей і механізмів доцільним є визначення її типу. Існують різні підходи до типології реформ, зокрема:

1) залежно від масштабу змін – *загальні і часткові* (В. Лексин, А. Швецов) [3];

2) з урахуванням обсягу і характеру запроваджуваних змін – *мікротехнічні, макротехнічні, мікрополітичні, макрополітичні* (М. Карной, Г. Левін) [6];

3) з позицій розгляду сутності, обсягу і якості освітніх змін – *корекційні, модернізаційні, структурні, системні* (Ц. Бірзеа) [5];

4) на основі тривалості та масштабності реформаторських перетворень – *еволюційні, революційні, поверхові, глибокі* (Б. Шліверський) [9];

5) за характером процесів освітніх змін – *адаптаційні, радикальні, часткові, холистичні* (А. Тхоржевський) [10].

Під час ґрунтовного дослідження реформ слід аналізувати зміни, які відбуваються на макрорівні (рівні системи освіти), мезорівні (рівні освітньої інституції, яка вивчається) і мікрорівні (рівні міжлюдських зв'язків у межах різних навчальних закладів). Розрізнення і врахування цих рівнів особливо необхідне в період змін, оскільки вони є одним із головних показників успішності реформи. Утім, можна згадати ще про мегарівень – рівень міжнародних порівнянь освітніх досягнень. Щодо вищої освіти, то останнім часом привертає увагу Академічний рейтинг світових університетів (ARWU), результати якого беруться як відправна точка для визначення сильних і слабких сторін вищої освіти, а також для сприяння реформам.

Узагальнення зібраних описів і аналіз прикладів реалізованих змін у системах освіти привели до розробки концептуальної моделі реформування освіти (рис. 1), яка дає можливість забезпечити поглиблений науковий аналіз не лише описово-з'ясувального, а й інтерпретаційно-оцінювального характеру (з позицій організації, структурності, функціональності й цілісності).

Згідно з репрезентованою моделлю, реформу слід аналізувати як суспільне явище (в результативному контексті) і як організаційний процес освітніх змін (у технологічному контексті). Відповідно діагностичний підхід передбачає дослідження реформи якою вона є, при цьому враховуються й аналізуються етіологія, освітня політика, визначаються тип реформи й рівні, на яких здійснюються освітні зміни, постулати проведення. Натомість прогностичний підхід орієнтований на те, як має відбуватися реалізація цілей і завдань реформи з урахуванням стратегій та алгоритму запровадження реформи.

Критеріями оцінювання реформ можуть бути правила реформування освіти, запро-

поновані відомим шведським освітнім компаративістом і експертом ЮНЕСКО Т. Хюсеном, а саме:

1. Реформа має бути інтегральною частиною ширшої програми суспільно-господарської і культурної перебудови країни, тобто становити одну з умов її успіху та ефективності.

2. Потрібно, щоб реформа була концептуально, організаційно, фінансово та кадрово підготовленою у поєднанні з формуванням прихильного ставлення до неї суспільства, особливо вчителів.

3. Засоби для проведення реформи, зокрема фінансові, кадрові та інфраструктурні, необхідно підготувати заздалегідь із відповідним випередженням у часі, а не напередодні чи в процесі реформування освіти.

4. Раціональна підготовка реформи та її проведення потребують здійснення попередніх досліджень, пов'язаних із соціологічним і психологічним аналізами та економічними розрахунками. Здійснення таких досліджень має випереджати освітню реформу, постійно її супроводжувати та слугувати оцінюванню її перебігу й отриманих результатів.

Рис. 1. Інтегративна (діагностико-прогностична) модель реформування освіти

5. Концепція реформи мусить мати цілісний характер, а також – варіативний і перспективний плани. В іншому разі кожний новий міністр освіти започаткуватиме різні чергові реформи [7].

Як зауважує А. Епштейн, науковий підхід до аналізу освітньої реформи передбачає увагу до чіткості формулювань вихідних концептуальних положень, а також визначення критеріїв її ефективності (зовнішній індикатор якості реформи). Не менш важливим є визначення прогнозів наслідків реформування та оцінки рівня відповідності цих наслідків національним інтересам, а також – визначення тих верств суспільства, інтереси яких стоять за тими чи тими рекомендаціями (внутрішні індикатори якості реформи) [4].

Застосування сталих критеріїв до аналізу реформ дає можливість виокремити певні тенденції освітнього реформування. Їх класифіковано за такими ознаками: за характером і тривалістю (продовжані, ітеративні, епізодичні); за новизною (наслідувальні/запозичені, інноваційні); ті, що сприяють або гальмують освітні зміни (позитивні, негативні); ті, що передбачають розвиток певних освітніх явищ або процесів (прогностичні).

Отже, освітні реформи потребують поглибленого наукового аналізу не лише описово-з'ясувального характеру, а й інтерпретаційно-оцінювального. Подальший розвиток теорії освітніх реформ дасть можливість краще розуміти внутрішні механізми організації і здійснення реформ, стане підґрунтям для поглибленого аналізу їх та розроблення стратегій розвитку освіти в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Василюк А.** К проблеме анализа образовательных реформ / А. Василюк // Образовательные технологии. – Москва, 2011. – № 4. – С. 22–25.

2. **Днепров Э.** Современная школьная реформа в России / Э. Днепров. – Москва, 1998.

3. Теория и практика организации проведения реформ. Сборник трудов Института системного анализа Российской Академии наук / ред. В. Лексин. – М., 1995.

4. **Эпштейн А.** О критерии эффективности реформы образования в России / А. Эпштейн // Мир образования – образование в мире. – 2006. – № 2. – С. 38–43.

5. **Birzea C.** Reformni proces ve skolstvi transformujicich se zemi sredni a vychodni Evropy / C. Birzea // Reformy skolstvi ve sredni a vychodni Evrope. Prubehy a vysledky. – Praha, 1996. – S. 6–19.

6. **Carnoy M.** The limits of educational reform / M. Carnoy, H. Levin. – New York, 1976.

7. **Husen T.** Strategy and Rules for Educational Reforms / T. Husen // Interchange. – Ontario, 1988. – № 3–4. – P. 114–119.

8. **Průcha J.** Pedagogika porównawcza. Podstawy międzynarodowych badań oświatowych / J. Průcha. – Warszawa : Wyd. Naukowe PWN, 2004.

9. **Śliwerski B.** Jak zmieniać szkołę? Studia z polityki oświatowej i pedagogiki porównawczej / B. Śliwerski. – Kraków : Impuls, 1998.

10. **Tchorzewski A. M.** Uwarunkowania i kreatorzy reform edukacyjnych / A. M. Tchorzewski // Edukacja w dialogu i reformie / pod red. A. Karpińskiej. – Białystok : Trans Humana, 2002. – S. 88–102.

CITED LITERATURE

1. **Vasyliuk A.** To a problem of the analysis of educational reforms / A. Vasyliuk // Educational technologies. – Moscow, 2011. – № 4. – P. 22–25.

2. **Dnieprov E.** Modern school reform in Russia / E. Dnieprov. – Moscow, 1998.

3. The theory and practice of the organisation of carrying out of reforms. The collection of works of Institute of the system analysis of the Russian Academy of Sciences / ред. V. Leksin. – M, 1995.

4. **Epstein A.** About criterion of efficiency of reform of education in Russia / A. Epstein // The Education World – Education in the World. – 2006. – № 2. – P. 38–43.

Наталія СЕМЕНЮК

кандидат філософських наук,
доцент кафедри екології Хмельницького
національного університету

Ключові слова: людина, освіта, безперервна освіта, суперечність.

Головними проблемами розвитку національної системи безперервної освіти є не тільки невідповідність нормативним ініціативам держави в освітній сфері, а й неготовність державного апарату ці ініціативи реалізовувати. Значною проблемою безперервної освіти є невизначеність і неструктурованість основних системотворчих суб'єктів, здатних ефективно розвивати загальнонаціональну систему освіти впродовж життя. Проблемою української системи освіти також є невідповідність навчальних і наукових програм вимогам сучасного виробництва й економіки. З огляду на ці проблеми важливо визначити основні напрями розвитку правового поля безперервної освіти з метою розв'язання притаманних їй суперечностей і формування концептуально-теоретичного прогнозу її розгортання.

УДК 37.018.4(083)(094.5)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВ'ЯЗАННЯ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВИТИ

© Семенюк Н., 2013

к свідчить досвід розвинених країн, безперервна освіта є конкурентоспроможною лише за умови високої інноваційності, що означає швидке реагування на змінні цивілізаційні та економічні умови її функціонування, до чого, як свідчить практика, наша держава та її громіздка бюрократична система, зокрема в освітній сфері, не готові. А це, своєю чергою, призводить до декларативності більшості нормативно-правових ініціатив у цій сфері. «Формування інноваційного суспільства через розбудову систематизованої інноваційної освітньої діяльності в Україні врегульовано відповідною нормативно-правовою базою, однак вона є скоріше декларативною і не забезпечує правового поля для інноваційної діяльності. Наприклад, покладаючи на себе обов'язки фінансової підтримки інноваційних проектів, стимулювання комерційних банків та інших фінансових установ, які кредитують інноваційні проекти, встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності, підтримки функціонування і розвитку інноваційної інфраструктури тощо, держава на практиці не здатна забезпечити їх реалізацію, відповідно й галузь освіти по-

збавлена можливості продукувати інновації» [9, 14]. Отже, головною суперечністю інноваційного розвитку національної системи безперервної освіти є невідповідність нормативних ініціатив держави у цій сфері мірі готовності того ж державного апарату ці ініціативи реалізувати. А це руйнує інноваційну структуру розвитку українського суспільства й освіти, адже будь-яка інновація потребує свого динамічного втілення та реалізації.

Існують і інші суперечності внутрішньо-освітнього характеру, що, зокрема, виявляється у невідповідності багатьох навчальних компонентів функціонування навчальних закладів тим реаліям, які існують у сучасній економіці, науково-технологічній сфері та світовій політиці. «Впроваджуючи інноваційну компоненту в навчальний процес слід враховувати реалії українського суспільства, адже вони зумовлюють появу певних труднощів при її реалізації: а) відмінність між предметом і способами вивчення матеріалів – наукова думка ґрунтується на практичних матеріалах, одержаних в реальній економіці, проте освіта займає консервативну позицію; б) наукові ідеї випереджають розвиток освіти і не можуть бути інтегровані в освітню систему; в) відсталість виробництва, застарілі принципи якого не входять у діалог з освітньою системою і науковою думкою» [8, 27]. Враховуючи такі суперечності вітчизняної системи безперервної освіти з соціально-економічними реаліями сучасності, надзвичайно важливо на законодавчому рівні забезпечити навчальним установам можливість самостійно впроваджувати педагогічно-технологічні інновації, що надасть змогу ефективніше реагувати за допомогою відповідних навчальних засобів на динамічні реалії сучасної інформаційно-знаннєвої та технологічно-інноваційної економічної та виробничої сфери.

Ще однією специфічною колізією, яка існує на терені пострадянських держав і яку надзвичайно складно розв'язувати тільки законодавчими засобами, є відсутність попиту на інтелектуальний потенці-

ал фахівців у державі та вітчизняному бізнесі, які в гонитві за швидкими прибутками перетворюють Україну на країну третього світу, на сировинний та споживачий придаток розвиненого світу, знищуючи при цьому майбутній добробут та інтелект нації. «Склалась парадоксальна ситуація: в той час, як весь світ нарощує інтелектуальний потенціал і зростає цінність наукової інформації, в Україні найбільш підготовлена частина суспільства відкинута на межу жебрацтва. Це стосується і людей, і всієї системи матеріального забезпечення науки, університетів, коледжів, ліцеїв, середніх шкіл тощо. В результаті національні пріоритети, а відповідно й безпека країни, стає під загрозу. Як наслідок деградує система освіти» [10, 62]. У сучасному світі національна система освіти вважається одним із ключових фундаментальних елементів вибудовування структури національної безпеки, усвідомлення чого досі не з'явилося в українського політикуму. Тільки законодавче визнання цього концептуально-системотворчого принципу, а також його конкретизація щодо різних видів освіти, зокрема і безперервної, здатні будуть зрушити з місця процес інноваційного розвитку та конкурентного самоствердження української системи освіти на європейському та світовому рівнях.

Ще однією проблемою та суперечністю безперервної освіти, які не охоплюються чинним законодавством, є невизначеність та неструктурованість основних системотворчих суб'єктів, які здатні ефективно розвивати загальнонаціональну систему освіти впродовж життя. Необхідним, на нашу думку, є розширення суб'єктів надання послуг освіти дорослих, адже жодне міністерство та жодна галузь промисловості за наявних загальндержавних економічних проблем не може самотужки забезпечити якісного післядипломного навчання на масовому рівні. Причини відомі:

- обмеженість ресурсів: фінансових, кадрових;
- технологічне відставання від світового рівня;

- відсутність державних дотацій для післядипломної освіти;
- відсутність законодавчої бази в галузі післядипломної освіти на державному рівні;
- відсутність державного контролю з питань якості та методологічного забезпечення післядипломної освіти [11, 35].

Головним негативним наслідком такого стану післядипломної освіти є дисбаланс між попитом та пропозицією кадрів на ринку праці України в умовах зростання економіки. Здобувачі висококваліфікованих кадрових вакансій за своїм рівнем не відповідають вимогам працедавців, а робочі кваліфікації не влаштовують тих, хто шукає робоче місце. За оцінками спеціалістів кадрових агентств і керівників підприємств різних галузей виробництва, на ринку ресурсів праці існує проблема браку технічних, економічних, управлінських кадрів. Така ситуація є об'єктивною щодо технічних спеціальностей, що пояснюється десятилітньою стагнацією виробничого сектора, але щодо економістів та управлінців може бути пояснена тільки недостатньою ефективністю функціонування системи післядипломної освіти. «На засіданні секції післядипломної освіти й науки України 22 лютого 2006 року, в якому взяли участь керівники відомих закладів післядипломної освіти, був запропонований для обговорення проект Закону України «Про післядипломну освіту», який так до цього часу і не прийнятий. Прийняття нормативно-правового акта, що врегулює проблемні питання післядипломної освіти, як складника системи освіти України та як необхідної передумови безперервної освіти є обов'язковим» [11, 35]. Поки що нормативно-правове забезпечення безперервної освіти залишається на рівні загально-концептуальної термінології та політично-бюрократичних декларацій. Згідно з чинним законодавством, «післядипломна освіта спеціалізоване вдосконалення освіти і професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення й оновлення її професійних знань, умінь і навичок або отримання іншої спеціаль-

ності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду» [4]. Очевидним нині є те, що існує нагальна необхідність нормативно-правового впорядкування сфери освітніх послуг для дорослих, що, на нашу думку, є також чітким імперативом часу, спрямованим у майбутнє, адже перспектива будь-якої освітньої системи полягає у випереджально-інноваційному розвитку.

Визначивши ключові суперечності безперервної освіти, які не охоплюються чинним законодавством, звернемося до формулювання основних напрямів розвитку правового поля безперервної освіти, що дасть нам можливість здійснити концептуально-теоретичний аналіз прогнозу розвитку безперервної освіти. У цьому аспекті важливо всім суб'єктам українського освітнього простору усвідомити необхідність постійно працювати на перспективу, зокрема забезпечуючи інноваційно-прогресивний розвиток безперервної освіти засобами законотворчої діяльності. «Необхідним є створення і розвиток законодавчо-нормативної бази освіти дорослих. Необхідно розробити і прийняти закон України про освіту дорослих, який би передбачав: інституціалізацію освіти дорослих як самостійної і провідної сфери розвитку всієї освіти в країні; економічне забезпечення створення, функціонування та розвитку освіти дорослих за рахунок виділення коштів державного бюджету, підприємств, суспільних фондів та організацій, служби зайнятості; економіко-правове забезпечення діяльності навчальних закладів сфери освіти дорослих; юридичні, соціальні, економічні аспекти процесу навчання дорослих (оплата, кредити, права й обов'язки учасників процесу навчання, стандарти, економічні й соціальні результати тощо); узгодженість з іншими законодавчими актами України, а також із законами інших країн у галузі освіти дорослих. Дію цього закону треба забезпечити прийняттям низки підзаконних актів» [7, 12]. Безумовно, перспективи розвитку національної системи безперервної освіти стануть набагато прозорішими та зро-

зумілішими тільки за умови законодавчо-кодифікаційного закріплення основних правил та стандартів надання освітніх послуг у рамках системи освіти впродовж життя.

На нашу думку, у процесі підготовки перспективно-орієнтованого законодавчого базису для розвитку безперервної освіти в Україні необхідно, насамперед, визначити ключові орієнтири становлення і функціонування майбутньої інноваційної системи освіти дорослих. Спеціалісти у сфері правового забезпечення перепідготовки кадрів та підвищення їхньої кваліфікації виокремлюють такі проблемні напрями, що потребують негайного розв'язання в рамках національного законодавства:

1) здійснення навчання відповідно до державних та міжнародних освітніх стандартів і вимог ринку праці;

2) підвищення обсягів підготовки та перепідготовки, необхідних для задоволення поточних і перспективних потреб виробництва;

3) забезпечення економічних, соціальних, інформаційно-методичних, матеріально-технічних і фінансових засад розвитку системи перепідготовки та підвищення кваліфікації;

4) нормативно-правове забезпечення організації науково-методичного та нормативного функціонування;

5) удосконалення організаційної структури управління системою навчання;

6) розширення взаємозв'язків роботодавців із професійними навчально-виховними та вищими навчальними закладами різних форм власності для здійснення на їх базі професійного навчання працівників;

7) забезпечення економічної зацікавленості підприємств у своєчасній перепідготовці та підвищенні кваліфікації вивільнюваних працівників з метою подальшого працевлаштування їх на цьому підприємстві;

8) забезпечення професійного навчання працівників відповідно до попиту на ринку праці на основі державного класифікатора професій;

9) створення системи перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів, які залучатимуться до організації професійного навчання; підготовка типових навчальних планів, програм, підручників, навчальних і методичних посібників, дидактичних матеріалів для навчання та забезпечення їх тиражування;

10) розроблення та впровадження заходів щодо економічної зацікавленості навчальних закладів, підприємств, установ і організацій у якісному здійсненні підвищення кваліфікації та перепідготовки;

11) організація міжнародного співробітництва у сфері перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників для обміну досвідом роботи [2, 204–205].

Отже, з урахуванням безлічі перспективних напрямів розвитку системи української безперервної освіти, які потребують негайного нормативно-правового забезпечення для реалізації, необхідним нині є прийняття окремого закону чи кодифікаційної групи законів, які б визначили та врегулювали основні інституціональні та регулятивні принципи діяльності в сфері освіти дорослих з орієнтацією на її подальший інноваційний розвиток.

Важливим перспективним напрямом розвитку нормативно-правової бази української системи безперервної освіти є всебічне забезпечення права працівників на отримання освітніх послуг на будь-якому етапі професійної діяльності чи фахового вдосконалення власної кваліфікації. Окрім того, підвищення кваліфікації, на нашу думку, має стати обов'язковим для спеціалістів різного рівня, що й визначатиме значною мірою їхні професійно-кар'єрні траєкторії. «Необхідно розширити права та відповідальність працівників щодо підвищення своєї кваліфікації. Підвищення кваліфікації слід включити у коло службових зобов'язань усіх працівників, у такому разі цей обов'язок матиме правовий характер, невиконання якого може спричинити дисциплінарну відповідальність. Водночас працівникам, які успішно і старанно виконують свої службові обов'язки,

має бути надана можливість вибору форми підвищення кваліфікації. Відмову працівника без поважних причин від підвищення кваліфікації необхідно розцінювати як порушення трудової дисципліни. Отже, підвищення кваліфікації необхідно вважати не лише правом працівника, а й юридичним обов'язком, складовим елементом трудових правовідносин» [1, 205]. У новому законодавстві, що регулюватиме відносини суб'єктів безперервної освіти, обов'язково слід передбачити стимулювальні та зобов'язувальні механізми щодо необхідного професійно-освітнього вдосконалення працівників і спеціалістів в тій чи тій формі (підвищення кваліфікації, різноманітні курси, перепрофілювання тощо).

Значною проблемою української системи освіти, яку необхідно розв'язувати, якщо ми хочемо розвиватися і мати певну перспективу у справі вибудовування сучасної системи безперервної освіти, є невідповідність навчальних і наукових програм вимогам сучасного виробництва й економіки. Одним із ефективних засобів розв'язання цієї проблеми, на нашу думку, було б прив'язування на нормотворчому рівні діяльності навчально-наукових установ до потреб ринку праці, і національного, і глобального. «Не визначені, на жаль, реальні потреби загальнодержавного та регіональних ринків праці. Майже половина вищих навчальних закладів не проводить науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки. На державні програми, в яких беруть участь вищі навчальні заклади, припадає лише близько 20 %. На ці питання звертається особлива увага. Кожний навчальний заклад, особливо вищий, має стати науковим осередком. Обмежуються права вищих навчальних закладів на здійснення фінансово-господарської діяльності, що не дає можливості залучати додаткові джерела фінансування для підвищення заробітної плати працівникам, придбання техніки, обладнання, літератури тощо, розміщувати тимчасово вільні кошти на депозитних рахунках. Автономія вищих навчальних закладів розвивається повільно і фактич-

но є суто формальною. Потребує належного розвитку і набуття нового демократичного характеру та змісту громадське самоврядування у сфері освіти» [6, 17]. Весь цей комплекс проблем та потреб національної системи освіти можна було б розв'язувати завдяки розширенню нормативно-правової бази діяльності безперервної освіти. Саме система безперервної освіти, заснована на прозорих нормативно-правових принципах, у перспективі здатна, на нашу думку, розв'язувати безліч проблем, притаманних сучасному стану розвитку української системи освіти.

Перспективи розвитку системи освіти впродовж життя, незважаючи на декларативне визнання нагальної необхідності її впровадження, у нашій країні залишаються поки що доволі примарними. Існує безліч формально-правових та соціально-економічних перешкод на шляху впровадження нових, інноваційно-прогресивних форм і технологій безперервної освіти. «В Україні існує чимало перешкод розвитку навчання впродовж життя: брак ресурсів через обмежену підтримку з боку держави; недостатність зв'язку між освітою і ринком праці та слабкий розвиток соціального партнерства; брак навичок і знань у викладачів, зумовлений браком ресурсів для підвищення їх кваліфікації. Мережа міжнародних освітніх фондів, що існує в Україні сьогодні, може лише частково допомогти в реалізації освітніх потреб різних груп населення» [5, 617]. Нормативно-правові ініціативи, спрямовані на перспективний розвиток системи безперервної освіти, на нашу думку, мають, насамперед, встановити сприятливе та стимулювальне середовище для урізноманітнення форм надання освітніх послуг дорослим, а також на забезпечення автономного функціонування різноманітних установ, що такі послуги надають.

Загалом нашій державі необхідно визначитися на концептуальному рівні зі стратегією перспективного розвитку нормативно-правової бази формування ефективної національної системи безперервної освіти,

без якої неможливо собі уявити конкурентоспроможну національну освіту європейського рівня. Законодавство має бути орієнтованим на створення умов інноваційно-перспективного розвитку форм і методів надання освітніх послуг дорослим, урізноманітнювати інституціональну структуру системи безперервної освіти, забезпечувати захист прав і обов'язків споживачів відповідних послуг тощо. «З метою реалізації стратегії підготовки фахівців майбутнього нашої державі необхідно: 1) продовжити розвивати інтеграцію України у світовий інформаційний та освітній простори з метою співпраці та перейняття досвіду інноваційного розвитку освіти тих держав, які досягли значних успіхів у цьому процесі; 2) інтенсифікувати використання ІКТ і застосування інтерактивних методів навчання, а також стимулювати тих осіб, які досягли значних успіхів у впровадженні інноваційних складників у навчальний процес; 3) спростити систему здобуття наукових ступенів та спонукати молодь, а особливо студентів, до науково-дослідної діяльності не тільки під час навчання в університеті, а й по його завершенні» [2, 141]. Отже, важливою і актуальною нині є проблема концептуально-теоретичного аналізу основних напрямів розвитку правового поля безперервної освіти, які мають стати і відповіддю на сьогоденні потреби, і визначити основні перспективні контури розви-

тку національної системи освіти дорослих.

Висновки. Окрім окреслених нами вище проблем формування якісно нового нормативно-правового базису безперервної освіти, який сприяв би її інноваційному розвитку, існує і нагальна необхідність формулювання основних концептуально-теоретичних параметрів проблематики прогнозування розвитку безперервної освіти загалом. Адже тільки орієнтуючись у сучасних і перспективних тенденціях динаміки знаннєвого суспільства можна ставати його активним і конкурентоспроможним суб'єктом. «Для практичної реалізації планів стратегічного розвитку економіки та освітньо-наукового комплексу України в сучасних умовах цілковито необхідним є виконання двох завдань: 1) формування уявлень про суспільство майбутнього, його економіку й освітню систему; 2) проведення моніторингу стану освіти і науки в Україні з метою створення спрямованих на позитивний результат планів їх розвитку» [3, 78]. Нині надзвичайно важливо провести загальну ревізію тих застарілих форм і технологічних прийомів, що досі домінують у структурі української системи освіти. Тільки справжній, а не декларативно-спекулятивний аналіз необхідних змін в освітньому просторі нашої держави може сприяти розв'язанню концептуально-теоретичної проблеми прогнозування розвитку української безперервної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Голікова К. О.** До питання підвищення кваліфікації та перепідготовки працівників в умовах ринкової економіки / К. О. Голікова // Форум права. Науковий журнал. – 2010. – № 4. – С. 202–206.
2. **Гривнак Б.** Проблеми підготовки фахівців майбутнього в контексті побудови в Україні інформаційного суспільства (суспільства знань) / Б. Гривнак // Нова педагогічна думка. Науково-методичний журнал. – 2012. – № 1 (69). – С. 138–141.
3. **Дзвінчук Д. І.** До стратегії організації безперервної освіти в Україні / Д. І. Дзвінчук // Прикарпатський вісник НТШ. Думка. – 2009. – № 3 (7). – С. 74–85.
4. Закон України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 р. № 2984-III [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>.

CITED LITERATURE

1. **Holikova K.** On the issue of advanced training and retraining of workers in the market economy conditions / K. Holikova // Forum of law. Scientific journal. – 2010. – № 4. – P. 202–206.
2. **Hryvnak B.** Problems of training the specialists of future in the context of building the information society in Ukraine (knowledge society) / B. Hryvnak // New pedagogical idea. Scientific methodological journal. – 2012. – № 1 (69). – P. 138–141.
3. **Dzvinchuk D.** On the organization strategy of continuing education in Ukraine / D. Dzvinchuk // Prykarpattia bulletin of Scientific Society named after Taras Shevchenko. Dumka. – 2009. – № 3 (7). – P. 74–85.
4. The Law of Ukraine «On Higher Education» from 17.01.2002, № 2984-III [Web site] // The official website of the Verkhovna Rada of

5. **Кіндратець О. М.** Освіта і сталий розвиток суспільства / О. М. Кіндратець // Гілея : науковий вісник. / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2011. – Вип. 47. – С. 613–620.

6. **Курко М. Н.** Адміністративно-правове регулювання вищої освіти в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / М. Н. Курко. – Харків, 2010. – 40 с.

7. **Нікітчйна С. О.** Розвиток системи освіти для дорослих – економічна і соціальна вимога часу / С. О. Нікітчйна // Вестник СевНТУ. – Серія : Педагогіка. – Севастополь : Севастопольский национальный технический университет, 2008. – Вып. 90. – С. 9–14.

8. **Сова М. О.** Інноваційний розвиток вищої освіти України у контексті соціоекономічних трансформацій / М. О. Сова // Освітologia – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти : мат. Всеукр. наук.-практ. конф., 15 грудня 2010 р. – К. : Київський університет ім. Б. Грінченка, 2010. – С. 26–29.

9. **Старовойт О. В.** Економіка знань у стратегії інноваційного розвитку освіти : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.10 – філософія освіти / О. В. Старовойт. – К., 2010. – 20 с.

10. **Сухова Н. М.** Освіта XXI століття як втеча від голих знаків порожнечі / Н. М. Сухова // Вісник Національного авіаційного університету. – Серія : Філософія. Культурологія: зб. наук. праць. – К. : Видво Національного авіаційного університету «НАУ-друк», 2010. – № 1 (11). – С. 60–63.

11. **Шаповал Р. В.** Сучасні проблеми та перспективи післядипломної освіти в Україні / Р. В. Шаповал // Європейські перспективи. Науково-практичний журнал. – 2011. – № 1, Ч. 2. – С. 33–39.

Ukraine. — Acces mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>.

5. **Kindratets O.** Education and sustainable development of society / O. Kindratets // Hilea : scientific bulletin / head editor V. Vashkevych. — Kyiv : VIR UAN, 2011. — Issue 47. — P. 613—620.

6. **Kurko M.** Administrative law regulation of higher education in Ukraine : doctor of legal sciences self-referent discourse : 12.00.07 — administrative law and procedure, financial law, data protection law / M. Kurko. — Kharkiv, 2010. — 40 p.

7. **Nikitchyna S.** Development of education system for adults — economic and social demand of time / S. Nikitchyna // Sevastopol National Technical University bulletin. — Series : Pedagogy. — Sevastopol : Sevastopol National Technical University, 2008. — Issue 90. — P. 9—14.

8. **Sova M.** Innovative development of higher education in Ukraine in the context of socioeconomic transformations / M. Sova // Osvitology — scientific direction of integrated education knowledge : All Ukrainian Research and Practice Conference materials, December 15, 2010 — Kyiv : Kyiv University named after B. Hrinchenko, 2010. — P. 26—29.

9. **Starovoit O.** Knowledge economy in the strategy of education innovative development : Cand. Sc. {Philosophy} self-referent discourse : 09.00.10 — education philosophy / O. Starovoit. — Kyiv, 2010. — 20 p.

10. **Sukhova N.** Education of XXI century as an escape from the bare vacuum signs / N. Sukhova // National Aviation University bulletin. — Series : Philosophy. Cultural Studies : collection of scientific papers. — Kyiv : National Aviation University «NAU-druk» publishing house, 2010. — № 1 (11). — P. 60–63.

11. **Shapoval R.** Urgent problems and prospects of postgraduate education in Ukraine / R. Shapoval // European prospects. Scientific practical journal. — 2011. — № 1. — Part 2. — P. 33—39.

Науково-методичний журнал
Друкуються матеріали з проблем спеціальної педагогіки, висвітлюються технології корекційно-компенсаторного навчання, виховання і розвитку дітей з особливими потребами, технології соціально-психологічної роботи з їхніми батьками
Виходить 4 рази на рік. Передплатна ціна на рік 242,04 грн

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 74635

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора наук з педагогічних і психологічних наук

Лілія КУЛІНЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент, декан педагогічного факультету Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Ключові слова: людина, особистість, освіта, культура, громадянське виховання.

Аналізуються актуальні проблеми освіти як чинника формування громадянських якостей особистості, феномен освіти як виховання; досліджується статус виховання в системі педагогічного процесу, виокремлюються основні функції і напрями виховання в системі освіти. Фундаментальним принципом дослідження є визнання глибинної, смислотворчої єдності освіти і виховання, що забезпечує гуманістичне спрямування розвитку освітньої системи загалом, а також людиноцентричні характеристики навчально-виховного процесу в кожному навчальному закладі.

УДК 37.015.31:172.13

ОСВІТА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

© Куліненко Л., 2013

рирода освітньої системи є засадничою для розвитку будь-якого суспільства і держави. Адже саме в її рамках створюється людський капітал, що в подальшому визначатиме соціокультурні та економічні параметри конкурентоспроможності нації на регіональному та глобальному рівнях. Особливою властивістю освіти є її глибинний потенціал впливу і на особистісно-громадянські якості кожної окремої людини, і на суспільну свідомість загалом, що, зрештою, і визначає її суспільно-формульвальний та державотворчий характер. «Освітньо-виховний процес для будь-якої сучасної держави та суспільства є національним пріоритетом. Сьогодні освіта, виховання важливі не тільки як засоби індивідуального розвитку, але і як фактор якісної зміни громадського життя в цілому» [10, 375]. Освіта в цьому аспекті сама є виховним середовищем, заснованим на раціонально-вольових особистісно-суб'єктивних якостях та на інтегративно-структурній природі навчально-виховного процесу. Особливо важливо використати найповніше громадянсько-виховний потенціал осві-

ти саме в трансформаційних суспільствах, які прагнуть до всебічної демократизації та модернізації власного життя, одним із яких є й Україна. «Побудова нового громадянського, демократичного, гуманного та правового суспільства, орієнтованого на високі національні й загальнолюдські цінності, набуває актуальності в стратегії сучасної української освіти» [9, 16]. Саме на освіту як виховний феномен багато в чому розраховує українська національна спільнота у справі зародження та розвитку демократичної взаємодії між державними структурами та активним громадянським суспільством.

У межах поставленого нами концептуально-теоретичного **завдання** всебічного аналізу освіти як чинника формування громадянських якостей особистості важливо вивчити феномен освіти як виховання; дослідити статус виховання в системі педагогічного процесу, виокремити основні функції і напрями виховання в системі освіти.

Фундаментальним принципом нашого дослідження є визнання глибинної, смислотворчої єдності освіти і виховання, що забезпечує гуманістичне спрямування розвитку освітньої системи загалом, а також людиноцентричні характеристики навчально-виховного процесу в кожному навчальному закладі. «Гуманізація освіти і виховання пов'язана з розвитком активно-творчих можливостей людини, соціально-вольового та морального потенціалу особистості, стимулювання її прагнення до реалізації себе в інтересах суспільства, бо розвиток багатства людської природи виступає як самоціль. Така ідеальна гуманістична мета освіти і виховання – виведення кожної людини в її індивідуальному розвитку на передній край людської культури. Перехід людини на новий рівень, оволодіння культурою, зміна її ставлення до світу, інших людей і до себе, підвищення відповідальності за свої дії та їхні наслідки – основний результат гуманізації освіти і виховання» [3, 76–77]. Саме такий результат перетворює освіту на потужний інструмент виховання громадянських якостей кожної особистос-

ті, а також створює загальнодемократичний настрій в національному суспільстві, необхідний для активного впровадження демократично-громадянських реформ та модернізації українського суспільства.

Отже, звернемося до аналізу феномену освіти в аспекті його громадянсько-виховного потенціалу, який визначає можливість тієї чи іншої соціальної системи створювати та відтворювати освітніми засобами людський капітал, якому притаманні розвинені громадянські почуття і прагнення до самовдосконалення і забезпечення стабільного суспільного розвитку. «Буквальне значення терміну «освіта» – «формування образу». У цьому тлумаченні його ввів у педагогіку Йоганн Генріх Песталоцці. Це поняття багато в чому подібне до широкого розуміння виховання, тому термін «освіта» у широкому змісті використовується у деяких роботах останніх років і для позначення навчально-виховного процесу» [11, 56]. Виховна функція освіти, а особливо культурно-виховна, громадянсько-виховна, гуманістично-виховна, є фундаментальним завданням будь-якої національної освітньої системи, від виконання якого залежить адекватне сприйняття та використання національно-історичного досвіду, а також подальший соціокультурний та політико-економічний прогрес суспільства. Адже «метою освіти є відтворення культурного досвіду, гармонійна соціалізація, патріотичне та ціннісне виховання» [11, 58]. А саме ці чинники перетворюють людину на свідомого громадянина, який обізнаний та активно аксіологічно використовує національно-культурний досвід, прагне бути активним та корисним у розвитку власної громади, держави, нації, має розвинене почуття власної гідності та поваги до гідності іншої людини, прагне втілювати свої громадянські переконання та ідеали в суспільній реальності.

Статус виховання в системі педагогічного процесу, отже, є фундаментальним чинником, який виконує людинотворчі та громадянсько-формувальні функції. Врахування такого концептуально-теоретичного

принципу дасть можливість гармонійно застосовувати в структурі педагогічного процесу на всіх його рівнях гуманістично-інноваційні технології людинотворчої виховної дії. «Процес виховання є планомірним впливом на розумовий і фізичний розвиток особистості, формування її морального вигляду, прищеплювання необхідних правил поведінки. Освіта як виховання фокусується на таких принципах: єдність національного та загальнолюдського, культуровідповідність виховання, активність, збереження і розвиток мовного різноманіття, демократизація, гуманізація, безперервність і послідовність, єдність навчання і виховання, диференційність та індивідуальність виховного процесу, гармонізація родинного і суспільного виховання» [5, 245]. Такі орієнтири і принципи освіти, як виховання, дають змогу розвивати та закріплювати креативно-гуманістичне прагнення громадянина як активного суб'єкта національно-будівничого та державотворчого розвитку до самоздійснення. Цілісність педагогічно-виховного впливу має досягатися за допомогою використання новітніх інноваційно-гуманістичних технологій освіти і виховання молодого покоління, що в подальшому дасть свої результати у вигляді формування критичної маси свідомих громадян та активних членів національного суспільства серед загальної маси населення України. А це є надзвичайно актуальним завданням для нашого сучасного трансформаційного суспільства.

Проблеми духовного, морального, громадянсько-феноменологічного та ментального становлення нації нині є найгострішими і найактуальнішими в ситуації перебування України в історично-культурному перехідному періоді, в періоді активного вибору подальшої історичної долі власної нації. «Процеси, які відбуваються в українському суспільстві в останні десятиліття, загострили проблеми ментального характеру, де змінам піддаються ціннісні орієнтації, мотивація діяльності і ставлення особистості до навколишнього світу, свого призначення і долі України. Сучасне українське су-

спільство перебуває в ситуації перехідного процесу, який включає різні типи суспільної свідомості. В силу цього перед соціальними інститутами суспільства і особливо системою освіти постають складні завдання виховання високої моральності молоді, громадянськості, патріотизму, відчуття відповідальності за долю України» [12, 46]. Отже, статус виховання в системі педагогічного процесу значно підвищується, адже саме морально-виховний вплив освітнього середовища здатен пробуджувати активне прагнення молоді до самоздійснення в структурі демократично-гуманістичних громадянських ідеалів.

Освіта як виховання в цьому аспекті виконує також функцію теоретично-наукового вироблення та практично-людинотворчого застосування новітніх інноваційних методів прищеплення молоді цінностей громадянськості та прагнення до суспільно-корисної діяльності. Саме освіта як система педагогічно-виховних впливів несе в собі найпотужніший потенціал переконання особистості у її значущості для соціального, громадського, національно-державного розвитку. Тобто освіта як виховання найактивніше здійснює соціалізаційно-феноменологічну адаптацію молодої людини до сучасної соціальної реальності. «Сучасний етап суспільного розвитку потребує нового концептуального підходу до сутності, мети, завдань і змісту виховання взагалі та виховання особистості до виконання нею соціальної ролі в суспільстві зокрема. Визначальним у розумінні сутності виховання стає усвідомлення особистістю своєї ролі як суб'єкта діяльності і спілкування, своєї відповідальності перед певним колективом і суспільством, і розвиток особистості в цьому плані розглядається як процес безперервного знаходження нею нових соціальних якостей» [8, 19]. Тому метою виховання за сучасних умов стає всебічний розвиток особистості, безперервне формування та задоволення її духовних, соціальних потреб та інтересів, збагачення ціннісних орієнтацій, запитів, розкриття задатків і здібнос-

тей, духовного потенціалу при зростанні соціальної ролі самої особистості на основі її вільного самовизначення і саморегуляції. «Окрім того, специфічна сфера суспільної практики, якою є виховання, покликана відігравати активну роль у створенні середовища розвитку особистості в процесі демократизації суспільства» [7, 141–142]. Найбільші можливості для реалізації цих завдань є в системі освіти, особливо в сучасній вищій школі. Підґрунтям для такого ствердження є те, що структурно та функціонально освітній простір спрямований і на формування особистісних компетенцій людини, і на її активну соціалізацію, тобто в ідеалі повноцінно та гуманістично спрямовано формує громадянські якості особистості.

Отже, освіта в сучасному українському суспільстві, яке перебуває на стадії активної трансформації, відіграє системно-формувальну роль, адже здійснює перетворювальну-виховну функцію, закладаючи глибинні основи для подальшого демократично-громадянського розвитку людського капіталу нашої нації. А виховну роль освіти в епоху демократизаційних трансформацій взагалі важко переоцінити. «Виховання особистості в умовах демократизації має важливе теоретичне і практичне значення. Прямий зв'язок виховання особистості з проведеними в Україні реформами – економічними, політичними, соціальними, культурними – ставить особливі завдання перед усіма суб'єктами виховання, і передусім перед навчальними закладами, особливо перед тими, де готують майбутніх фахівців для різних галузей громадського життя. Людина має навчитися жити і працювати в умовах демократизації усіх сфер суспільства, усіх форм ринкових відносин. Значно зростає роль спрямованості виховання (особливо в межах загальноосвітньої школи, вищих навчальних закладів) на підготовку творчої особистості, соціально активної, відповідальної, з високою загальною і правовою культурою» [11, 17]. Отже, освіта та її виховний потенціал як чинники формування громадянських якостей

особистості та нації загалом являють собою стратегічний ресурс державотворення, що перетворює педагогічно-виховний процес у кожному навчальному закладі на зачіпку активізації демократичних реформ всієї національно-соціальної системи.

Світовий досвід доводить, що демократизація та гуманізація освітньої системи, навчально-виховних процесів та механізмів обов'язково позитивно впливають і на соціокультурний та громадянсько-демократичний прогрес всього національного суспільства в усіх сферах його функціонування. Саме освіта і її виховний потенціал у розвинених демократичних країнах є своєрідним «барометром», випереджальним показником тих соціально-політичних, економічних, громадянських реформ та змін, що відбуваються в подальшому. «В наш час цілі освіти в більшості країн цивілізованого світу відображають ідеї демократизації та гуманізації в царині педагогіки та філософії освіти. Зі зміною українського суспільства змінюються і цілі вищої освіти. Саме тому вищі навчальні заклади України ставлять за мету навчання і виховання нового покоління молодих людей, які стануть лідерами демократичних змін у країні і допоможуть відродити старі традиції демократії і реалізувати нові демократичні та гуманістичні ідеї і цінності в українському суспільстві» [4, 147]. Отже, однією з основних функцій та магістральним напрямом виховання в системі освіти є впровадження нових методик та технологій демократично-гуманістичного, особистісно орієнтованого педагогічно-виховного впливу на дітей і молодь з метою прищеплення їм глибоко демократично-громадянського типу мислення. «Демократизація як тенденція розвитку суспільства у ХХІ столітті поступово охоплює всі сфери суспільного та індивідуального життя особистості, змінює його стиль і ритм, потребує водночас впровадження нових підходів до підготовки та виховання здатності індивіда (і соціальних груп) до життя й творення у демократичному середовищі. Особлива роль у цьому відводиться системі освіти. Підготувати лю-

дину демократичного мислення і дії може тільки система, демократизм організації та управління якої відповідає найбільш високим показникам сучасності» [13, 3]. Звідси впливає одна з фундаментальних вимог до системи сучасної освіти, а саме: освіта і її виховний потенціал мають випереджати всі інші сфери суспільного функціонування в аспекті формування демократично-громадянських цінностей, якостей, переконань і стимулів до дії.

Отже, визначивши освіту як середовище випереджального виховання морально-громадянських, громадсько-демократичних чеснот окремої особистості та населення країни загалом, можемо детальніше визначити функціональні параметри освіти як чинника формування громадянських якостей особистості. Насамперед педагогічно-виховний потенціал національної системи освіти має пробуджувати в кожній молодій людині такі прагнення і тип мислення, в яких домінували б такі цінності, як «свобода та ініціативність особистості, що спрямовані на задоволення розумних потреб членів суспільства без шкоди для його загальних інтересів; плюралізм духовного життя суспільства, в основі якого визнання і реальне забезпечення гуманістичних і демократичних загальнолюдських цінностей; активна участь у всіх сферах суспільного життя недержавних самоврядних громадських спільностей» [6, 11–12]. Досягнення на масовому рівні таких параметрів громадянської свідомості було б видатним результатом трансформаційних перетворень нашого національного суспільства. Можливість такого досягнення зумовлюється значною мірою саме ефективним використанням виховного потенціалу української системи освіти, яка дедалі більше гуманізується та демократизується.

Отже, відзначивши фундаментальну цінність виховання як структурного елементу освіти, а також довівши ключову роль громадянсько-демократичного виховання в педагогічно-виховному процесі, звернемося до проблеми необхідності громадянського виховання, а також до його

визначення та змістово-сміслових параметрів. Загалом освітньо-виховний вплив на громадян, прищеплення їм цінностей демократії та поваги до прав людини визнано на міжнародному рівні одним із найголовніших завдань кожної європейської держави. У Декларації та Програмі виховання громадян у дусі демократії і заснованого на усвідомленні ними власних прав і обов'язків, прийнятій Радою Європи 7 травня 1999 року, зафіксовано заклик до всіх держав-членів зробити таке виховання «найважливішим компонентом усіх політичних програм і практичних дій, що стосуються сфери освіти, професійної підготовки, культури молоді» [14]. У подібних документах європейського та міжнародного рівня зафіксовані нині ключові вимоги до держав світу щодо необхідності постійних зусиль у вихованні глибинних особистісних прагнень населення, особливо у молоді, до громадянсько-правового самовизначення та самореалізації.

В Україні також на офіційному загальнодержавному та громадському рівнях визнано актуальність і необхідність громадянського виховання, що особливо стосується виховання молоді у навчальних закладах різного рівня. Виховання громадянськості молоді, її відданості справі вітчизняного державотворення, залучення юнаків і дівчат до реального суспільного життя нині визнані завданнями загальнонаціонального масштабу. «У Державних національних програмах «Освіта» (Україна XXI століття), «Національній програмі патріотичного виховання громадян, розвитку духовності», Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти України як стратегічні визначаються завдання виховання любові до Батьківщини, усвідомлення особистістю свого громадянського обов'язку, формування культури демократії. Актуальність громадянського виховання особистості зумовлюється процесом становлення України як єдиної політичної нації. В умовах поліетнічної держави воно покликане сприяти цілісності, соборності України,

що є серцевиною української національної ідеї» [2, 3]. Компетентність і відповідальність молодих громадян сприятиме формуванню в Україні громадянського суспільства, яке передбачає трансформацію правової та моральної культури особистості, розвиток національної самосвідомості і ґрунтується на визнанні пріоритету прав людини. Таке суспільство функціонує на засадах гуманізму, свободи, реальної дії закону – одного для всіх, соціальної справедливості, міжетнічної злагоди, гарантує умови для зростання добробуту народу. Отже, нині існує надзвичайно висока актуальність теоретичного дослідження і визначення потреби у громадянському вихованні, а також практичного вироблення дієвих інструментів реалізації його основних змістово-функціональних характеристик.

Висновки. Найголовнішим результатом ефективного демократично-громадянського виховання молодого покоління є значне зростання якісно-компетентнісних та морально-духовних характеристик людського потенціалу нації, що зумовило відповідні тенденції уважного ставлення до громадянської освіти і виховання у країнах розвиненої демократії. Ставши на шлях демократичного розвитку, Україна не має ін-

шого виходу, окрім формування ефективних структур та засобів громадянського виховання молодого покоління. «На сучасному етапі розвитку українського суспільства визначено найважливіші напрями громадянського виховання студентської молоді, що передбачають спрямування навчально-виховного процесу вищої школи на формування громадянськості в студентів, збагачення духовної, національної, мовної культури особистості, широке залучення молоді до громадянських цінностей та їх пізнання в процесі професійної освіти, розвиток свідомого та відповідального ставлення студентів до питань розбудови українського суспільства, реалізації власного духовного і творчого потенціалу, зміцнення зв'язку між особистими та суспільними інтересами» [1, 149]. Такі змістово-функціональні характеристики, як свідчить досвід країн розвиненої демократії, є досяжними та необхідними для реалізації, але Україні ще необхідно пройти надзвичайно важкий шлях суспільної трансформації, локомотивом на якому має стати саме система освіти як джерело громадянсько-виховної енергії та громадянсько-поведінкових компетентностей для якнайширших верств українського населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бутенко В. Г.** Громадянське виховання студентів у системі вищої технічної освіти / В. Г. Бутенко // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. Збірник наукових праць. – 2010. – № 1 (2). – С. 149–158.
2. **Василенко І. В.** Виховання громадянськості студентів засобами самоврядування у вищих навчальних закладах Канади : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / І. В. Василенко. – К., 2009. – 21 с.
3. **Водолазька О. М.** Ідеї гуманізації освіти та виховання в сучасній педагогічній практиці / О. М. Водолазька // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – № 978. – Серія : Валеологія: Сучасність і майбутнє. – Вип. 11. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – С. 74–77.
4. **Годлевська В. Ю.** Гуманізація освіти як фактор демократизації суспільства. Іспанський досвід / В. Ю. Годлевська // Гуманізм та освіта : зб. мат. VIII Міжнар. наук.-практ. конф., Вінниця, 19–21 вересня 2006 р. – Вид-во ВНТУ «УНІВЕРСУМ-Вінниця», 2006. – С. 147–149.

CITED LITERATURE

1. **Butenko V.** Civic education of students in higher technical education system / V. Butenko // State management, pedagogy and psychology urgent problems. Collection of scientific papers. – 2010. – № 1 (2). – P. 149–158.
2. **Vasilenko I.** Citizenship education of students by means of self-administration in Canada colleges : Cand. Sc. {Education} self-referent discourse : 13.00.07 – theory and methods of training / I. Vasilenko. – Kyiv, 2009. – 21 p.
3. **Vodolazka O.** Ideas of education humanization and training in modern teaching practice / O. Vodolazka // Kharkiv National University named after V. Karazin bulletin. – № 978. – Series : Valeology: Present and future. – Issue 11. – Kharkiv : Kharkiv National University named after V. Karazin, 2011. – P. 74–77.
4. **Hodlievska V.** Humanization of education as a factor of society democratization. The Spanish experience / V. Hodlievska // Humanism and education: VIII International Research and Practice Conference materials collection, Vinnytsia, September

5. **Дрожжина С. В.** Мультикультуралізм як концептуальна модель та прaxeологія розуміння сучасного українського соціуму : монограф. / С. В. Дрожжина. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2009. – 288 с.
6. **Колодій А. М.** Деякі проблеми розвитку громадянського суспільства та правової держави в Україні в контексті європейської інтеграції / А. М. Колодій // Формування громадянського суспільства та правової держави в контексті європейської інтеграції. – Ч. 1. – К. : Київський національний університет внутрішніх справ, 2006. – С. 9–13.
7. **Кривоконь О. Г.** Соціальний статус і соціальна роль особи в суспільстві / О. Г. Кривоконь // Наукові записки Харківського університету Повітряних сил. – Серія : Соціальна філософія, психологія. – Харків : ХУПС, 2006. – Випуск 1 (25). – С. 139–144.
8. **Мануйлов Є. М.** Виховання особистості до виконання соціальної ролі в суспільстві / Є. М. Мануйлов // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. – Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – Харків : Право, 2011. – Вип. 7. – С. 16–21.
9. **Момотюк Л. Б.** Громадянське виховання молодших школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / Л. Б. Момотюк. – Луганськ, 2007. – 23 с.
10. **Петрова О. І.** Соціально-філософські аспекти формування напрямків полікультурного виховання / О. І. Петрова // Інтелект. Особистість. Цивілізація: тем. зб. наук. праць із соціально-філософських проблем. – Вип. 8. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2010. – С. 375–381.
11. **Уваркіна О. В.** Освіта як соціокультурний феномен / О. В. Уваркіна // Вісник Інституту розвитку дитини. – Вип. 19. – Серія : Філософія, педагогіка, психологія : зб. наук. праць. – Київ : Вид-во Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, 2011. – С. 56–61.
12. **Червона Л. М.** Практики формування громадянської позиції студентів / Л. М. Червона // Культура і сучасність : альманах. – 2011. – № 1. – С. 46–51.
13. **Яцейко М. Г.** Демократизація як закономірність модернізації освіти в контексті глобалізації : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.10 – філософія освіти / М. Г. Яцейко. – К., 2009. – 20 с.
14. Декларация и Программа воспитания граждан в духе демократии, основанного на осознании ими своих прав и обязанностей. – Совет Европы, 7 мая 1999 года (страны участницы) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU99035.html.
- 19–21, 2006. — Vinnytsia national technical university «UNIVERSUM-Vinnytsia» publishing house, 2006. — P. 147—149.
5. **Drozhzhyna S.** Multiculturalism as a conceptual model and praxeology of understanding of modern Ukrainian society: monography / S. Drozhzhyna. — Donetsk : Donetsk National University of Economics and Trade, 2009. — 288 p.
6. **Kolodii A.** Some problems of civil society and legal state development in Ukraine in the context of European integration / A. Kolodii // Forming of civil society and legal state in the context of European integration. — Part 1. — Kyiv : Kyiv National University of Internal Affairs, 2006. — P. 9—13.
7. **Kryvokon O.** Social status and social role of the individual in society / O. Kryvokon // Kharkiv University of Air Forces scientific notes. — Series : Social philosophy, psychology. — Kharkiv : Kharkiv University of Air Forces, 2006. — Issue 1 (25). — P. 139—144.
8. **Manuilov E.** Training of personality to perform a social role in society / E. Manuilov // National University Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise bulletin. — Series : Philosophy, philosophy of law, political science, sociology. — Kharkiv : Pravo, 2011. — Issue 7. — P. 16—21.
9. **Momotiuk L.** Civic education of primary school children : Cand. Sc. {Education} self-referent discourse : 13.00.07 — theory and methods of education / L. Momotiuk. — Luhansk, 2007. — 23 p.
10. **Petrova O.** Social and philosophical aspects of multicultural education forming of directions / O. Petrova // Intellect. Personality. Civilization: thematic collection of scientific papers on social and philosophical problems. — Issue 7. — Donetsk : Donetsk National University of Economics and Trade, 2010. — P. 375—381.
11. **Uvarkina O.** Education as a sociocultural phenomenon / O. Uvarkina // Institute of Child Development bulletin. — Issue 19. — Series : Philosophy, pedagogy, psychology : collection of scientific papers. — Kyiv : National Pedagogical University named after M. Drahomanov publishing house, 2011. — P. 56—61.
12. **Chervona L.** Practice of citizenship formation among students / L. Chervona // Culture and modernity: almanac. — 2011. — № 1. — P. 46—51.
13. **Yatseiko M.** Democratization as education modernization pattern in the globalization context : Cand. Sc. {Philosophy} self-referent discourse : 09.00.10 — education philosophy / M. Yatseiko. — Kyiv, 2009. — 20 p.
14. The Declaration and Programme of education for democratic citizenship based on awareness of their rights and responsibilities. — Council of Europe, May 7, 1999 (the participating countries) [Web site]. — Access mode: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU99035.html.

Віолета СКИРТАЧ
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії, соціально-
політичних та правових наук
Донбаського державного педагогічного
університету (м. Слов'янськ)

Олександр ПЕРІГ
кандидат технічних наук,
старший викладач кафедри технічної
механіки Донбаської державної
машинобудівної академії (м. Краматорськ)

Ключові слова: суб'єкт, суб'єктивація,
освіта, влада, знання, дисципліна.

На основі аналізу філософської спадщини М. Фуко показано, що становлення суб'єкта освіти зумовлене, насамперед, його соціальною практикою та відповідним смисловим горизонтом. Доведено, що мета освіти в індустріальну епоху полягала у посиленні соціально-економічної корисності й політичної керованості індивіда. Саме тому в західному суспільстві університет, поряд зі школою, в'язницею і казармою, стає найважливішим дисциплінарним механізмом, через який влада-знання здійснює контроль. Описано «мікрофізику влади», що виявляється у системі освіти через закони оптики та механіки, дисциплінарне управління простором і часом. Запропоновано розгляд аудиторно-лекційної системи з відповідними механічними та оптичними ефектами як втілення мікрофізики влади. Виявлено, що, незважаючи на загальну залученість до репресивних механізмів зовнішньої суб'єктивації, суб'єкт освіти може існувати і сподіватися на процес звільнення, завдяки революції або філософії.

УДК 1(091)+008(103)+316.462+321.64 +
321.7

ПРОБЛЕМА СУБ'ЄКТА ВИЩОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВЛАДИ (РОЗДУМИ, НАВІЯНІ М. ФУКО)

© Скиртач В., Періг О., 2013

езважаючи на критику з боку численних представників сучасної філософії, цінності цивілізації, що засновані на ідеї суб'єкта, не втратили актуальності для сучасного світу і, як і раніше, фундуєть основні демократичні цінності та порядок здійснення влади в сучасному суспільстві. Дискусії з приводу проблеми суб'єкта виникають внаслідок абсолютно конкретних завдань введення чергового образу суб'єкта. Сучасність демонструє значну кількість різних настанов, концепцій, освітніх парадигм, які вимагають його визнання. Зокрема, парадигма суб'єктності виявляється необхідним горизонтом для сучасного освітнього дискурсу як інстанція активності. Зважаючи на це, тема суб'єкта знову стала популярною у філософських концепціях останніх десятиліть ХХ ст. – перших – ХХІ ст. З-поміж сучасних праць на перше місце за рівнем теоретичної розробленості і рівнем впливу слід поставити концепції А. Бадью, Ж. Дельоза, Ж.-Л. Нансі, А. Турена та інших. Як відомо, перегляд поняття суб'єкта переважно пов'язаний із розчаруванням в ідеалах модерну. Зміна статусу

і відновлення суб'єкта не відокремлені від загальної тенденції переорієнтації на онтологічні основи присутності людини у світі в контексті нового розв'язання проблем децентралізації, індивідуалізації, практик ідентифікації та влади. Розвиток сфери гуманітарних наук переважно генерували твори К. Маркса, як і марксизм загалом та психоаналіз, синтезований зі структуралізмом Ж. Лакана, з марксизмом Ж. Дельоза, з філософською інтерпретацією Гайдеггера Ж. Дерріда. Праці цих філософів надають нам можливість окреслити межі втілення ідеї суб'єкта Фуко в контексті сучасності, охопити методологічне розмаїття прочитання текстів Фуко. Так чи інакше, творчість Фуко перегукується із зазначеними дискурсами, він то виключає їх зі своїх роздумів, то вписує до власних текстів, створюючи неповторну констеляцію тем і концептів, мотивів і риторичних фігур. Тому і має сенс звернутися до концепції суб'єкта Мішеля Фуко, оскільки саме в ній, на нашу думку, присутні численні невиявлені інтенції, які є актуальними і для сучасних філософських дискусій, і для сучасних освітніх реалій. Зауважимо, що творчість Мішеля Фуко розглядалася переважно в контексті загальної характеристики постструктуралізму. Його спадщину досліджували такі автори, як Н. Автономова, В. Візгін, Г. Заїченко, Р. Зимовець, І. Ільїн, В. Лях, Д. Міхель, В. Подорога та ін. Суб'єкт освіти аналізували такі вітчизняні автори, як В. Андрущенко та С. Клепко. Докладно дослідив аспект репресивності освіти С. Пролеєв, який, залучаючи доробок М. Фуко, розглядав людину в контексті дисциплінарної матриці. Він застосував феноменолого-онтологічний підхід, який передбачає необхідність введення проміжних ланок, серед яких є смисловий горизонт культури, що в онтологічному плані вказує на те, що дійсно відбувається. Смисловий горизонт немовби віддалений від події, але робить її можливою взагалі. С. Пролеєв довів, що в освіті «горизонт дисциплінарно-репресивних зусиль радикально змінюється – з екзистенційного він перетворюється

на соціальний. З людської особи освітній процес виготовляє соціального персонажа, виконавця ... певної соціальної ролі. Тут другорядним стає питання, що сама людина робить із собою, а головним – що з нею робить і що з неї виготовляє освітня машина» [2, 19]. Зрозуміло, що про суб'єкта освіти тут не йдеться.

Окремим аспектом фукольдянської системи освіти присвячені праці Г. Бейсенової, Н. Бурбуліса, Г. Джардіна, Дж. Маршалла, М. Ольссена, М. Петерса, З. Сокулер та ін. У цих працях застосований мікро- та макропідхід. Дослідниками визначено, що влада в освіті на мікрорівнях існує як позитивна, продуктивна санкція, а на макрорівні освіти – як негативна, руйнівна, яка діє тільки через примус, цезуру й заборони. Автентичні праці М. Фуко, згадані аналітичні дослідження його спадщини та сучасні освітні реалії склали проблемне поле цієї статті.

Зважаючи на наведене вище, можна говорити про недостатність цілісного аналізу і фукольдянської розробки проблеми суб'єкта загалом, і, особливо, дослідження можливості існування суб'єкта освіти в контексті дисциплінарної влади.

Метою цієї статті є дослідження можливості існування суб'єкта освіти в контексті дисциплінарної влади у філософії Мішеля Фуко. Звернемо увагу, що ми обираємо не окремі твори М. Фуко, а його творчість загалом, тому що тільки у такий спосіб можна простежити еволюцію його поглядів від заперечення суб'єкта до його воскресіння. Більше того, в останніх працях Фуко заявляє, що основною темою його роздумів була не проблема влади, а проблема суб'єкта. Насамперед, слід докладніше визначити соціокультурні та, власне, філософські підстави звернення до проблеми суб'єкта М. Фуко, розглянути, як його автентична розробка проблеми суб'єкта пов'язана з проблемами освіти.

Стратегія суб'єктивності визначається у межах теорії дискурсивної формації. Фукольдянська позиція відмінна і від концепції трансцендентального суб'єкта, і від па-

радиками суб'єктивності як психологічного стану. Але навіть на початку своєї творчості Фуко не виключає суб'єкта повністю, він розглядає його як точку застосування технік, нормативних дисциплін або як творчий елемент, що перебуває на межі патології. Індивід, за М. Фуко, не є вільним, автономним, не володіє універсальними характеристиками, раціональним суб'єктом; він є простором, на якому різні дискурсивні практики здійснюють працю зі створення смислів. Стратегія суб'єктивації означає певний простір, який утворюється під впливом сил знання і влади, що діють і ззовні, і зсередини. Все це створює суб'єкта, зокрема і у контексті освітньої парадигми.

Аналіз трансформації розуміння проблеми суб'єкта у філософії М. Фуко показує, що прагнення до його вилучення з контексту своїх розумових побудов привело до дещо інакшого бачення суб'єкта через призму інститутів і технік, вивчення яких дає можливість говорити про «втілення суб'єкта». Фуко стверджує суб'єкта як точку перетину різних дискурсів, які позбавляють його автономії і єдності. Суб'єктивне мислення Фуко заміняв побудовою «антропології конкретної людини», яка трансформувалася в особливий історичний аналіз і критику усталених соціокультурних та розумових умов. М. Фуко розглядав соціально-історичне конструювання суб'єктивності як поле соціально-політичної боротьби. Суб'єкт у Мішеля Фуко є подвійним: з одного боку, суб'єкт, підлеглий унаслідок контролю та залежності, тобто той, кого проблематично називати суб'єктом, з іншого – суб'єкт, який прив'язаний до своєї ідентичності завдяки свідомості або самопізнанню [5, 143]. І в тому, і в іншому випадках ідеться не так про суб'єкта, як про форму влади. Під вплив структур влади суб'єкти потрапляють, будучи промовцями, оскільки структура мови спонукає спочатку позиціонувати себе як суб'єкт, а потім приписати цьому суб'єкту певну дію, дотримуючись і встановлених, і несвідомих правил артикуляції. Суб'єкт мовлення є одночасно і рабом, і володарем.

Фуко показує, що саморефлексія людини з'явилася з виникненням наук «вищого» рівня – філософії, біології, політичної економії в їх систематичних і верифікованих формах. Людське буття стало осмислюватися через структури мови. Тут людина знаходить світ, який вже склався, вона змушена функціонувати за його законами. Численні структури соціального і навколишнього життя людини не є «прозорими», легко рефлексованими для неї. Не все проходить через її свідомість. Це, на думку М. Фуко, і стало однією з причин «смерті» суб'єкта.

Для Фуко мова, текст, дискурс є не тільки джерелом методологічних схем, а й метафорою для визначення певного загального принципу упорядкування, розчленування і взаємовиміру продуктів культури, які в завершеному вигляді здаються несумірними. Фуко переносить акцент з «психології» на «дискурс» як мовну практику, витлумачуючи її в гранично десуб'єктивованій тональності, тим самим заперечуючи «суверенність колективної свідомості» як пояснювального принципу. На думку Фуко, всі універсально-загальні уявлення («дух», «індивід», «свідомість», «розвиток»), подібно до загальної ідеї, тоталізують, синтезують в єдності аналітичне різноманіття і дискретність суб'єкта. Має бути винесене за дужки те, що вносить у дискурс презумпцію антропологічного суб'єкта й історичної свідомості, на що некритично нанизують історичні факти.

Суб'єкт або зовсім виводиться за межі філософського розгляду, або його розуміють як щось залежне, похідне від співбуттєвості (тобто спільного буття) різних автономних соціально-культурних практик (наприклад, як «функція дискурсивних практик»). Оскільки ця методологічна стратегія подолання метафізики призводить до відмови від метафізичного гуманізму, Альгюсер назвав її «теоретичним антигуманізмом». За Фуко, спосіб існування різних утворень культури визначає реальне буття історії, а не задалегідь наявну єдність свідомості суб'єкта, яку Кант вбачав у трансцендентальній апперцепції. Знання в

кожну конкретну історичну епоху визначаються не через «суб'єкта», а завдяки тій чи тій «соціальній механіці», «соціальній технології». Фуко намагається показати процес породження знання не як суто інноваційний процес, який виходить за межі конкретного соціального хронотопу, а як такий, що розташовується на його кордоні. Інноваційне зусилля філософ інтерпретує як вид асоціальної дії і поведінки, як прорив у інший тип політики, яка формується на мікрорівні соціального цілого, але своїм лезом спрямована проти нього самого, що не видно з позиції традиційного політичного спостерігача [8, 209].

В «Археології знання» основне навантаження проблематики покладається на поняття влади, що надає критичного забарвлення Модерну і за археологічними пошуками, і за генеалогічним зняттям покривів. Поняття влади традиційно пов'язується з державою, суспільством, конкретними соціальними відносинами. Проте аналіз цих глобальних форм не дає змоги зрозуміти механізми, технології здійснення влади. Незважаючи на відмінності підходів, багато науковців погоджуються з тим, що відносини влади передбачають підпорядкування, примус. Щодо вищої освіти можна сказати, що в ній присутні різні типи влади – безпосереднього особистісного підпорядкування: залежності студента від викладача, викладача – від завідувача кафедрою, завідувача кафедри від ректора тощо, а також опосередкованої залежності через систему оцінювання. Типовим прикладом вияву першого є прагнення насамперед до налагодження відповідних особистих стосунків, навіть через приватні послуги, корупційні дії тощо. Виявом другого типу залежності є прагнення до відповідної оцінки та отримання відповідної кількості балів, незважаючи ні на що. Але таке розуміння влади обмежене, оскільки не враховує її позитивності. Тут, на нашу думку, має бути застосований рівень мікрофізики влади, де йдеться про способи захоплення суб'єктів, зокрема і суб'єктів вищої освіти, відносинами влади. Фуко розробляє мікрофізику

влади, яка передбачає позитивність вироблення істини завдяки когнітивно-владній матриці, що визначає процедури вилучення, накопичення і розподілу знання; нелокалізованість влади, її існування не так через державу, як через сингулярні локуси, кожен із яких підтримує наявну стратегію влади; неможливість описання влади у термінах привласнення, тобто того, що не влада, а суб'єкт стає таким, відповідно до владної стратегії, отримуючи від неї свою позицію, стратегії дії тощо. У такому разі всі залучені до системи вищої освіти опиняються у специфічному «силовому полі», пронизаному лініями напруги, де існують сингулярні точки, здатні впливати і відчувати вплив. За Фуко, влада існує як мережа, переплетення активних, напружених, різноманітних сил. Влада є взаємодією сил; у сили немає іншого об'єкта, окрім іншої сили, тобто здійснення влади є дією, що спрямована на іншу дію. Необхідно з самого початку відмовитися від опису владних відносин у термінах насильства. Владне захоплення тіл, їх підпорядкування, зазвичай, вдовольняється методами, технологіями, що не передбачають явного насильства. Влада не обов'язково є чимось суто репресивним; вона виробляє ефекти, які стимулюють або обмежують. Окрім того, у розпорядженні влади перебуває дискурс, у межах якого обґрунтовується саме гідність, цінність, велич людської природи тощо. Повернення до теорії влади є спробою подолати проблеми, які ставить перед собою Фуко після того, як у «Порядку речей» він намагався викрити гуманітарні науки виятково дискурсивно-аналітичними засобами. У генеалогії Фуко влада від самого початку є синонімом суто структуралістської діяльності. Але ця влада має одночасно бути і владою трансцендентального породження, і емпіричного самоствердження. Ідея форми влади втілюється у стратегії суб'єктивації, яка поєднує і форми суспільної влади, і практики влади над самим собою. Проблема суб'єктивації є для нас наріжною, з огляду на прагнення з'ясувати дисциплінарну освітню стратегію [4, 56].

За М. Фуко, існує і зовнішня, і внутрішня суб'єктивація. Зовнішня суб'єктивація є тотальною. Тривалий час автентичність індивіда встановлювалася через засвідчення іншими і через маніфестацію його зв'язку з іншими; потім автентичність стала встановлюватися через дискурс, який індивід був здатний або зобов'язаний виголошувати про самого себе, визнання істини вписувалося в саме серце процедур індивідуалізації, здійснюваних владою [7, 157]. Важливість визнання процедури індивідуалізації полягає не тільки в тому, що воно ідентифікує індивіда, а й у тому, що визнання є вчинком відповідального суб'єкта – промовця, яке має перевагу перед іншою процедурою ідентифікації, тому що робиться особисто і публічно [8, 58–59]. Ефективними техніками зовнішньої суб'єктивації виступають дисциплінарні техніки. Дисципліна – «метод, який уможливує подальший контроль за діями тіла, забезпечує постійне підпорядкування його сил і нав'язує їм відносини послуху-корисності» [8, 23]. Дисципліна, з одного боку, організовує масу тіл, впорядковуючи її, але, з іншого, індивідуалізує тіло в напрямі порядку, даного владою. І у цьому сенсі, «доходячи до кожного», суб'єктивує його відповідно до своєї мети й індивідуальних здібностей тіла. Західна цивілізація – це «дисциплінарне суспільство», в якому всіх діагностують і за всіма наглядають, при цьому дії влади невидимі, але неймовірно ефективні. Примус і покарання – це основні методи дії вищезазваної «дисциплінарної системи» [1, 216].

Університет виступає одним із інструментів підтримки наявних суспільно-політичних та соціально-економічних відносин. У західному суспільстві освіта як соціальний інститут є системою обмеження свободи особистості. Система освіти загалом є одним із найважливіших інструментів функціонування державної влади в західній цивілізації. Мета освіти в індустріальну епоху полягала в посиленні соціально-економічної корисності та політичної керованості індивіда. Зважаючи на

цю обставину, влада розглядала інститут освіти як засіб підтримки соціального порядку, забезпечення стабільності і політичної лояльності населення. Відтоді університет, поряд зі школою, в'язницею, лікарнею, мануфактурою і казармою, став найважливішим дисциплінарним механізмом. Переміщення людей в дисциплінарні інститути і нав'язування їм певних режимів стало одним зі способів, якими влада здійснює контроль. Влада має приховані засоби управління людьми, причому освіта є одним із найефективніших. Університет має той самий сенс, як і лікувальний заклад, студенти якого мають усвідомити свій стан як патологічний. Саме в просторі освіченої держави і його інститутах розгортається безпрецедентна практика спостереження і нагляду, огляду і обстеження в госпіталях, в школі і ліцеї, у військових установах. У сфері відносин між викладачами та студентами, вчителями та учнями, батьками і дітьми превалюють замкнені простори (інтернати, школи, коледжі), в яких панують закони «дисциплінарної монотонності», підпорядкування, страху.

М. Фуко зауважує, що «завдяки методам нагляду, «фізика» влади – панування над тілом – здійснюється за законами оптики та механіки, за правилами гри просторів, ліній, екранів, пучків, і переважно не вдається до надмірності сили чи насильства» [8, 211]. Що майстерніше ця влада організована як «фізична», то менш «тілесною» вона здається. У вищій школі циркулює знання, розвиваються соціальні відносини і здійснюється влада. Аудиторно-лекційна система безпосередньо включена до мікрофізики влади. Аудиторно-лекційна система є однією з атомних частинок складної мікрофізики влади. «Дослідження мікрофізики влади передбачає, що здійснювана влада розуміється не як надбання, а як стратегія, що вплив панування приписується не «привласненню», а механізмам, маневрам, тактикам, технікам, діям. Що потрібно бачити у ній мережу незмінно напружених, активних відносин, а не привілею, якою можна володіти» [8, 213]. Влада

створює непривласнене жодним індивідом поле стратегій і тактик. Таке силове поле і формується завдяки аудиторно-лекційній системі, яка виступає дисциплінарним інструментом, що забезпечує контроль за тілом, монотонність і виробництво нерівності. Ці принципи породжують ту конфігурацію розстановки, яка наявна в аудиторіях університетів, де мережа парт забезпечує мінімальний рівень рухливості, ієрархію розсаджування (авангард або «камчатку»), можливість бачити переважно лектора, відповідне привчання тіла до положення сидячи, підняття руки, досі наявні в деяких університетах практики вставання студентів, коли з'являється викладач тощо.

Оптика також є елементом мікрофізики влади й механізмом взаємодії суб'єктів. Фуко називає режим, наявний, зокрема, і в університетах, взаємним ієрархічним наглядом, де у постійному порівнянні всіх виробляється бачення викладача і, відповідно, підданих – студентів. Погляд іншого має дисциплінарний ефект. В аудиторії працює множинна, автоматична й анонімна влада оптики, видимості.

Фуко зупиняється не тільки на питанні дисциплінарного управління простором (практика «відгородження», «розгородження»), а й на необмеженому дисциплінарному контролі суб'єкта нагляду. Час подібноється на дедалі менші інтервали, протягом яких потрібно виконати певну роботу. Прикладом дисциплінування часу є іспит і похідні від нього види: контрольні роботи, тести, модулі. В аналізі Фуко екзамен є зразком сцієнтифікації навчання і показником процесів «наглядової ієрархії та санкції унормовування». Навчальний процес об'єктивує студента, який зобов'язаний продемонструвати потрібні знання. Викладачі, які мають владні повноваження, отримують реальну можливість відсіювання неуспішних і необізнаних студентів, ранжування студентів за рівнем їхнього розвитку. Навчання як провідний компонент освіти стає машиною придушення і символом влади. Індивід в університеті, лікарні, притулку, казармі, школі не є вільним, він є

об'єктом відносин влади. Якщо раніше вважалося, що входження дитини в доросле життя відбувається довільно, то тепер, відповідно до нової концепції дитинства, в суспільстві утвердилося усвідомлення необхідності відгородження дитини від різних небезпек – хвороб, невігластва й аморальності. Наслідком цього став той факт, що школу почали розглядати як установу, що має захищати дітей від негативного впливу дорослого життя. Тим самим сім'я була віддалена від участі в шкільній освіті дітей. Відбувалася широкомасштабна реорганізація відносин між батьками, священниками, поліцією, педагогами та лікарями. По суті, школа стала аналогом казарми. Учні відокремлювали від їхнього соціального оточення і розміщували в закритих просторах шкіл. Тим самим, згідно з М. Фуко, учнів позбавляли територіальності і виключали з життя суспільства. Зростання шкіл, навчальних закладів різних типів і кількості самих учнів у сучасну епоху також зумовлене потребами посилення нагляду за суб'єктами освіти. Значне зростання кількості вищих навчальних закладів в Україні протягом останніх десятиліть пояснюється, зокрема, і прагненням відгородження і, відповідно, посиленням нагляду за сучасною молоддю. Альтернативою історично сформованої освітньої системи західної цивілізації для М. Фуко є освіта, заснована на принципах особистісної свободи, певний прообраз грецької «освіти – пайдеї».

Сучасна освіта є соціальним інститутом, має динамічний процесуальний характер і за своєю природою наділена активністю. Своєю чергою, влада є фундаментальною рисою людського буття, що існує не тільки у політичній сфері, а й на рівні процесу освіти, їй притаманні певні позитивні ефекти, що виявляються у конституюванні нею нових практик. Включаючи у сферу освітніх знань та практик нові форми досвіду, влада створює універсальні, інтегративні аспекти освітніх знань та корелятивних практик смислового горизонту – символічного універсуму, що виступає щодо інституалізованої влади як її

легітимація. В Україні сучасна освіта і зокрема вища продовжує розвиватися у межах дисциплінарних матриць, притаманних індустріальному суспільству. Сучасна вітчизняна освіта реалізує санкцію унормування, що передбачає покарання не тільки за порушення законів, а й за відхилення від норм або за невідповідність певному рівню: студент вважається винним щоразу, коли виявляється нездатним виконати завдання викладача. За це він отримує відповідне покарання, яке має усунути відхилення від продиктованої норми. Покарання є лише однією стороною системи контролю, що містить також і заохочення, починаючи від відповідних оцінок, балів, і закінчуючи набуттям студентом відповідного статусу в освітній ієрархії. Дисциплінарна система безперервно ранжує суб'єктів освіти. Саме в іспиті – найпоширенішому явищі, яке пронизує сучасну освіту, яскраво продемонстроване поєднання відносин влади і відносин знання.

На нашу думку, проблеми сучасної освіти містяться у наслідуванні ідеалів, які були проголошені у Новий час. Вихід вбачається у переорієнтації на рекомендації Фуко, який вважав, що найкращою основою для дій є соціально та історично обумовлений контекст, а не фіктивні універсалії, якими б нормальними вони не здавалися. Тобто, наша соціальність і історія – єдина основа, яку ми маємо, єдиний твердий ґрунт під ногами. Сучасна освіта загалом несумісна з новими засобами здійснення влади, засобами, які застосовуються на всіх рівнях і у формах, що виходять за межі держави та її апарату. Сучасна система освіти не може забезпечити рівність, свободу, навіть якщо створена з цією метою. І навряд чи свобода може перемагати за умови нав'язування людям абстрактних теоретичних норм чи «правильного» мислення. Навпаки, історія показала жажливі приклади того, як саме ті норми, які повернули свободу в теоретичні формули і розглядали практику як соціальну інженерію, тобто як епістемно виведене уміння, виявилися найбільш репресивними. Фуко прагне зосередити більше

уваги на конкретній боротьбі навколо законів певного суспільства: як ці закони інтерпретуються, як вони реалізуються в конкретних інститутах, зокрема й освітніх, і, як можна змінити ці інтерпретації і практичну їх реалізацію. Фуко критикує інститут освіти, який здається нейтральним і незалежним, щоб у процесі боротьби відбувалося формування суб'єктів освіти через внутрішню суб'єктивацію.

Поряд із процесами, які формують індивіда як об'єкт докладання різноманітних технік влади, Фуко досліджує і внутрішні чинники, що дають індивіду можливість визначитися щодо зовнішнього світу, тобто стати суб'єктом своїх власних дій, бажань, цілей і т. ін. У цих процесах суб'єкт виступає активним началом, тоді як у процесах зовнішньої суб'єктивації він являє собою лише точку перетину різноманітних практик влади. Термін «суб'єктивація» дає можливість Фуко визначити процес становлення суб'єкта як вільного і відповідального індивіда, у вигляді складного механізму, що реалізується в просторі взаємодії з Іншим. Фуко показує, що становлення суб'єктивності є процесом не рефлексивно-пізнавальним, а в основі своїй практичним, детермінованим не так силою власного розуму індивіда, як тією соціальною практикою, до якої він включений. Більше того, становлення індивіда як суб'єкта є різнобічним і багатоплановим процесом, у результаті якого з'являється не єдиний самототожний суб'єкт, а суб'єкт множинний, внутрішньо розчленований завдяки тим практикам і технікам, які визначали його, або завдяки яким він визначався сам. Під цим кутом зору суб'єктивність можна розглядати як точку докладання практик і технік влади. Але людина все ж не детермінована ними цілковито. М. Фуко зазначає, що там, де з'являється влада, виникають і стратегії опору; там, де ще залишається людина, присутня і надія, що мотивує дію. Усвідомлюючи себе втягнуеною у складний механізм суб'єктивації, «людина може сподіватися лише на процес звільнення, але ця надія обумовлює спрямованість усіх його

подальших дій: або на деконструкцію зовнішніх політико-когнітивних структур (революцію, критику), або на відшукуван-

ня адекватної форми ставлення до самого себе (філософію)» [8, 26].

ЛІТЕРАТУРА

1. **Лях В. В.** Конфігурація філософського епістеме: мудрість як мистецтво жити / В. В. Лях // Вісн. Нац. авіац. ун-ту. Філософія. Культурологія. – 2009. – № 1. – С. 14–20.
2. **Пролеєв С. В.** Репресивність освіти: вимушена необхідність чи владні зазіхання соціуму? / С. В. Пролеєв // Філософія освіти. – 2007. – 1 (6). – С. 17–27.
3. **Бейсенова Г. А.** Філософія образования М. Фуко как проекция концепции власти-образования // Образование и насилие. Сборник статей / под ред. К. С. Пигрова. – СПб. : Издательство Санкт-Петербургского Государственного Университета. – 2004. – С. 212–226.
4. **Голенков С. И.** Понятие субъективации Мишеля Фуко // Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Философия. Филология». – 2007. – № 1. – С. 54–66.
5. **Ильин И. П.** Мишель Фуко – историк безумия, сексуальности и власти / И. П. Ильин // Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм. – М. : Интрада, 1996. – С. 51–94.
6. **Фуко М.** Археология знания / М. Фуко. – Киев : Ника-Центр, 1996. – 208 с.
7. **Фуко М.** Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет / М. Фуко. – М. : Касталь, 1996. – 448 с.
8. **Фуко М.** Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы / М. Фуко. – М. : Ad Marginem, 1999. – 439 с.
9. **Фуко М.** Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / М. Фуко. – СПб. : А-сэд, 1994. – 406 с.

CITED LITERATURE

1. **Ljah V. V.** Philosophical episteme configuration: wisdom as the art of living / V. V. Ljah // Herald of the National Aviation University. Series : Philosophy. Culturology. – 2009. – N 1. – P. 14–20.
2. **Proleyev S. V.** Repression of Education: Forced Necessity or Socium's Power Intentions? / S. V. Proleyev // Philosophy of education. – 2007. – 1 (6). – P. 17–27.
3. **Beisenova G. A.** M. Foucault's education philosophy as a projection of the concept of power-education / G. A. Beisenova // Education and violence. Collection of science papers. Ed. K.S. Pigrova. – Saint Petersburg : Publishing House of the Saint Petersburg State University. – 2004. – P. 212–226.
4. **Golenkov S. I.** Michel Foucault's subjectivation conception / S. I. Golenkov // Herald of Samara Academy of Humanities. Series «Philosophy. Philology». – 2007. – № 1. – P. 54–66.
5. **Ilin I. P.** Michel Foucault – the historian of madness, sexuality and power / I. P. Ilin // Post-structuralism. Deconstructivism. Post-modernism. – Moscow : Intrada, 1996. – P. 51–94.
6. **Foucault M.** The Archaeology of Knowledge. A translation of L'archéologie du savoir (1969) by A. M. Sheridan Smith. – London and New York : Routledge. – 2002. – 275 p.
7. **Foucault M.** The History of Sexuality. Vol. 1: The Will to Knowledge. A translation of Histoire de la sexualité. La volonté de savoir (1976) by R. Hurley. – London : Allen Lane. – 1979. – 211 p.
8. **Foucault M.** Discipline and Punish: The Birth of the Prison. A translation of Surveiller et punir : Naissance de la Prison (1975) by A. M. Sheridan Smith. – Vintage books. A Division of Random House, Inc. – New York. – 1977. – 318 p.
9. **Foucault M.** The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences. A translation of Les Mots et les choses (1966). Vintage books. A Division of Random House, Inc. – New York. – 1970. – 404 p.

Науково-методичний журнал
Друкуються офіційні інформаційні матеріали МОН України, статті, що висвітлюють науково-методичні заходи з предмета «Трудове навчання», методичні рекомендації, наукові статті, розробки уроків, сценарії позакласних заходів
Виходить 12 разів на рік. Передплатна ціна на півріччя 175,50 грн

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 74646

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора наук (галузь «Педагогічні науки»)

Наталія ШУГАЛІЙ

викладач Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Ключові слова: безперервна освіта, навчання упродовж життя, навчання дорослих, вищі народні школи, Н. Грундтвіг.

Розглянуто генезис ідеї і практики безперервної освіти, зокрема в аспектах додаткового і розвивального навчання дорослих. Акцентовано роль данського науковця і теолога Н. Ф. С. Грундтвіга у створенні вищих народних шкіл як специфічного засобу такого навчання.

УДК 374.72+37.013.83

ГЕНЕЗА ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ LLL

© Шугалій Н., 2013

обудова нового суспільства знань із підвищеними вимогами до інтелектуального рівня працівників значно активізувала на європейських теренах не тільки формальну освіту дітей і молоді, а й дорослого населення у форматі навчання упродовж життя – LLL (Lifelong Learning). Засади LLL досліджували С. Брукфілд і М. Ноулз (США), П. Джарвіс (Велика Британія), Х. Гротхофф і Ф. Пеггелер (Німеччина), Л. Турос (Польща), П. Фюрте (Швейцарія), С. Змейов та С. Вершловський (Росія), Н. Ничкало та Л. Вовк (Україна), інші вчені. Але змінність суспільств та освітньої сфери стимулює нас до подальшого дослідження ідей і практики безперервної освіти, зокрема у запропонованій статті.

Спершу – про сам концептуальний термін. Сучасне розуміння «освіти упродовж усього життя» полягає у тому, що це «не просто навчання, яке виходить за межі шкільної освіти. Така освіта містить будь-яке навчання протягом усього життя: з раннього дитинства і до глибокої старості – і в різних умовах: формально (у навчальних закладах), неформально (на робочому місці) та інформально (в соціальному житті)» [7, 13]. Більш виважений варіант наводить

Л. Корчагіна, визначаючи цей освітній процес як складник життєдіяльності особистості від дошкільного до післяпенсійного віку, спрямований на задоволення потреб у самовдосконаленні та самовираженні в усіх сферах життя через набуття певних компетентностей. LLL є відповіддю на необхідність самоствердження в суспільстві та пов'язана з перспективами більшої конкурентоспроможності [3, 21].

За цілями, які ставляться й реалізуються в системі освіти впродовж усього життя, її умовно можна поділити на три складники [2]:

LLL-1 – додаткова професійна освіта, що сприяє формуванню професійної основи кадрового потенціалу сучасної високотехнологічної економіки. Споживачами послуг LLL-1 є соціально адаптована частина населення, яка раніше отримала освіту послідовно на всіх її рівнях, а у зрілому віці бере участь у різних формальних і неформальних структурах (включно з відкритою освітою у різних її формах і дистанційним навчанням [2]);

LLL-2 забезпечує різноманітним групам населення можливість адаптуватися до мінливих умов життя, передбачаючи підготовку, спрямовану на адаптацію та реабілітацію соціальних і професійних груп, нездатних самостійно пристосуватися до швидкозмінного соціального середовища. Окрім того, до цієї підсистеми залучаються громадяни, що з різних причин не мають доступу до формальної системи професійної освіти, що створює для них загрозу десоціалізації;

LLL-3 забезпечує задоволення різноманітних індивідуальних освітніх потреб громадян, наприклад мовну підготовку, набуття психологічних, культурологічних та інших знань, комунікативних навичок, спеціальних умінь тощо.

Освіта упродовж життя покликана підвищувати загальний рівень знань і розширювати можливості участі громадян у культурній, соціальній і політичній діяльності країни. Вона має сприяти подальшій демократизації суспільства та посиленню позиції людини в професійній діяльності.

За цих умов необхідний новий погляд на роль і значення неперервної освіти, що відповідає сучасним освітнім потребам. Неформальна освіта, хоча й може плануватися «зверху», але реально виникає і здійснюється тільки як відповідь на конкретний освітній запит «знизу». При цьому активність учнів підтримується «зсередини», завдяки реалізації їхніх актуальних інтересів і потреб.

Поняття неформальної освіти дорослих частково збігається з такими поняттями, як «додаткова» і «продовжена» освіта. Проте саме неформальна освіта, як жодна інша, безпосередньо відображає і задовольняє особистісні потреби й запити індивідуума, мобілізуючи тим самим його природну здатність до самовдосконалення, до духовного внутрішнього зростання. Тож створення системи неформальної освіти може забезпечити умови для самореалізації кожної особистості, морального вдосконалення через надання широких можливостей у виборі напряму й форм освітньої діяльності у професійній сфері, а також у різних сферах дозвілля.

Освіта впродовж усього життя має глибоке коріння, а її витoki можна знайти ще у перших філософів – Конфуція, Сократа, Аристотеля, Солона, Платона, Сенеки. На теренах Європи традиції LLL пов'язані з відкриттям шкіл при кафедральних соборах і монастирях під патронатом католицької церкви. Навчання набуло рис загальності у часи торгівельного розквіту Нідерландів, коли було досягнуто порівняно високого рівня грамотності значної частини активного населення.

У літературі переважає думка, що форми навчання дорослих, спільні для західного суспільства, виникли в Англії, набули розвитку в англійській культурі у XVIII ст. і згодом поширилися в західному суспільстві.

Раннє систематичне навчання дорослих в Англії було зосереджене на грамотності. Вважалося, що бідні були гріховними через їхню неграмотність і що навчившись читати Біблію, вони могли б врятувати себе від

гріха. В Уельсі з 1740 до 1770 р. працювала мандрівна валлійська школа добродійності Гріффіт Джонс, метою якої було навчити дорослих читати Біблію. Роберт Рейкс організував недільні школи в 1780 році для світських цілей і морального виховання, Роберт Оуен запровадив модель освіти дорослих у селах [9].

У Сполучених Штатах Америки концепція грамотності дорослого населення була утилітарною, а не моралістичною. Вечірні школи стали респектабельними установами для середнього класу, не пов'язаними в суспільній свідомості винятково з бідними і неосвіченими.

У результаті зміни потреб ХІХ ст. різні форми освіти дорослих виникали в різних культурних умовах. Освіта для дорослих найактивніше розвивається у країнах Скандинавії, Англії і США [9].

У скандинавських країнах розвиток освіти дорослих нерозривно пов'язаний з ім'ям данського історика, поета, просвітителя та суспільного діяча Ніколая Фредеріка Северина Грундтвіга (1783–1872) та винайденою ним унікальною освітньою інституцією – народною вищою школою (folk high school).

Глибинні сучасні дослідження про Грундтвіга належать данським ученим Йоргену Хинсбю, Карлу Аегідіусу, Хансу Хауге, Ове Корсгаарду та ін., російським ученим Л. Шкоркнін, Л. Тимаковій та іншим.

Перші народні школи в Данії виникли 1844 року, у Швеції – 1868 року, у Норвегії – 1864 року, у Фінляндії – 1889 року. Через деякий час такі школи були відкриті на Аландських та Фарерських островах, а в другій половині ХХ ст. народні школи з'явилися також у Гренландії та Ісландії.

Унікальна модель і сучасний стан освіти дорослих у скандинавських країнах потребує детального вивчення з метою використання цього досвіду в Україні (особливо для розвитку інформальної освіти). Скандинавська модель освіти дорослих суттєво впливає на демократизацію суспільства, посилює його відкритість, сприяє розвитку громадянських ініціатив. Вона вирізняєть-

ся кількома особливостями: 1) постійний розвиток шкіл для дорослих за підтримки урядових структур; 2) відкритість для кожного, хто прагне змінити вид діяльності, навчитися чогось нового, вдосконалити професійні знання, знайти своє місце в житті; 3) незалежність і добровільність; 4) створення Навчальних Асоціацій (підтримуються урядом [6]) з метою поширення ідеї постійного набуття знань.

Структурно доволі виразні три види освіти дорослих: традиційна, позашкільна і навчання дорослих для потреб ринку праці. Традиційна освіта – це, передусім, народні університети та вечірні школи самонавчання. Народні університети здійснюють навчання за допомогою різних організацій та об'єднань. Ці осередки реалізують програми «доповнення» освіти. Вечірні школи самонавчання – це неформальні групи дорослих (5–20 осіб), які зустрічаються принаймні 12 разів на місяць. Дорослі люди мають шанс розширення власної освіти. Позашкільна освіта дорослих охоплює різні форми культурно-освітньої праці. Дорослі вчать себе і суспільства.

Народні вищі школи (НВШ) (народні університети) – загальнодоступні заклади додаткової освіти дорослих. Вони є унікальним феноменом в освітньому полі Західної Європи. Діяльність народних вищих шкіл безпосередньо пов'язана з нашим дослідженням данського досвіду навчання дорослих, оскільки задум та філософська концепція НВШ належать Н. Ф. С. Грундтвігу [10]. Основу його філософської концепції складають оригінальні погляди на людську природу, походження народів та їхній внесок у розвиток людства, рефлексивне ставлення до історії, критичне ставлення до педагогічних підходів і змісту освіти, що домінували у той період, а також обґрунтування особливої ролі спільного життя й діяльності учнів та викладачів під час навчання у ВНШ. На основі цієї концепції Грундтвіг запропонував низку принципів, які стали основою педагогічної практики НВШ у багатьох країнах світу [1]. Згідно з грундтвіг-

ськими принципами, навчання у вищій народній школі має супроводжуватися:

- дискусіями та обговоренням історичних прикладів, що сприяють підвищенню самооцінки й самоповаги, із наголошенням ролі і значення селянства в історії;
- вивченням міфології, яка подає зрозумілі образи добра і зла та відбиває умови життя людини. Таке вивчення має замінити боротьбу «високого» і «низького» у соціальних спільнотах;
- спільним співом і декламацією поетичних творів про народ, природу і людське життя, які пробуджують захоплення поезією і багатством життя;
- зміцненням почуття приналежності до спільноти;
- різними фізичними вправами, які формують тіло;
- лекціями і практичними вправами з різних тем сільського господарства, економіки, тваринництва, бухгалтерії тощо;
- спільними ранковими молитвами, обідами і вечерями, вечірніми зустрічами і довгими розмовами на різноманітні теми.

Ґрундтвіґ спроектував не тільки саму школу як новий тип навчального закладу, а й обґрунтував її місце в загальнонаціональній системі освіти, що базувалася на тріаді: наукова, релігійна та громадянська освіта.

Успішність нового закладу в скандинавських країнах викликала зацікавленість у Німеччині наприкінці XIX ст., коли відбувалася широка індустріалізація країни, а з нею і популяризація народної освіти (Volksbildung). У 1871 р. було засновано спілку поширення народної освіти (Gesellschaft zur Verbreitung von Volksbildung), яка розвинулася за декілька років у представницьку організацію усіх закладів народної освіти Німеччини [1].

Пізніше, 1909 р., було створено архів народної освіти (Volksbildungsarchiv), що виконував функцію центрального органу нового освітнього напрямку. На його основі відбулося заснування німецького центрального відомства народних бібліотек (Deutsche Zentralstelle für volkstümliche Buchereiwesen). Такий інституційний роз-

виток німецької народної освіти потребував наступного кроку, а саме – створення навчального закладу народної освіти. Німецька наукова спільнота переглянула наявні форми навчальної діяльності для дорослого населення, взявши за зразок скандинавську інституцію – данські НВШ.

Уточнимо: ці НВШ виникли завдяки впливу не тільки Ґрундтвіґа, а й осіб, які належали до простого народу. Зазвичай цей вплив не суперечив поглядам Ґрундтвіґа. Він хотів пробудити свободу та відповідальність простих людей у кризовий момент для Вітчизни, яка зазнала поразки у війні з Німеччиною, втратила Норвегію та інші території [8]. Протягом 1815–1821 рр. Ґрундтвіґ розробив проєкт нового навчального закладу для дорослих та молоді, що був покликаний сприяти розвитку вільної особистості, «пробудженню» народу та становленню демократії в Данії. Інтенсивне вивчення стародавньої нордичної літератури та історії дало йому змогу побачити глибину та велич народної культури, чого так не вистачало його співвітчизникам у період економічного, політичного та національного занепаду [5].

Отже, метою просвітницької діяльності для Ґрундтвіґа стає духовне оновлення народу засобами вивчення та осмислення данської історії, епосу, мови. Виховання громадянської самосвідомості та підготовка до участі у політичному житті базується на емоційній силі, прихованій у національній історії та свідомості. Важливо зазначити, що успіх НВШ став результатом участі простого народу (серед найвідоміших представників кінця XIX ст. – К. Кольд). Це означає, що у певному сенсі саме данське населення створило і підтримало НВШ.

Рух НВШ вплинув не тільки на духовне життя данського народу, не тільки на демократичне життя, а також і на соціальні та економічні процеси. Завдяки згуртуванню і новим знанням сільське населення стало заможнішим у другій половині XIX ст., здобуло політичні впливи, а НВШ разом із кооперативним рухом відіграли важливу роль у змаганнях за со-

ціальне благополуччя й активну громадянську позицію.

Народи та території, де використовується модель НВШ, мають певні подібні умови: їхні національні культури пригнічувалися чи пригнічуються, це бідні території без економічного розвитку. У такій ситуації ідея НВШ може допомогти і підтримувати відродження нації – ця ситуація недалеко від тієї, яку пережила Данія в кінці XIX ст.

Отже, НВШ в Данії створили платформу для принципу рівності у навчанні, що зберігається і в наш час. Нині «Вища народна школа» означає середню школу, що є відкритою для всіх, кому більше вісімнадцяти років. Незважаючи на статус маргінальних, ці школи нині майже на 85 % фінансуються державою, але зберігають право на власну освітню політику, а тому філософські рамки в школах, формуються без державного контролю. Головна мета НВШ – допомогти з'ясувати, що є головним у житті людей, та знайти рівновагу між особистістю і суспільством. Завдання педагога – привести учнів до самопізнання: тільки самосвідома особистість може повноцінно увійти в демократичне людське суспільство.

Усі народні вищі школи є автономними. Вони є спільнотами, де учні разом живуть, їдять, виконують повсякденні рутинні обов'язки. Більшість шкіл пропонують довгі зимові курси тривалістю 4–9 місяців, і літні – 1–2 тижні. Середній вік учнів на зимових курсах – 18–23 роки, на літніх – більше, але загалом зимові та літні курси відкриті для всіх. У деяких школах є дитячі садки, щоб молодим батькам було зручно відвідувати заняття.

Нині НВШ є дуже популярними. Щороку в них навчається понад 2 % дорослого населення Данії. Більшість надає перевагу літнім курсам, але понад 15 тис. осіб щорічно навчаються на зимових курсах (населення Данії – 5,5 млн осіб). Народні вищі школи працюють в умовах ринку, тому кількість учнів може коливатися залежно від ринкової кон'юнктури.

У більшості шкіл викладаються цілком звичні для данської освіти дисципліни: лі-

тература, історія, психологія, екологія, педагогіка, музика, драма, спорт, танці, мистецтво, малюнок, кераміка, шиття, малювання, кулінарія тощо. Деякі школи обрали для себе вужчі напрями. Приблизно 10 % шкіл – спортивні. Окремі школи концентруються на музиці й театрі. Інші – на мистецтвах та ремеслах, екології, релігії. Та головне в них – не вивчення предметів, а вивчення людей. Там не видають дипломів, не присуджуються наукові ступені. Їхнє основне завдання – підготувати своїх учнів до життя. Інакше кажучи, допомогти учням з'ясувати деякі основні питання навколишнього життя і стати особистостями і членами суспільства. Вищі народні школи вільні. Це означає, що вони можуть обрати свій профіль і предмети самі. При цьому їм гарантована підтримка закону. Здається парадоксом, що данський уряд має субсидувати школи, яким заборонено займатися професійним навчанням. Фундаментальний принцип свободи і людяності характерний не тільки для НВШ, а й для данської системи освіти загалом. Якщо група батьків хоче організувати спеціальну школу для своїх дітей тільки через те, що у них свій власний погляд на світ і людину в ньому, вони можуть розраховувати на підтримку держави. Батьки також мають право навчати своїх дітей удома самостійно. Є угода між народом і урядом, що ніхто не має монополії на знання єдиного правильного життєвого шляху.

Отже, від середини XX ст. доступ до освіти отримує дедалі більша кількість соціальних груп та індивідів, що стає для них передумовою виживання. Це стосується інвалідів, біженців, безробітних, літніх людей, функціонально безграмотних та деяких інших категорій населення. Включення їх у сучасне соціально-економічне життя найкраще відбувається через систему професійного навчання і народних вищих шкіл.

Наприкінці нагадаємо про цікаву європейську ініціативу, яка отримала назву «Нове Відродження» [11]. На нашу думку, її можна вважати важливою частиною

великого європейського проекту, започаткованого 2000 року в Лісабоні і спрямованого на значне прискорення технологічного прогресу всього Європейського Союзу.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Ємельяненко С. А.** Грундтвігська концепція: передумова розвитку вищих народних шкіл Німеччини / С. А. Ємельяненко // Освітologia – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 15 груд. 2010 р. / за заг. ред. Огнев'юка В. О. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2010. – С. 177–179.
2. **Карпенко М.** Освіта протягом життя: світовий досвід і українська практика [Електронний ресурс] / М. Карпенко // Аналітичні записки щодо проблем і подій суспільного розвитку. – К. : НІСД, Березень 2010. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/252/>.
3. **Корчагіна Л. М.** Навчання впродовж життя як пріоритетний напрям модернізації управління освітою в Україні / Л. М. Корчагіна // Теорія та практика державного управління. – 2008. – Вип. 3 (22). – С. 21.
4. **Фольварочний І.** Історико-педагогічна інтерпретація андрагогічних ідей / І. Фольварочний // Гуманізація навчально-виховного процесу. – Вип. III. – Ч. I. – Слов'янськ, 2010. – С. 124–129.
5. **Веремейчик Г. В.** Движение народных школ [Электронный ресурс] / Г. В. Веремейчик. – Режим доступа: <http://adukatar.net/wp-content/uploads/2009/12/FHS-movement.pdf>.
6. **Веремейчик Г.** Народные высшие школы в Швеции: вчера, сегодня, завтра / Г. Веремейчик, М. Малинина // Дукаатар. Часопис неформальной адукації. – 2007. – № 1 (11). – С. 38–46.
7. Обучение на протяжении жизни в условиях новой экономики (Серия «Актуальные вопросы развития образования»). – М. : «Алекс», 2006. – С. 13.
8. **Педерсен К. А.** Грундтвиг, Дания и Высшая народная школа [Электронный ресурс] / Ким Арне Педерсен. – Режим доступа: <http://www.rawe.ru/articles.html>.

9. Adult Education. International Encyclopedia of the Social Sciences. 1968; Encyclopedia. com. 8 Sep. 2011 [Web site]. – Access mode: <http://www.encyclopedia.com>.

10. **Fain E. F.** Grundtvig, Folk Education and Scandinavian Cultural Nationalism / E. F. Fain // Other Dreams, Other Schools : Folk Colleges in Social and Ethic; Movements by Rolland G. Paulston. – Pittsburgh, 1980. – P. 51; Grundtvig, Nikolai Frederik Severin. Schriften zur Volkserziehung und Volkheit. – Jena, 1927, 259 p.

11. Preparing Europe for a New Renaissance. A Strategic View of the European Research Area. First Report of the European Research Area Board [Web site]. – European Commission, 2009. – 30 p. – Access mode: ec.europa.eu/research/erab/pdf/erab-first-annual-report-06102009_en.pdf.

Можливо, що значний внесок у гуманітарний складник «Нового Відродження» здійснять народні вищі школи як ефективна частина сучасної системи LLL.

CITED LITERATURE

1. **Emeljanenko S. A.** Grundtvig concept: the precondition of development of the higher national schools of Germany / S. A. Emeljanenko // Educology – a scientific direction of the integrated knowledge of education : proc. Ukr. sc.-pract. conf., 15 dec. 2010. – K. : Kiev. univ. name B.Grinchenko, 2010. – P. 177–179.
2. **Karpenko M.** Learning throughout a life: world experience and the Ukrainian practice [Web site] / M. Karpenko // Analytical notes concerning problems and social development events. K. : NISD., March 2010. – Access mode: <http://www.niss.gov.ua/articles/252/>.
3. **Korchagina L. M.** Training during a life as a priority direction of modernisation of management of education in Ukraine / L. M. Korchagina // The theory and government practice. – № 3 (22). – 2008 – P. 21.
4. **Folvarochnyj I.** History-pedagogical interpretation of ideas andragogy / I. Folvarochnyj // The Humanization of teaching and educational process. – Release III. – Part I. – Slavyansk, 2010. – P. 124–129.
5. **Veremeichik G. V.** Movement of national schools [Web site] / G. V. Veremeichik – Access mode: <http://adukatar.net/wp-content/uploads/2009/12/FHS-movement.pdf>.
6. **Veremeichik G.** Folke higher schools in Sweden: yesterday, today, tomorrow / G. Veremeichik, M. Malinin // Dukatar. The journal of informal education. – 2007. – № 1 (11). – P. 38–46.
7. Training throughout a life in the conditions of new economy (a Series «Pressing questions of a development of education»). – M. : «Alex», 2006. – P. 13.
8. **Pedersen K. A.** Grundtvig, Denmark and the Higher national school [Web site] / K. A. Pedersen. – Access mode: <http://www.rawe.ru/articles.html>.

УДК 37.013.8

УПРОВАДЖЕННЯ НОВІТНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СУЧАСНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИСКУРС

Володимир МОРОЗОВ

кандидат педагогічних наук, доцент
Криворізького педагогічного університету

© Морозов В., 2013

Ключові слова: педагогічний дискурс, інформаційні технології, комп'ютерна техніка, інформаційна грамотність.

Освід розвинених країн світу свідчить, що інтегральна ефективність інформаційного супроводу сучасної освіти залежить від упровадження новітніх інформаційних технологій педагогічного дискурсу. Вони мають три складника: технічні пристрої, програмне і навчальне забезпечення. Два перші – це комп'ютер, принтер, модем, сканер, теле- і відеоапаратура, пристрої для перетворення інформації з однієї форми в іншу тощо. Вони застосовні тільки за наявності операційних програм. Третім (і найголовнішим) складником інформаційних технологій з позицій дидактики є навчальне забезпечення. Це, власне, особливий клас програм – навчальні програми, навчальні системи.

Нові інформаційні технології на базі технічних пристроїв і програмного забезпечення важливі для освіти розширенням доступу до інформації та економією часу і матеріалів. Педагогічний дискурс вдосконалюватиметься через використання телекомунікаційних мереж (Інтернету) з інтерактивними та мультимедійними технологіями. Відтак, необхідне підвищення інформаційної грамотності і культури дискурсантів.

Нині існують бази і банки даних, гіпертекстові системи, що створені спеціально для навчальних цілей. Найпоширеніші серед навчальних систем: для тренування умінь і навичок; для формування знань (зокрема наукових понять); програми з проблемного навчання; імітаційні і моделювальні програми; дидактичні ігри. Групу найскладніших програм складають інтелектуальні (зокрема експертні) навчальні системи. Їхня особливість полягає у тому, що вони діагностують учня і складають історію його навчання, формують мо-

дель конкретного учня, пропонуючи на цій основі індивідуальну програму навчання [10, 189–190].

Значення нових інформаційних технологій педагогічного дискурсу нині важко переоцінити. Адже вони значно розширюють доступ до інформації, роблять його швидшим, дають можливість нагромаджувати та компактно зберігати великий обсяг інформації. Частина таких технологій, як зазначає О. Блага, може підтримувати навчальний процес (лекційні та практичні заняття), інші технології здатні ефективно підтримувати розробку нових підручників і навчальних посібників, уможливають дистанційний доступ до освітніх ресурсів, допомагають формувати інформаційно-довідкову базу даних, вдосконалювати адміністративний документообіг (знімаючи певною мірою бюрократичні перепони). Інформаційні технології допомагають також ефективно організовувати експериментально-дослідницьку діяльність. Особливої значущості інформаційні технології набувають під час самостійної роботи учнів [1].

Унікальним внеском ІКТ у навчально-виховний процес є:

- негайний зворотний зв'язок між користувачем і засобами нових інформаційних технологій;

- комп'ютерна візуалізація навчальної інформації про об'єкти або закономірності процесів та явищ – і реальних, і «віртуальних»;

- архівне зберігання доволі великих обсягів інформації з можливістю її передавання, а також легкого доступу користувача до центрального банку даних;

- автоматизація процесів обчислювальної, інформаційно-пошукової діяльності, а також обробки результатів навчального експерименту з можливістю багатократно повторення фрагмента або самого експерименту;

- автоматизація процесів інформаційно-методичного забезпечення, організаційного управління навчальною діяльністю і контролю результатів засвоєння [11, 11].

Українські науковці також підкреслюють можливість вищої особистісної орієнтації навчання [7, 5], відзначаючи зменшення швидкості старіння і зношування мате-

ріальних ресурсів, зокрема лабораторного обладнання. Інформаційні, цифрові технології дають можливість наочно, без ризику для здоров'я, продемонструвати будь-яку хімічну і навіть ядерну реакцію, фізичний експеримент, природне явище, будову тіла, а також дають можливість реконструювати історичні події, екранізувати літературні твори, дослідити географічний і політичний простір тощо. Учні й студенти можуть створювати графіки й діаграми, схеми, рисунки, що дає змогу унаочнити навчальний процес і перетворити того, хто навчається, на активного учасника цього процесу [5, 330–331]. Зауважимо, що наші теоретики пропонують набагато довше від наведених і більш деталізовані переліки інновацій і переваг упровадження ІКТ у педагогічний дискурс.

Упровадження комп'ютера у навчальний процес не лише звільняє викладача від рутинної роботи в організації навчального процесу, воно дає можливість створити багатий довідковий та ілюстративний матеріал, представлений у найрізноманітніших варіантах: текст, графіка, анімація, звукові та відеоеlementи. Інтерактивні комп'ютерні програми активізують усі види діяльності людини: розумову, мовну, фізичну, що прискорює процес засвоєння матеріалу. Комп'ютерні тренажери сприяють формуванню практичних навичок. Інтерактивні тестові системи дедалі успішніше аналізують якість знань [4, 15].

Серед різноманіття нових інформаційних технологій педагогічного дискурсу, що стрімко розвиваються та поширюються у сучасному освітньому середовищі, провідна роль належить групі інформаційних технологій, що базуються на використанні сучасних телекомунікаційних мереж, передусім Інтернету. Основну вагу дослідників привертають майже необмежені можливості Інтернет-технологій щодо поширення різноманітних інформаційних ресурсів.

На наших очах під впливом Інтернету втрачають лідерство традиційні друковані та аудіовізуальні засоби поширення інформації. І це відбувається в умовах «молодості» Інтернету, наявності ще неподоланих недоліків: слабкої структурованості, різномірності поданої інформації, а також її сум-

нівної правдивості та якості. Отже, основною проблемою стає не так брак інформації, як успішна навігація у не орієнтованому на потреби студента середовищі Інтернету. Утім, ця проблема поступово розв'язується через створення пошукових систем, рубрикаторів, порталів, спеціалізованих баз даних [8, 243–244].

З точки зору ефективності педагогічного дискурсу особливе місце серед сучасних інформаційних технологій посідають інтерактивні технології. Як зазначає Е. Склеїнов, саме вони мають забезпечувати безпосередню взаємодію учнів у процесі освітньої діяльності, а також можливість здобуття зворотного зв'язку під час групових форм роботи. Найчастіше інтерактивні інформаційні технології передбачають використання інтерактивної дошки як особливого засобу інформатизації, що відкриває перед викладачами та учнями нові можливості організації зворотного зв'язку. У навчальному процесі вони забезпечують новий підхід побудови освітнього простору. Наприклад, технології навчання з використанням інтерактивних дощок дають учням можливість не лише бачити реалістичні двовимірні і тривимірні об'єкти навчальної дисципліни, спостерігати їхню зміну, а й керувати їхніми властивостями, безпосередньо торкаючись руками дошки. Технології інтерактивних дощок забезпечують реалізацію на практиці розвивального навчання. З використанням інтерактивних дощок скорочується час, що витрачається педагогом на підготовку до заняття, водночас поліпшується якість навчання завдяки новому способу викладу і підготовки матеріалу уроку [12].

Застосування інформаційно-комунікативних технологій у навчальному процесі також передбачає використання мультимедійних технологій. За словами О. Благої, мультимедіа є винятково корисною і плідною освітньою технологією завдяки властивим їй якостям інтерактивності, гнучкості та інтеграції різних видів наочної, мнемонічної навчальної інформації, а також завдяки можливості враховувати індивідуальні особливості учнів та суттєво сприяти підвищенню їхньої мотивації і якості навчання [1].

Технології мультимедіа не лише створили комп'ютер на повноцінного співбесідника, а й дали учням змогу не виходячи з навчальної аудиторії стати свідками історичних подій минулого і сьогодення, відвідати найвизначніші музеї і культурні центри світу, цікаві в географічному плані найвіддаленіші куточки Землі. Завдяки можливостям поєднувати тексти, образи, анімацію і звук, мультимедійні засоби володіють винятковою привабливою силою, мобілізують усі сприймальні здібності людини, використовуючи асоціативну силу інформаційних засобів. Наприклад, відеоряд додає інформації афектного та емоційного відтінку, а також дидактичного характеру, враховуючи вплив змісту переданого послання, його оперативність, цілеспрямованість і наочність [3, 119].

Водночас, з огляду на нові умови, в яких розгортається педагогічний дискурс, стає необхідним **підвищення інформаційної грамотності і культури дискурсантів.**

Поняття «інформаційна грамотність» сформувалось ще у 1990-ті роки в результаті розвитку нових технологій і поступово набуло консенсусного формулювання як вміння та навички особистості орієнтуватися в наявних інформаційних ресурсах і системах, ідентифікувати інформацію, здійснювати її ефективний пошук, вилучення й аналіз, підвищувати ці спроможності разом із модернізацією ІКТ-засобів. Можна навести багато подібних формулювань і структурної диференціації інформаційної грамотності з праць різних авторів, що відрізняються лише дорядковими деталями.

Для теми статті важливіше зазначити, що інформаційна грамотність в інформаційному суспільстві ускладнюється і зростає до стадії **інформаційної культури.** Нове у цьому понятті, яке, можна сказати, існувало в рудиментарному вигляді ще в доісторичні часи, полягає у появі е-складника, без якого стає сумнівною доцільність і ефективність загальної культури людини.

Г. Вишинська виокремлює два рівні розуміння основ інформаційної культури особистості. Один рівень розуміння пов'язаний із розкриттям змісту сукупності знань, навичок, умінь, що безпосередньо відповідають діяльності людини в інформаційно-

му середовищі за допомогою електронно-обчислювальної техніки (інструментальний складник культури особистості). Другий рівень розуміння пов'язаний із характеристикою необхідних змін складників культури особистості – культури світобачення, культури мислення, культури спілкування та співіснування з іншими людьми, культури організації діяльності та інших складників, які можна означити як універсальні складники культури особистості [2, 165–166].

А. Коломієць та Д. Коломієць підкреслюють, що інформаційна культура – це, насамперед, глибоке розуміння суті процесів обробки інформації. Відповідно вона передбачає наявність таких умінь:

- обирати і формулювати цілі, здійснювати постановку завдань; легко і швидко розв'язувати найрізноманітніші завдання на комп'ютері;
- знаходити інформацію в різних джерелах; користуватися автоматизованими системами пошуку, зберігання та обробки інформації;
- виділяти в інформації головне і другорядне; упорядковувати, систематизувати, структурувати дані та знання;
- бачити інформацію цілісно, а не фрагментарно; встановлювати асоціативні зв'язки між інформаційними повідомленнями;
- інтерпретувати інформацію; переводити візуальну інформацію у вербальну знакову систему і навпаки;
- широко використовувати моделювання для вивчення різних об'єктів і явищ; аналізувати інформаційні моделі;
- застосовувати різні види формалізації інформації; використовувати для аналізу процесів і явищ бази знань, системи штучного інтелекту та інші інформаційні технології;
- розробляти ефективні алгоритми та реалізовувати їх на комп'ютері;
- інтерпретувати й аналізувати одержані результати; передбачати наслідки ухвалених рішень [6].

Н. Гендіна трохи інакше визначає склад сукупності знань і умінь, що характеризує особу з розвинутою інформаційною культурою:

1. Наявність певного інформаційного світогляду, уявлення про такі загальні по-

няття, як інформаційне суспільство, інформаційні ресурси, інформаційні потоки і масиви, закономірності їх функціонування і організації.

2. Уміння грамотно формулювати свої інформаційні потреби і запити і подавати їх для будь-якої інформаційно-пошукової системи, і традиційної, і електронної, комп'ютерної.

3. Здатність здійснювати самостійний інформаційний пошук різних видів документів у традиційних і нетрадиційних, передусім, комп'ютерних системах і мережах.

4. Володіння навичками аналізу і синтезу інформації (наприклад складання простого і розгорнутого планів, конспектування, анотування і реферування, підготовка оглядів, складання бібліографічного опису, оформлення цитат і посилань до наукової роботи, списку використаної літератури тощо).

5. Володіння технологією інформаційного самозабезпечення: уміння використовувати отримані знання, знайдену інформацію у своїй навчальній, професійній або іншій пізнавальній діяльності [9, 21].

Отже, інформаційний супровід педагогічного дискурсу передбачає створення у процесі інформатизації освіти спеціального інформаційного навчального (освітнього) середовища. Центральне ж місце посідає впровадження сучасних інформаційних технологій педагогічного дискурсу, передусім комп'ютерних, мережевих, мультимедійних та інтерактивних. Завдяки впровадженню та поширенню означених технологій відбувається суттєва трансформація традиційних форм репрезентації предмета педагогічного дискурсу, зокрема в рамках міжособистісного спілкування дискурсантів та через друковані матеріали, а також з'являються принципово нові форми, наприклад електронні засоби навчання та педагогічні програмні засоби. Окрім цього, ефективна реалізація інформаційного супроводу педагогічного дискурсу залежить від підготовки його суб'єктів до використання всіх можливостей та ресурсів інформаційного навчального (освітнього) середовища, що актуалізує проблему підвищення інформаційної грамотності і культури дискурсантів.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Блага О. В.** Інформаційні технології як невід'ємна складова новітнього освітнього процесу [Електронний ресурс] / О. В. Блага // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2007. – № 2. – Ч. 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VKPI_fpp/2007-2-2/09_Blaga.pdf.
2. **Вишинська Г.** Інформатизація як дійсність та перспективна тенденція розвитку освіти / Г. Вишинська // Філософські абрисы сучасної освіти : монограф.; [за заг. ред. І. Предборської]. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – С. 148–189.
3. **Жукова О.** Освітній потенціал новітніх інформаційних технологій / О. Жукова, О. Паніна // Гуманізація навчально-виховного процесу. – Спецвип. 5 – Ч. І. – Слов'янськ, 2010. – С. 114–120.
4. **Загребельний С.** Інформаційно-комунікаційні технології в навчально-виховному процесі як педагогічна проблема / С. Загребельний, Т. Решетняк // Гуманізація навчально-виховного процесу. – Вип. LV. – Ч. III. – Слов'янськ, 2011. – С. 12–18.
5. **Кивлюк О. П.** Проблеми трансформації змісту та технологій навчання під впливом інформаційної революції / О. П. Кивлюк // Гілея : науковий вісник; зб. наук. праць. – Вип. 28. – К., 2009. – С. 329–334.
6. **Коломієць А. М.** Інформаційна культура як основа професіоналізму педагога [Електронний ресурс] / А. М. Коломієць, Д. І. Коломієць // Проблеми сучасної педагогічної освіти : педагогіка і психологія. Зб. наук. праць. – Вип. 33. – Ч. 2. – 2011. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2011_33_2/Kolomiec.pdf.
7. **Колток Л. Б.** Педагогічний дискурс як засіб інтенсифікації навчально-виховного процесу в сучасній вищій школі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. Б. Колток. – К., 2009. – 22 с.
8. **Волков П. Д.** Разработка сетевых информационных ресурсов образовательного назначения / П. Д. Волков // Ученые записки ИИО РАО. – Вып. 33. – 2010. – С. 235–265.
9. **Гендина Н. И.** Информационная культура учителя: концепция формирования и региональный опыт / Н. И. Гендина // Образование. Карьера. Общество. – № 1. – 2003. – С. 20–23.
10. Педагогіка. Учебное пособие для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей / под ред. П. И. Пидкасистого. – М : Педагогическое общество России, 1998. – 640 с.
11. **Роберт И. В.** Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы, перспективы использования / И. В. Роберт [монограф.]. – М. : ИИО РАО, 2010. – 140 с.
12. **Склејнов Е. Л.** Интеграция интерактивных и Интернет-технологий как новое направление информатизации образования [Электронный ресурс] / Е. Л. Склејнов // Информационная среда образования и науки. – Вып. 9. – 2012. – Режим доступа: http://www.iiorao.ru/iio/pages/izdat/ison/publication/ison_2012/num_9_2012/Sklejnov.pdf.

CITED LITERATURE

1. **Blaga O. V.** Informational Technology as integral compound the newest educational process [Web site] / O. V. Blaga // The Bulletin of National technical university of Ukraine «Kiev polytechnical institute». Philosophy. Psychology. Pedagogics. – 2007. – № 2. – Part 2. – Access mode: http://nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VKPI_fpp/2007-2-2/09_Blaga.pdf.
2. **Vishinskaja G.** Informatization as the validity and the perspective tendency of a development of education / G. Vishinskaja // Philosophical bases of modern Education : the Monography [for gen. red I. Predborskoj]. – Sumy : VTD «The University book», 2006. – P. 148–189.
3. **Zhukova O.** Educational potential of the newest information technologies / O. Zhukova, O. Panin // The Humanization of teaching and educational process. – Speciation. 5. – Part I. – Slavyansk, 2010. – P. 114–120.
4. **Zagrebelyny S.** Informational-communicational technologies in teaching and educational process as a pedagogical problem / S. Zagrebelyny, T. Reshetnjak // Humanisation of teaching and educational process. – Edit. LV. – Part III. – Slavyansk, 2011. – P. 12–18.
5. **Kivljuk O. P.** Problems of transformation of the maintenance and technologies of training under the influence of information revolution / O. P. Kivljuk // Gilea : the scientific bulletin; the Collection of proceedings. – release 28. – K, 2009. – P. 329–334.
6. **Kolomiets A. G.** Information culture as a basis of professionalism of the teacher / A. G. Kolomiets, D. I. Kolomiets [Web site] // Problems of a modern pedagogical education: pedagogics and psychology. The collection scientific texts. – Edit. 33. – Part. 2. – 2011. – Access mode: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2011_33_2/Kolomiec.pdf
7. **Koltok L. B.** Pedagogical discourse as means of an intensification of teaching and educational process in the modern higher school : Autoref. Diss. ... PhD Pedagogical Sciences : 13.00.04 / L. B. Koltok. – K, 2009. – 22 p.
8. **Volkov P. D.** Creation of network information resources of educational appointment / P. D. Volkov // Scientific notes IIE of the Russian Academy Education. – № 33. – 2010. – P. 235–265.
9. **Gendina N. I.** Informational culture of the teacher: the concept of formation and regional experience / N. I. Gendina // Formation. Career. Society. – 1. – 2003. – P. 20–23.
10. Pedagogics. The manual for students of pedagogical high schools and pedagogical colleges / Under the editorship of P. I. Pidkasiatogo. – M. : the Pedagogical society of Russia, 1998. – 640 p.
11. **Robert I. V.** Modern information technologies in formation: didactic problems, use prospects / I. V. Robert [monography]. – M. : IIE of the Russian Academy Education, 2010. – 140 p.
12. **Sklejnov E. L.** Integration interactive and Internet technologies as a new direction of information in education [Web site] / E. L. Sklejnov // The Information environment of science and education. – Edit. 9. – 2012. – Access mode: http://www.iiorao.ru/iio/pages/izdat/ison/publication/ison_2012/num_9_2012/Sklejnov.pdf.

УДК 378.633

ПІДГОТОВКА І ПЕРЕПІДГОТОВКА КАДРІВ У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ

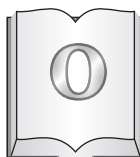
Роман ОЛЕКСЕНКО

кандидат економічних наук, доцент,
здобувач Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)

© Олексенко Р., 2013

Ключові слова: людина, освіта, економічна освіта, професійна компетентність, виховання.

Підготовка і перепідготовка кадрів у системі економічної освіти розглядаються в контексті інноваційного оновлення системи освіти; основними інноваціями в цьому процесі мають стати інформаційні технології, поглиблений зв'язок із практикою ринкових трансформацій, нормативна узгодженість зі світовим досвідом.

дним із найактуальніших завдань національної вищої освіти є підготовка кадрів, спроможних забезпечити трансформацію і розбудову всієї сфери управління фінансами й реалізації підприємницької діяльності. Необхідно формувати нове економічне мислення студентів-фахівців економічного профілю в умовах інтеграції економічних відносин. Зважаючи на це, слід розрізняти і проміжні завдання: а) розкриття для кожного спеціаліста соціально-економічних аспектів економічної підготовки особистості з урахуванням досвіду практичної роботи сучасного ВНЗ та досягнень економічної науки; б) обґрунтування необхідності постійного вдосконалення методики економічної освіти студентів у реальних умовах навчального процесу; в) активізація засобів підвищення ефективності економічної підготовки фахівців через поглиблення та вдосконалення їхньої навчальної, громадсько-практичної діяльності, продуктивної праці [9, 56].

Всі ці конкретизовані завдання, науково-методичні та навчально-виховні орієнтири, механізми встановлення взаємозв'язку

між навчальним процесом та реальним економічним життям можливо виконувати тільки за умов наявності висококваліфікованих, компетентних, сучасних науково-педагогічних кадрів, здатних поєднувати у навчально-виховному процесі змістово-професійні компетенції з інноваційно-гуманістичною сутністю педагогічного процесу.

Враховуючи те, що корисним для розвитку національної економічної освіти може бути залучення досвіду партнерів із розвинених західних країн, важливим, на нашу думку, є залучення закордонних спеціалістів до викладання певних економічних дисциплін, а також регулярні стажування українських викладачів у провідних університетах і бізнес-школах Європи та Північної Америки. «Одним із важливих способів поліпшення якості освіти в менеджменті та економіці є залучення зарубіжних викладачів та науковців із кращих західних ВНЗ, де існує напрацьована школа в цих дисциплінах, та адаптація їхніх програм навчання. Окрім цього, треба поширювати практику перепідготовки викладачів ВНЗ у відповідних університетах зарубіжних країн» [2, 13]. Такі заходи мають високий рівень ефективності щодо підготовки та перепідготовки науково-педагогічних кадрів для системи національної економічної освіти, від якості якої залежить рівень економічної свідомості і культури населення, світоглядно-ціннісні орієнтації та професійні компетенції підприємців, а отже і розвиток економіки, яка намагається перейти на ринкові принципи функціонування.

Важливим аспектом проблеми підготовки та перепідготовки науково-педагогічних кадрів для системи економічної освіти України є постійна орієнтація на змінне реально-економічне середовище, яке постійно потребує високого рівня науково-теоретичного та навчально-професійного реагування та підвищення педагогічної кваліфікованості. «Розвиток ринку праці, а також динаміка змін на ньому вимагає від освітянських закладів підготовки та перепідготовки фахівців із сучасними знання-

ми та вміннями, які вільно володіють теоретичними основами економічних знань, знаються на всіх аспектах застосування в практичній діяльності інноваційних технологій, мають навички поновлення та вдосконалення знань упродовж життя» [12, 265]. Отже, у підготовці та перепідготовці науково-педагогічних кадрів для системи економічної освіти нами підкреслено декілька ключових, на нашу думку, необхідних засобів розвитку та принципів, одним із яких є важливість забезпечення викладачам дисциплін економічного профілю можливості постійно підвищувати свою теоретичну та практичну кваліфікованість, а також навчатися упродовж життя.

Водночас існує і необхідність вибудовування розгалуженої системи навчання упродовж життя для спеціалістів економічно-підприємницької галузі через надзвичайну динамічність та змінність сучасного глобального та національного фінансово-економічного та виробничо-інноваційного простору, що особливо актуалізує нині концептуально-теоретичний аналіз проблематики, пов'язаної з особливостями та завданнями реалізації економічної освіти упродовж життя. «Кадровий супровід інноваційної економіки важко уявити без нової наукової еліти, лідерів в освіті, без створення умов для навчання упродовж усього життя. Сьогодні в усьому світі робиться наголос на неперервній освіті. У більшості високотехнологічних країн світу одночасно навчається близько 50 % дорослого населення. Тому одним із головних ресурсів інноваційного розвитку має стати створення сучасного механізму функціонування системи підвищення кваліфікації і загалом задоволення освітніх потреб людини упродовж її життя» [10, 6]. Саме підвищення власної професійної та особистісно-моральної компетентності завдяки використанню можливостей та структур освіти упродовж життя є, на нашу думку, одним із найефективніших засобів становлення та осучаснення світогляду та ціннісних орієнтацій українських підприємців.

Надзвичайно важливим моментом у

цьому аспекті є постійна необхідність для самих підприємців підвищувати свою кваліфікованість через систему освіти впродовж життя. «Особливо актуальним питання безперервної освіти є для суб'єктів підприємництва. Це зумовлено тим, що підприємці, які започатковують власний бізнес чи підтримують функціонування наявного, потребують постійно нових знань для створення інноваційних ідей, впровадження сучасних технологій, використання ефективних методів дослідження ринку тощо» [5, 31]. Отже, науково-педагогічні кадри постійно мають бути в курсі найновіших адміністративно-управлінських і технологічно-інноваційних тенденцій та механізмів з метою забезпечення ефективного процесу підвищення професійної кваліфікації та науково-технічної поінформованості підприємців. Ця особливість реалізації економічної освіти впродовж життя надзвичайно важлива як засіб формування професійно-особистісних компетенцій та світоглядно-ціннісних орієнтацій сучасного українського підприємця.

Важливим виміром необхідності сучасному підприємцю регулярно підвищувати свою професійну компетентність є те, що в сучасному світі підприємницька діяльність тісно пов'язана із застосуванням інформаційних технологій, які постійно і динамічно змінюються і розвиваються. Тож існує нагальна необхідність для підприємця, який керується сучасними тенденціями бізнесу, постійно підвищувати свою професійну та інформаційну культуру й компетентність. «Орієнтуючись на сучасний ринок праці, освіта до пріоритетів сьогодення відносить вміння оперувати такими технологіями та знаннями, що задовольняють потреби інформаційного суспільства, підготують молодь до нових ролей у цьому суспільстві. Саме тому важливим нині є не тільки вміння оперувати власними знаннями, а й бути готовим змінюватись та пристосовуватись до нових потреб ринку праці, оперувати й управляти інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатись упродовж життя. Прогресивна освіт-

ня спільнота сьогодні ставить перед собою нове завдання – сформувані в молоді людини та дорослого вміння вчитись» [3, 73]. Саме вміння навчатися і постійно опановувати нові технологічно-інформаційні засоби та інструменти є особливою ознакою підприємця нової формації, який глибоко усвідомлює роль інформації і знання для успішної діяльності в умовах цивілізаційної ситуації початку XXI століття. Це зумовлює фундаментальну необхідність реалізації освіти впродовж життя як засобу становлення світогляду сучасного українського підприємця.

Одним із ключових соціокультурних та професійних вимірів підприємницької діяльності є постійна динаміка та змінність форм і засобів ведення справи. У сучасному світі цивілізованого бізнесу постійно підкреслюється, що лише здатний до інноваційних нововведень та прогресивних, нехай навіть ризикованих, рішень підприємець має шанс на успіх. А в суспільстві знань успіх можливий лише на основі найновітніших досягнень науки й освіти. «Особливо важливу роль безперервна освіта відіграє для підприємців, для людей, які ведуть активний спосіб життя, для яких конкуренція та динаміка – це стихія, для яких бізнес – це не тільки можливість самореалізації чи отримання прибутку, але й фактор постійного вдосконалення, розвитку, отримання нових знань, творення новітніх концепцій та ідей. Немає такого бізнесу, немає такого виду підприємницької діяльності, який би тільки сформувався і функціонував. Кожен бізнес є рухливим, він розвивається, потребуючи нововведень, системи пристосувань, постійного моніторингу ринку, впровадження нових технологій та інновацій як у виробленні продукту чи наданні послуг, так і в організації управління, регулювання ризиків. А в основі кожного ефективно функціонуючого бізнесу є людина. Саме людина як суб'єкт підприємництва, її особисті соціальні характеристики, мотиви, бажання самоутвердитися, організаторський талант, здатність до навчання, безперервне прагнення удоскона-

люватися і впроваджувати щось нове формує розвиток підприємництва, визначає його роль у ринковій економіці, її інноваційних перетвореннях» [5, 33]. Отже, сама ринкова динаміка, змінність форм підприємницької активності, інноваційна природа функціонування системи суспільства знань тощо надзвичайно актуалізують науково-теоретичну, навчально-методичну та організаційно-формальну проблематику становлення та розвитку національної системи економічної освіти впродовж життя.

Зрештою, дуже важливим моментом становлення та розвитку безперервної економічної освіти є проблема диверсифікації та урізноманітнення форм викладання в системі навчання впродовж життя, що мають забезпечити для якомога більшої кількості суб'єктів навчання можливість підвищити свою підприємницько-професійну та загальнокультурно-економічну компетентність. «Для підвищення рівня соціальної відповідальності сучасного бізнесу необхідно формувати й розвивати у підприємців і населення духовну, корпоративну, інноваційну, національну, професійну та інші види культур шляхом тренінгів, ділових ігор, міні-педагогічних майстерень, надання відповідних науково-консультативних послуг тощо» [11, 170]. Тож перед науково-педагогічною спільнотою економічного профілю в нашій країні постає актуальне завдання теоретичної розробки та практичного впровадження формально урізноманітненої системи економічного навчання впродовж життя.

І ще одним надзвичайно важливим моментом проблематики економічної освіти і просвітництва є виховання культури економічних відносин («економічної культури») особистості. Підприємці в розвинених країнах є не просто ділками, зосередженими на власному бізнесі, а й активними суб'єктами громадського та культурного життя з високим рівнем суспільної свідомості й моральності. «Підприємців у західних країнах відносять до розряду основних ініціаторів інтенсифікації не тільки загальноосвітнього та професійного, а й культурного розвитку

населення» [13, 62]. Саме підприємницька активність веде до того, що людина для підвищення якості власного життя, потенціалу успішності, особистісного культурного рівня прагне до особистісного самовтілення на основі цивілізованих принципів економічної, підприємницької, бізнесової культури й моралі.

У розвинених країнах із сучасною системою ринкових відносин підприємницька культура є невід'ємним, більше того – рушійним, активним складником загального соціокультурного процесу, що створює для населення можливість формування сучасних і прогресивних виявів економічної культури. «Ринковий світогляд є складником ринкової культури суспільства, а в Україні ринкова культура є ще дефіцитом. Для значної частини населення характерна відсутність: 1) розуміння структури та механізмів ринкової економіки; 2) досвіду участі у функціонуванні ринкових структур; 3) здатності до ефективної підприємницької діяльності. Дефіцит ринкової економічної культури торкається всіх рівнів людської свідомості: знань, практичного досвіду, навичок, умінь тощо» [8]. У зв'язку з цим, перед нашим суспільством постає складне комплексне завдання вироблення методології формування високої економічно-підприємницької культури, що має здійснюватися на всіх рівнях соціалізації молоді та за всіма напрямками навчально-виховної, просвітницької, професійної та комерційної активності.

Виховання культури економічних відносин, економічної культури особистості є невід'ємним складником цілісного процесу економічної соціалізації, який актуалізує для молоді людини ті соціокультурні форми, які домінують у рамках певної системи народного господарювання. Така соціалізація в українському суспільстві ускладнюється його трансформаційною природою, що, своєю чергою, надзвичайно актуалізує проблему формування високого рівня особистісної економічної культури сучасного типу. «Становлення особистості як суб'єкта економічної соціалізації є процесом актив-

ної, отже, вибіркової, узгодженої з системою власних потреб і цінностей у сфері економіки, інтеріоризації економічних суспільних цінностей, процес активного включення особистості у систему економічних відносин. Такий ракурс розгляду дає можливість розуміти особистість як суб'єкт економічних відносин в якості творця системи власних економіко-психологічних якостей» [4, 118]. Отже, система економічної освіти й виховання має створювати смисло-ціннісне середовище, сприятливе з технологічно-інноваційної та особистісно-гуманістичної точки зору для формування високих стандартів сучасної ринково-підприємницької культури молоді.

Важливим елементом виховання культури економічних відносин, економічної культури сучасної української молоді є вироблення чітких пріоритетів морально-етичного характеру, які б враховували у власній структурі й цивілізовані моральні принципи сучасного ведення бізнесу, і глибинні народні духовно-моральнісні традиції української нації. «Сприятливі поліпшенню морального статусу майбутніх суб'єктів підприємницької діяльності, підвищенню їхньої готовності до здійснення моральних вчинків можна шляхом включення до навчальних планів підготовки та перепідготовки фахівців з економіки та підприємництва дисципліни «Етика бізнесу», головною метою якої полягає у підготовці студентів до реалізації сукупності моральних норм, правил та уявлень, які регулюють ставлення, поведінку і взаємні стосунки людей у процесі підприємницької діяльності» [7, 126]. Надзвичайно важливо, на нашу думку, щоб формування етичного підґрунтя підприємницької діяльності формувалося в рамках теоретично-навчальної та навчально-виховної активності в рамках системи економічної освіти, а не стихійно, коли непередбачено в морально-етичному плані молода людина потрапляє у вир нецивілізованого посткомуністичного бізнесу.

Загалом, саме система загальної, професійної економічної освіти, система освіти підприємців упродовж життя містять

основний потенціал виховання культури економічних відносин сучасного цивілізованого ринкового характеру. «Вирішальну роль у формуванні економічної культури відіграє цілеспрямований процес професійної освіти, під час якого реалізується соціально-педагогічна функція, що передбачає передання знань, умінь, навичок, вироблення особистісних якостей, що складають економічну освіченість. У нових економічних умовах широке поле професійного розвитку стає доступним тільки тим, хто увібрав у себе нові економічні цінності» [6, 90]. Це зумовлює необхідність формування в рамках національної системи освіти ефективних механізмів надання населенню всіх можливих видів навчальних та просвітницьких послуг щодо підвищення рівня економічної культури, а професійним підприємцям ще й регулярних послуг щодо постійного підвищення кваліфікації особистісно-культурного та професійно-інноваційного характеру.

Сфера освіти є доволі складною і розгалуженою системою діяльності, без якої важко собі уявити включення підприємців у сферу моральної культури, оскільки все їхнє життя так чи інакше пов'язане з процесами навчання. Звичайно, в умовах розгортання підприємницької діяльності особливе значення має економічна освіта. Вона забезпечує насамперед відповідний рівень економічних знань підприємців, їхню досконалу орієнтацію в проблемах функціонування ринкової економіки, вміння ефективно використовувати матеріальні і трудові ресурси тощо. Проте економічна освіта відкриває також перспективні можливості для органічного поєднання різних аспектів духовного становлення підприємців. Адже вивчення ними основних економічних законів і принципів господарювання в нових економічних умовах відіграє важливу роль у формуванні їхнього світогляду, а знання і навички, які вони одержують при цьому, допомагають знаходити правильні рішення в складних умовах функціонування сучасного підприємництва. Більше того, знання процесів розвитку підприємництва дає

підприємцям змогу значно зменшити не тільки економічний, а й моральний ризик, який є постійним супутником їхньої діяльності. Водночас варто зауважити, що сучасна система освіти сприяє становленню морально-етичних засад підприємництва, оскільки має на меті формування розвиненої особистості. Як ефективний засіб реалізації загальнолюдських моральних пріоритетів система освіти безпосередньо впливає на процес становлення моральної культури підприємництва [1, 12–13]. Отже, економічна освіта й виховання як засіб становлення світогляду сучасного українського підприємця є інтегральним феноменом, що поєднує в собі можливості прищеплення молоді та населенню загалом у процесі їхньої економічної соціалізації і знаннево-технологічних компетенцій ринкового характеру, і високоморальної та високодуховної наснаги до самореалізації як активного суб'єкта соціокультурного та громадського розвитку.

Загалом вища економічна освіта, а також освіта впродовж життя є необхідною умовою підвищення рівня економічної культури українського підприємницького прошарку, особливо молоді, що зумовлює надзвичайну світоглядно-філософську актуальність структурно-освітнього та змістово-інноваційного розвитку в цій галузі. «Пріоритетами сучасної вищої та професійної освіти є підготовка освічених, соціально грамотних, конкурентоспроможних, конструктивних, мобільних та підприємливих спеціалістів, які могли б самостійно приймати рішення в ситуації вибору, прогнозувати можливі їх наслідки. Досягнення цього результату можливе лише на основі реалізації планомірної, системної, продуктивної виховної роботи, об'єднання державних та громадських ресурсів» [14, 20]. Справді, всі суб'єкти національно-суспільного становлення і розвитку зацікавлені у постійному зростанні економічної культури українського населення, адже вона є фундаментом конкурентоспроможного розвитку країни та національної економіки. Освітня ж система, на нашу думку, є ключовим се-

редовищем прищеплення сучасних цивілізованих світоглядно-ціннісних орієнтирів українським підприємцям, особливо молодим та майбутнім.

Отже, розглянувши потребу національного суспільства у розвитку системи загальної і професійної економічної освіти, її сучасний стан, кризові та суперечливі тенденції, а також можливості подолання їх внутрішньо-системними зусиллями й за допомогою використання досвіду розвинених країн, проблематику підготовки й перепідготовки кадрів для системи економічної освіти, можливості формування ефективної системи економічної освіти впродовж життя, а також культурно-виховний потенціал економічної освіти, можемо зробити низку взаємопов'язаних **висновків**.

По-перше, розглянувши загальні характеристики впливу сучасної цивілізаційної та соціокультурної ситуації в глобальному світі на економічну культуру і свідомість людини, маємо підстави наголосити на світоглядно-ціннісній необхідності отримання загальної та професійної освіти людині як суб'єкту ринкових відносин, що є однією з ключових умов для успішної соціалізації, особливо для молоді, яка починає свій життєвий і професійний шлях у трансформаційних, перехідних суспільствах, одним із яких є Україна. Економічна соціалізація та успіх життєво-професійної самореалізації безпосередньо залежить від рівня економічної освіти, що сформувався в тій чи тій країні. Це зумовлює необхідність постійного розвитку цього сегмента національної освітньої системи на основі новітніх гуманістично-інноваційних технологій, які даватимуть молодій людині можливість і набувати високого рівня особистісно-професійних компетенцій, і оволодівати сучасним рівнем економічно-підприємницької культури та свідомості. Варто зауважити, що підприємницькі цінності безпосередньо залежать і від тих реалій, які складаються у вітчизняній економіці, але саме на систему економічної освіти покладено значну відповідальність щодо прищеплення українській молоді

цінностей і світоглядних орієнтирів сучасного цивілізованого підприємництва, що є обов'язковою умовою для підвищення рівня конкурентоспроможності нашої національної економіки на міжнародному і глобальному рівнях.

По-друге, проаналізувавши сучасний стан і головні суперечності економічної освіти в Україні, маємо підстави зробити висновок про те, що коріння дисфункціональних характеристик національної економічної освіти міститься і в недостатньому рівні науково-методичної і технологічно-інноваційної забезпеченості навчально-виховного процесу, і у світоглядній суперечності між тими ціннісними стандартами, які можуть прищеплюватися майбутньому підприємцеві на навчально-теоретичному рівні та об'єктивною соціально-економічною реальністю українського суспільства, яке перебуває у стані важкої посткомуністичної трансформації. У зв'язку з цим, перед освітньою спільнотою економічного профілю в нашій країні постає завдання не просто підготовки компетентних спеціалістів підприємницької галузі, а й вироблення світоглядно-ціннісних орієнтирів молодії людини для майбутнього реформування реальної економіки, для чого знадобляться не лише професійні знання та вміння, а й особистісні високі морально-вольові і творчо-інноваційні здатності. Тільки за наявності таких здатностей молода людина, майбутній підприємець володітиме достатнім потенціалом для економічної соціалізації та особистісного розвитку в складних умовах трансформації національного суспільства та глобально-світового середовища.

По-третє, дослідивши перспективи та основні напрями розвитку національної системи економічної освіти, можливості діагностування та прогнозування ключових тенденцій її розвитку, а також потенціал застосування досвіду західних країн для інтенсифікації навчально-виховних форм підготовки майбутніх підприємців, маємо підстави наголосити на нагальній необхідності розробки національною економіко-педагогічною спільнотою таких методик

економічного навчання, виховання і соціалізації, які б гармонійно поєднували в собі і прогресивний досвід інноваційного розвитку змістово-формального наповнення освіти підприємців в Європі та США, і глибокі національні українські традиції гуманістичної, людиноцентричної педагогіки. Саме в поєднанні процесу набуття ключових особистісно-професійних компетентностей підприємця з опануванням етичних принципів ведення бізнесу та із соціокультурними орієнтирами сучасності полягає, на нашу думку, основний стратегічний пріоритет розвитку української системи економічної освіти як засобу становлення світоглядно-ціннісної сфери сучасного українського підприємця.

По-четверте, визначивши ключові параметри та необхідні системні характеристики підготовки й перепідготовки кадрів для системи економічної освіти, а також нагальну актуальність і беззаперечну перспективність становлення й розвитку системи економічної освіти впродовж життя, маємо підкреслити, що показники динамічності, змінності, інноваційного перетворення сучасного бізнес-середовища спричинюють необхідність постійного підвищення професійних, особистісно-моральнісних та знаннєвих компетенцій сучасного підприємця для успішної підприємницької діяльності в рамках суспільства знань. Така ситуація зумовлює необхідність постійного вдосконалення та поповнення науково-педагогічного кадрового потенціалу національної системи економічної освіти, який має, з одного боку, відповідати найсучаснішим науково-інноваційним критеріям та гуманістичній природі сучасної педагогіки, а з іншого вільно орієнтуватися в поточних реальних економічно-підприємницьких тенденціях і процесах. Тільки такі кадри зможуть, на нашу думку, забезпечити прогресивну інноваційність, ефективність і корисність системи національної економічної освіти, зокрема освіти сучасного українського підприємця впродовж життя.

По-п'яте, виявивши потенційні можливості національної системи економіч-

ної освіти у сфері виховання культури економічних відносин, економічної культури особистості, маємо підкреслити, що в цьому процесі великого значення набуває гармонійне педагогічно-гуманістичне поєднання найновітніших морально-ціннісних орієнтирів, вироблених і застосовуваних у рамках цивілізованих форм ринково-підприємницьких відносин у західному суспільстві, та глибоко гуманістичних традицій національної моралі та культурної свідомості. Саме підприємницька культура в розвинених країнах є енергетичним рушієм соціокультурного прогресу загалом. У по-

сткомуністичній Україні поки що спостерігаються інші тенденції, а отже існує нагальна необхідність підвищення загальної культури підприємництва. Відповідальність за виконання такого завдання в основі своєї покладається на національну систему економічної освіти, яка має, використовуючи провідні інноваційно-гуманістичні технології навчання, виховувати високі стандарти економічної культури і моралі молоді та майбутніх підприємців, притаманні розвиненим суспільствам із високим рівнем громадянської та підприємницької культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Акопян В. Г.** Морально-етичні цінності підприємця: формування та розвиток (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії / В. Г. Акопян. – К., 2004. – 18 с.
2. **Борецька Н. П.** Конкурентні переваги і вигоди ринкової економіки у контексті розвитку вищої освіти / Н. П. Борецька, О. В. Апілат // Методологія досліджень та сучасні соціальні, економічні і психологічні проблеми розвитку суспільства : зб. наук. праць Донецького інституту ринку та соціальної політики. – Серія : «Економіка і менеджмент». – Донецьк : ДІР СП, 2010. – С. 11–17.
3. **Буяк Б.** Модернізація освіти української молоді в контексті трансформаційно-глобалізаційних процесів / Б. Буяк // Україна – Європа – Світ : міжнар. зб. наук. праць на пошану проф. М. М. Алексієвця. – Тернопіль, 2010. – Вип. 5 : Україна – Європа – Світ : історико-політичні та гуманітарні аспекти розвитку : у 2 ч. – Ч. 1. – С. 67–76.
4. **Дембицька Н. М.** Економічний досвід як чинник становлення суб'єкта економічної соціалізації: концепція дослідження / Н. М. Дембицька // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. – Т. XI. – Ч. 1. – К., 2009. – С. 110–118.
5. **Кашуба О. М.** Сутність та принципи безперервної освіти у діяльності суб'єктів підприємництва в Україні / О. М. Кашуба // Сталий розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2010. – № 3. – С. 31–38.
6. **Коваленко О. В.** Економічна культура як складова підготовки висококваліфікованих фахівців у ВНЗ / О. В. Коваленко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки). – 2011. – № 13 (224), липень. – Ч. 1. – С. 86–91.
7. **Кононець М. О.** Моральний статус майбутніх суб'єктів підприємницької діяльності / М. О. Коно-

CITED LITERATURE

1. **Akopjan V. G.** Moral&Ethics value of the businessman: formation and development (the socially-philosophical analysis) : the author's abstract of the dissertation of the candidate of philosophical sciences. A speciality: 09.00.03 / V. G. Akopjan. – K., 2004. – 18 p.
2. **Boretska N. P.** Competitive advantages and market economy calls in a context of development of higher education / N. P. Boretska, O. V. Apilat // Methodology of researches and modern social, economic and psychological problems of development of a society. The collection of scientific works of Donetsk institute of the market and social policy. – A series : «Economy and management». – Donetsk : DIO SP, 2010. – P. 11–17.
3. **Buiak B.** The Ukrainian youth in a context transformational-global processes / B. Buiak // Ukraine – Europe – the World : the international collection of proceedings in memory of prof. M. M. Alekseevts. – Ternopol, 2010. – Release 5 : Ukraine – Europe – the World : history-political and humanitarian aspects of development: in 2 parts. – Part 1. – P. 67–76.
4. **Dembitsky N. M.** Economic experience as the factor of formation of the subject of economic socialisation: the research concept / N. M. Dembitsky // Problems of the general and pedagogical psychology. The collection of proceedings of Institute of psychology of G. S. Kostyuk of NPA of Ukraine / Under the editorship of S. D. Maksimenko. – Vol. XI. – Part 1. – K, 2009. – P. 110–118.
5. **Kashuba O. M.** Bases and principles of continuous education in activity of subjects of business in Ukraine / O. M. Kashuba // Constant development of economy. – 2010. – № 3. – P. 31–38.
6. **Kovalenko O. V.** Economical culture as compound preparations of highly skilled experts in universities / O. V. Kovalenko // The Bulletin of Lugansk national university of name Taras Shevchenko (pedagogical sciences). – 2011. – № 13 (224), July. – Part 1. – P. 86–91.

нець // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2007. – Вип. 3. – С. 121–126.

8. **Кривега Л. Д.** Ринковий світогляд: зміст і цінності [Електронний ресурс] / Л. Д. Кривега, К. В. Сухарева // мат-лы III Междунар. науч.-практ. конф. «Проблеми формування нової економіки XXI века» (23 – 24 декабря 2010). – Режим доступа: http://www.confcontact.com/20101224/1_krivega.htm.

9. **Лапина Т.** Формування економічного мислення у студентів-фахівців економічного профілю / Т. Лапіна // Нова педагогічна думка. Науково-методичний журнал. – 2011. – № 1. – С. 55–58.

10. **Саух П. Ю.** Якість освіти як індикатор рівня життя інформаційного суспільства / П. Ю. Саух // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2006. – № 29. – С. 3–7.

11. **Смерічевська С. В.** Аксиологія соціальної відповідальності сучасного бізнесу / С. В. Смерічевська // Вчені записки Університету «КРОК»: зб. наук. праць. – 2008. – № 18. – Т. 1. – С. 166–171.

12. **Смілянець О. Г.** Інноваційні педагогічні технології в післядипломній освіті фахівців з економічної кібернетики / О. Г. Смілянець // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. праць. – Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2010. – Вип. 25. – С. 265–272.

13. **Хромов М. І.** Зарубіжний досвід управління професійною підготовкою персоналу / М. І. Хромов // Ринок праці та зайнятність населення. Науково-виробничий журнал. – 2011. – № 2. – С. 61–64.

14. **Белогуров А. Ю.** Приоритети виховання в процесі підготовки сучасного спеціаліста / А. Ю. Белогуров // Педагогическое образование и наука. Научно-методический журнал. – 2009. – № 5. – С. 20–25.

7. **Kononets M. O.** Moral status of the future subjects of enterprise activity / M. O. Kononets // Bulletin NTUU «KPI». Philosophy. Psychology. Pedagogics. – 2007. – Release 3. – P. 121–126.

8. **Krivega L. D.** Market outlook: the maintenance and values [Website] / L. D. Krivega, K. V. Suhareva // Materials of III International scientifically-practical conference «Formation Problems new XX-th century economy» (23 – on December, 24th 2010). – Access mode: http://www.confcontact.com/20101224/1_krivega.htm/.

9. **Lapina T.** Formation of economic thinking at students-experts of an economic profile / Tatyana Lapina // New pedagogical thought. Scientifically-methodical magazine. – 2011. – № 1. – P. 55–58.

10. **Sauh P. J.** Quality of education as the indicator of a standard of living of an information society / P. J. Sauh // The Bulletin of Zhitomir state university of a name of Ivan Franko. – 2006. – № 29. – P. 3–7.

11. **Smerichevskaia S. V.** Aksiologija of social responsibility of modern business / S. V. Smerichevskaia // Scientific notes of University «KROK»: the Collection of scientific works. – 2008. – № 18. – Volume 1. – P. 166–171.

12. **Smiljanets O. G.** Innovatsionnye pedagogical technologies in poslediplomnom formation of experts in economic cybernetics / O. G. // Modern information technologies and innovative techniques of training in preparation to experts: methodology, the theory, experience, problems. The collection of scientific works. – Vinnitsa: Vinnitsa state pedagogical university of a name of Michael Kotsjubinski, 2010. – Release 25. – P. 265–272.

13. **Khromov M. I.** Foreign experience of management by personnel vocational training / M. I. Khromov // The Labour market and population employment. – 2011. – № 2. – P. 61–64.

14. **Belogurov A. J.** Priority of education in the course of preparation of the modern expert / A. J. Belogurov // The Pedagogical education and a science. Scientifically-methodical magazine. – 2009. – № 5. – P. 20–25.

ФІЗИКА ТА АСТРОНОМІЯ
1. 2013
ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 74637
В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ
ІСААК НЬЮТОН – ТВОРЕЦЬ КЛАСИЧНОЇ ФІЗИКИ
ІНОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Науково-методичний журнал
Актуальні проблеми фізичної освіти та академічної науки, найновіші наукові дослідження, методичні розробки уроків, дидактичні матеріали, реформа шкільної освіти становлять зміст часопису

Виходить 8 разів на рік. Передплатна ціна на I півріччя – 175,50 грн

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 74637

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора наук (галузь «Педагогічні науки»)

Людмила ПЕТЬКО

кандидат педагогічних наук, доцент
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова (м. Київ)

Ключові слова: майбутні педагоги, іншомовна освіта в університеті, інтеркультурний діалог, українська національна ідея.

Стаття присвячена проблемам іншомовної освіти у вищій школі. Доведено, що іншомовна освіта в умовах університетської підготовки майбутніх педагогів формує духовну, культурну, освічену особистість, зорієнтовану на розвиток інтеркультурного діалогу. Обґрунтовано необхідність упровадження української національної ідеї в процес навчання студентів іноземної мови. Узагальнено досвід роботи.

УДК 378.6: 37.016: 81]: 39

**ВПРОВАДЖЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІДЕЇ В ПРОЦЕС
ІНШОМОВНОЇ
ОСВІТИ МАЙБУТНІХ
ПЕДАГОГІВ**

© Петько Л., 2013

Актуальність статті зумовлена окресленими напрямками Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., де серед механізмів її реалізації визначено забезпечення національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді [5]. Цей документ передбачає також розроблення та реалізацію Концепції національного виховання.

Нашу увагу привернули результати дослідження, здійсненого Інститутом Горшеніна у 2011 р. серед студентства університетів України, Казахстану, Росії та Польщі. Респондентам було поставлено запитання: «Чи пишаєтеся Ви тим, що є громадянином своєї країни?» [13]. Надані відповіді ми представили у власній інтерпретації у таблиці.

Дані засвідчили, що українські студенти посіли останнє місце: позитивну відповідь на це питання надали 55,4 %, «ні» відповіді 13,5 % і «важко відповісти» – 31,1 %, що склало 44,6 % (тобто майже половина українських студентів не «пишаються тим, що вони є громадянами України»). Перше місце посіли студенти з Казахстану, на другому – росіяни, на третьому – поляки. Також

Дані засвідчили, що українські студенти посіли останнє місце: позитивну відповідь на це питання надали 55,4 %, «ні» відповіді 13,5 % і «важко відповісти» – 31,1 %, що склало 44,6 % (тобто майже половина українських студентів не «пишаються тим, що вони є громадянами України»). Перше місце посіли студенти з Казахстану, на другому – росіяни, на третьому – поляки. Також

привертає увагу показник 31,1 % («важко відповісти») в опитуванні українського студентства, що порівняно з даними російських представників більший на 9,7 %, казахських студентів – на 8,4 %, польських – на 3,5 %. Результати дослідження не втішні для української освітньої політики і засвідчили, що «не так все добре в нашому домі». Це були не діти, а студенти, які дуже швидко ввійдуть у доросле життя зі сформованим власним світоглядом і цінностями. У подальшому випускники педагогічних університетів будуть «сіяти розумне й вічне» у своїй професійній діяльності згідно з нормами і цінностями відповідно набутого досвіду.

Таблиця

Показники відповідей студентів на питання: «Чи пишастесь Ви тим, що є громадянином своєї країни?» (%)

Країна	Так	Ні	Важко відповісти	Місце
Україна	55,4	13,5	31,1	4
Росія	66,5	12,1	21,4	2
Казахстан	68,2	9,1	22,7	1
Польща	61,9	10,5	27,6	3

Зрозуміло, що ядром української «державної політики щодо національного виховання має бути забезпечення громадянського, патріотичного, морального, трудового виховання», а система освіти «має забезпечувати формування особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки» [5, 36]. Тому завданням сучасної освіти, вищої педагогічної зокрема, є збереження і розвиток засобами національної освіти і виховання національного феномену в умовах глобалізації, коли стираються кордони, внаслідок чого «розмиваються» народи, відбувається злиття економіки. Останнім часом ми стали свідками активних маршів протесту, мітингів проти глобалізації, які проводяться у Німеччині, Франції, де учасники висловлюють стурбованість небезпекою для культурної самоцінності їхніх народів.

З огляду на це, *метою* нашої статті є обґрунтування доцільності впровадження

української національної ідеї (на прикладі Козацької доби) в процес навчання іноземної мови майбутніх педагогів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» з метою збереження української національної ідентичності.

Перед Україною постало питання щодо поєднання двох процесів: створення міцної української держави і згуртування української етнополітичної нації [4, 166]. У цьому контексті не можна не погодитися з думкою С. Ушанової, що «сучасний загальнодержавний сплеск цікавості до історії козацтва й зокрема уваги до його проблем пояснюється просто: відбувається формування національної еліти, яка спирається у своїй діяльності на національний – козацький! – досвід державотворення, патріотичний настрій якої спрямований на обґрунтування української державності» [14].

О. Мілютіна та М. Тадеєва з'ясували, що кінець ХХ століття і початок ХХІ характеризуються активізацією міжнаціональних, міжкультурних та міжрелігійних конфліктів, що безпосередньо пов'язано з сучасними проблемами мовної політики та мовної освіти. Феноменами останніх є мультикультурна, транснаціональна, інтернаціональна та дистанційна освіти, розвиток яких на сучасному етапі зумовлений впливом іншомовної освіти на рівнях шкільного та університетського навчання.

Проте, як вірно зазначає Н. Свідерська у висновках економічного дослідження мовної ситуації в Україні, розглядаючи цей аспект як необхідну передумову для створення та впровадження мовної політики, «мовна політика й економічна система держави взаємопов'язані та впливають одна на одну», виступаючи в суспільстві складниками одного механізму. Автор підкреслює, що «розвиток мовної спільноти зумовлений реальними економічними можливостями, а результати мовної політики впливають на функціонування елементів економічної системи» й наголошує на тому, що «ефективна мовна політика позитивно впливає на підвищення темпів економічного зростання країни» [10, 37].

Отже, глобалізацію слід розглядати у трьох вимірах – соціально-політичному, соціально-економічному та соціально-культурному. Людство перейшло в нову епоху, коли стираються кордони, а це потребує трансформацій в організації, структурі та змісті освіти, іншомовної зокрема. Педагогічний вектор, на нашу думку, охоплює усі три напрями, що зумовлює необхідність перегляду і змісту мовної освіти, і організації іншомовного навчання майбутніх педагогів в умовах університетської підготовки, коли студенти вже під час педагогічної практики стикаються з етнічними проблемами тощо.

В. Андрущенко, М. Бойченко, Г. Онкович, розглядаючи гуманітарну педагогічну парадигму вищої освіти, визначили необхідність формування у свідомості людини (різного віку) поняття «національна ідея» за тих обставин, які склалися в Україні, і наводять найголовніші з них: 1) «українці є титульно автохтонною нацією на землі своїх предків (скількима тисячоліттями вимірюється історія людності, що створила передумови та основи наших національних традицій – ще мають з'ясувати відповідні дослідження), тож для нашої ідеології не можуть бути придатними принципівні засади тих націй, які створювалися поєднанням різних культур і традицій у часах найближчих; 2) по кількох століттях гено-, лінгво-, етноциду, різноманітних депортацій та «перевиховань» (перетягувань до інших етнічних зацікавлень та самоусвідомлень, вмонтовувань у психіку «ідей» про те, що українська нація не існує й існувати не має підстав, тощо) українство навіть у визнаній світом державі Україна – й досі перебуває у загроженому стані, щоразу згадуючи трагічне Шевченкове «на нашій не своїй землі» [3, 113].

Відомо, що мова – носій культури, а культура міститься в мові. Якщо не існуватиме культура, – зникне і мова. Тому вивчення іноземної мови зумовлює розуміння і пізнання іншої культури. Зауважимо, що мова як своєрідна засада буття людини «пов'язана з проблемами духовності інди-

віда, питаннями історії і культури суспільства, взаємодією різних культур» [11, 215].

Академік О. Новіков окреслив такі компоненти культури: 1) *предметні* результати діяльності людства, які відбиваються у формах суспільної свідомості: мова, повсякденна свідомість, ідеологія, право, мораль, релігія, мистецтво, наука, філософія; 2) *суб'єктивні* людські сили й здібності. Компетентнісний підхід у змісті навчання іноземної мови відбиває суб'єктивні компоненти людської культури у змісті педагогічної вищої освіти. При цьому наголошується, що компетентнісний підхід надає змісту освіти діяльну, практико-орієнтовану спрямованість і виокремлює технологічну проблему, яка полягає в необхідності «заповнити щілину між загальною метою особистості (різноманітного розвитку особистості) і наповненням кожного навчального курсу і предмета конкретним змістом» [6, 10–11]. У такому напрямку ми і рухаємося, наповнюючи зміст курсу вивчення іноземної мови виховним змістом українознавства, української національної ідеї, освітньо-виховних традицій крізь призму вивчення країнознавчого аспекту країн, іноземні мови яких вивчають студенти педагогічного університету. Водночас не можна не погодитися з думкою П. Кононенка про те, що «завданням українознавства є не тільки відродження пам'яті історії, а й створення на ґрунті уроків минулого передумов для осмислення проблем сучасності та визначення перспектив і шляхів досягнення мети у майбутньому» [15, 1].

Розробляючи нормативні навчальні програми з дисциплін «Англійська мова», «Німецька мова», «Французька мова» за професійним спрямуванням освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» для студентів мистецьких спеціальностей (6.020207 «Музична педагогіка і виховання», 6.020204 «Музичне мистецтво», 6.020202 «Хореографія»), української філології (6.020303 «Українська мова і література»), політологів (6.030104 «Політологія»), правників (8.030402 «Правознавство»), менеджерів (6.030601 «Менеджмент органі-

зацій і адміністрування»), культурологів (6.020101 «Культурологія» (за видами діяльності)), істориків (6.020302 «Історія»), соціальних педагогів (6.010106 «Соціальна педагогіка») ми визначали конкретну виховну мету – формування полікультурної особистості майбутнього педагога, орієнтованої на цінності національної і світової культури, що сприяє розвитку міжкультурного діалогу [8].

Культура українського козацтва досліджувалася у роботах В. Антоновича, М. Грушевського, П. Куліша, Д. Яворницького. Подальшого розвитку вивчення феномену української козацької спадщини набуло у дослідженнях В. Балушка, Ю. Гаєцького, В. Голобуцького, Л. Залізняка, В. Кузя, Ю. Руденка, В. Сергійчука, І. Стороженка, С. Ушанової, Ю. Фігурного.

Як слушно зауважує Л. Золотарьова, «одним із важливих ціннісних понять у структурі освітньої культурологічної аксіології є менталітет, який асоціюється з проблемою національної своєрідності» [18, 10]. Вершиною української народної педагогіки вважається козацька педагогіка, яка була тріступеневою: сімейне виховання, родинно-шкільне виховання, вища освіта для молоді [16], де учні вивчали граматику, поетику, риторику, українську та інші мови, зокрема й латинську. «Інтенсивний і тривалий у часі вплив латинської мови на українську в період козацтва, як його відбивають писемні пам'ятки, зумовив значне розширення репертуару лексем української мови», що стало предметом досліджень С. Гриценко та В. Сімонок. Відомо, що ще від часів Володимира Мономаха українською традицією стало вивчення іноземних мов, здобуття освіти у Європі. У Козацьку добу українському народові був притаманний високий рівень моральності, духовності, освіченості, патріотизму.

Досліджуючи мовну та емоційну сферу козаків, науковці дійшли висновку, що козаки володіли науковими основами мовного спілкування, що «підвищувало вплив слова на співрозмовників, слухачів» [9, 82]. Офіційні папери, дипломатичні докумен-

ти козаків були виразні, містили лексико-функціонально забарвлені звороти, що свідчить про володіння ними дипломатичним етикетом. Р. Якимович стверджує, що «часи формування, розквіту козацької держави, перші десятиріччя Гетьманщини стали періодами розвитку дипломатичної лексики» [17], а питанням підготовки фахівців у сфері міжнародних відносин та зовнішньої політики (а керівництво козаків вело переговори з поляками, турецьким султаном, румунами, московським царем) «в усіх країнах приділяється велика увага впродовж усієї історії існування такого феномена як держава» [1, 63].

У процесі навчання іноземної мови ми не можемо оминати повість «Тарас Бульба», якою Микола Гоголь прославив Запорозьку Січ. С. Гулак-Артемівський створив першу українську оперу «Запорозець за Дунаєм» (1863 р.), яка з великим успіхом ставиться не тільки в Україні, а й за кордоном. Пізніше М. Лисенко напише оперу-епопею «Тарас Бульба», а І. Рєпін – славновісну картину «Запорозьці пишуть листа турецькому султану», про часи козацтва нагадуватиме і картина «Козак Мамай» (невідомого художника).

Це дуже благодатний навчально-виховний матеріал, який можна розкривати з різних граней: майбутні педагоги-історики вивчають Козацьку добу, студенти-філологи читають повість «Тарас Бульба» Гоголя (раніше усі студенти вивчали цю повість, навчаючись у загальноосвітньому навчальному закладі), вихованці Інституту мистецтв детально знайомляться з творчістю композиторів С. Гулака-Артемівського, М. Лисенка, майбутні вчителі права і політології студіюють ази теорії держави і права, студенти-культурологи охоплюють усі ці теми (окрім того, Козацька доба збіглась у часі з мистецькою епохою бароко й позначена посиленням світських тенденцій у мистецтві).

На заняттях з іноземної мови цей історичний період можна репрезентувати у такий спосіб. Пропонуємо студентам самостійно переглянути дві кінострічки «Тарас

Бульба» українського та американського виробництва. Ті, хто добре володіє іноземною мовою, дивляться фільм «Taras Bulba» (1962, США) тільки англійською, для інших пропонуємо фільм з дикторською начиткою. Позитивним моментом є те, що диктор не перекриває англійську мову акторів. Також, із метою порівняння, майбутні педагоги знайомляться з вітчизняною кінострічкою «Тарас Бульба» (2009 р., реж. В. Бортко), який, до речі, багато хто дивився раніше. Студенти самостійно дивляться фільм із субтитрами англійською мовою (артисти говорять російською, а субтитри англійською студенти читають). Зрозуміло, за браком часу ми не маємо можливості на практичних заняттях з іноземної мови повністю подивитися ці фільми, тому під час перевірки домашнього завдання опрацьовуємо найважливіші фрагменти, тобто робота ведеться фрагментарно.

Роботу над фільмом починаємо з перегляду монолога Тараса Бульби перед боєм у виконанні Богдана Ступки, де кожна фраза може бути темою окремого заняття з будь-якої дисципліни (до такої міри все перегукується з тим, що відбувається нині в українському суспільстві).

Переглядаючи цей фрагмент, наводимо думку К. Гончар, – «мова, як один із вищих виявів людського духу, його творчого начала, перебуває на вістрі культурних процесів, а її роль у цих процесах є однією з найбільш складних і впливових» [2]. Безумовно, українська національна свідомість містить слов'янський компонент, але «згідно з конкретними історичними умовами реалізації принципу: «одна нація – одна територія – одна держава». Панетнічний націоналізм може не розв'язати проблеми співпраці слов'янських держав, а породити нові міждержавні конфлікти» [4, 168].

Студентам пропонується вдома описати англійською мовою своє розуміння і ставлення до слів героя фільму: «Но таких, как в Русской земле... таких не было товарищей», «Так любить, как русская душа, любить не то чтобы умом, а всем тем, что дал Бог, что ни есть в тебе! Так любить никто

не может», «Думают только чтобы при них были хлебные стоги, скирды, да конные табуны», «Перенимают, черт знает какие, басурманские обычаи...», «Гнушаются языком своим», «Свой со своим не хочет разговаривать», «Свой продает своего, как продают бездушную тварь на торговом рынке!», «И милость чужого короля, да и не короля, а паскудная милость польского магната... Который желтым чоботом своим бьет их в морду, дороже для них всякого братства!»

Студенти описують іноземною мовою експресію козацької атаки на Дубни (після перегляду фрагмента фільму з англійськими субтитрами); надають характеристику героям картини І. Репіна; порівнюють музику двох пісень з обох кінострічок: «The Wishing Star song» («Пісня бажання») композитора Франца Уаксмана та «Пісня панночки» Ігоря Корнелюка; переказують зміст кінострічки; висловлюють свої враження від американського та українського фільмів; висловлюють свої уподобання (який фільм сподобався більше, чому); описують іноземною мовою зовнішній вигляд головних героїв та характеризують їх; опрацьовують текст «Ukrainian Cossacks»: вивчають лексику, аналізують, відповідають на питання та складають план до тексту. Як зазначає О. Скубашевська, досліджуючи мовні стратегії інноваційної освіти, «рідна й іноземна мови покликані допомогти учням і студентам долучитися до найкращих зразків повсякденного та ділового мовного спілкування з метою подальшого здійснення плідної комунікації на рівні поліпредметної взаємодії зі всіма учасниками освітнього процесу, а також на міжкультурному та міждержавному рівнях» [11, 215].

Виховна спрямованість процесу навчання іноземної мови має бути спрямована на формування і розвиток системи цінностей майбутніх педагогів. У пострадянські роки в незалежній Україні було зруйновано моральні підвалини в гуманітарній сфері і «пробудження самосвідомості стало результатом того, що народ звернувся до своїх коренів, своєї мовно-культурної іденти-

фікації з державою. Мовна політика в країні стала проводитися не тільки в інтересах громадян, а й набула суттєвого впливу на розвиток їхніх культурних зв'язків, міжнародного спілкування, освітніх технологій» [11, 120].

Тому не можна оминати увагою документальний фільм «Warrior Heritage of Ukrainian Cossacks» («Військова спадщина українських козаків»), особливо у процесі навчання іноземної мови майбутніх педагогів-істориків. На фоні пісень, які були створені запорізькими козаками («Їхав, їхав козак містом», «Ой, у полі верба», «Ой, на горі та жінці жнуть») демонструються портрети козаків, деякі з яких студенти бачать уперше. До речі, студенти у своїх архівних пошуках знайшли аудіозапис маршу «Чорними хмарами» (Марш України) на слова Івана Багряного й музику Григорія Кимтас-того, який сам акомпанує на бандурі, у виконанні Тараса Компанійченка. Ознайомлення студентів із творчістю українських бандуристів-емігрантів описано автором у статті «Шляхи формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів мис-

тецьких спеціальностей ВНЗ у процесі фахової підготовки» [7].

Розвиваючи напрям інтеграції освіти і наукової діяльності, формування інтелектуального потенціалу нашої країни, спрямовуємо майбутніх педагогів на науководослідну роботу: підготовку повідомлень, презентацій, написання рефератів за визначеною тематикою («Україна в літературі Західної Європи», «Козацькі символи», «Літературна спадщина про козаків», «По-статі козаків у мистецтві», «Відображення Козацької доби в кіномистецтві» та ін.).

Висновок. Актуальність вивчення майбутніми педагогами англійської мови за професійним спрямуванням беззаперечна. Але вивчення іноземної мови (не тільки англійської, а й французької, німецької та ін.), формування лінгвосоціокультурної компетенції студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» слід програмувати у контексті впровадження національної ідеї з метою формування і розвитку українського ідеалу, збереження національної своєрідності, що є важливими чинниками становлення українського громадянина.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Вінічук В. В.** Система мовної підготовки фахівців у сфері зовнішньої політики міжнародних відносин / В. В. Вінічук // Іноземні мови : наук.-метод. журн. / засн. Київський лінгвістичний університет і вид-во «Ленвіт»; гол. ред. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Вид-во «Ленвіт», 2011. – № 4. – С. 63–68.
2. **Гончар К. М.** Модель комунікації у філософії культури Р. Якобсона (лінгво-філософський аспект дослідження) : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.04 / Гончар К. М. – К., 2002. – 181 с.
3. Гуманітарна педагогічна парадигма вищої освіти : монограф. / Серія «Модернізація вищої освіти: світоглядно-педагогічні проблеми» // В. Андрущенко, М. Бойченко, Г. Онкович (керівник) [та ін.]. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 333 с.
4. Модернізація системи вищої освіти: соціальні цінності і вартість для України: монограф. / Серія : «Модернізація вищої освіти: світоглядно-педагогічні проблеми». – К., 2007. – 257 с.
5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 // Директор школи, ліцею, гімназії : наук.-практ. журн. / засн. М-во освіти і науки України; гол. ред. О. І. Виговська. – К., 2011 – № 6. – С. 25–44.
6. **Новіков О.** Зміст загальної освіти: від школи знань до школи культури / О. Новіков // Освіта і кар'єра : інформац.-аналіт. газета, 2005. – № 2 (5) листопад. – С. 9–11.

CITED LITERATURE

1. **Vinichuk V. V.** The system of linguistic preparation of specialists in the field of foreign policy of international relations / V. V. Vinichuk // Foreign languages [after editing S.Nikolajeva]. – K., 2011. – № 4. – P. 63–68.
2. **Gonchar K. M.** Model of communication in R.Yacobson's philosophy of culture (lingvo-philosophy aspect) : dissertation for competition for a scientific degree of the candidate of philosophic sciences : 09.00.04 / K. M. Gonchar. – K., 2002. – 181 p.
3. Humanitarian pedagogical paradigm of higher education / V. Andrushchenko, M. Bojchenko, G. Onkovych. – K. : Pedagogichna dumka, 2007. – 333 p.
4. Modernization of the system of higher education: a social value and cost for Ukraine. – K., 2007. – 257 p.
5. National Strategy of Development of Education in Ukraine on 2012–2021 / Director of School, Lyceum, Gymnasium [after editing O.Yygovs'ka]. – K., 2011. – № 6. – P. 25–44.
6. **Novikov O.** Contents of universal education: from school of knowledges to school of culture / O. Novikov // Education and Carrier (newspaper), 2005. – № 2 (5), November. – P. 9–11.
7. **Pet'ko L. V.** English in professional way for specialty 6.020204 «Musical Art» / Teaching program /

7. **Петько Л. В.** Англійська мова за професійним спрямуванням зі спеціальністю 6.020204 «Музичне мистецтво (за видами)», напрям підготовки 0202 «Мистецтво». Програма навчальної дисципліни для ВНЗ / за ред. професора В. І. Гончарова. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – 93 с.

8. **Петько Л. В.** Шляхи формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів мистецьких спеціальностей ВНЗ у процесі фахової підготовки / Л. В. Петько // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол. : Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – Вип. 6. – Ч. 3. – С. 57–62.

9. **Руденко Ю. Д.** Основи козацького лицарського виховання / Ю. Д. Руденко, Ю. Л. Мельничук. – К. : ТОВ «Вид-во «Гетьман», 2012. – 298 с.

10. **Свідерська Н. В.** Економічна оцінка зареєстрованих у Верховній Раді України законопроектів про мови / Н. В. Свідерська // Економічний часопис – XXI : наук. журн. / засн. Інститут суспільної трансформації, Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України; гол. ред. А. М. Матвійчук. – К., 2012. – № 5–6. – С. 35–37.

11. **Скубашевська О.** Філософія інноваційного розвитку освіти інформаційного суспільства (світоглядно-філософський аналіз) : монограф. / О. Скубашевська. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – 315 с. – (Серія «До 175-річчя НПУ імені М. П. Драгоманова»).

12. **Скубашевська Т. С.** Мовні стратегії у формуванні міжкультурного діалогу в європейському просторі (соціально-філософський аналіз) : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.10 / Скубашевська Т. С. – К., 2005. – 168 с.

13. Студенти. Образ майбутнього : Міжнародне дослідження 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://institute.gorshenin.ua/media/uploads/102/00/dba87fa10733.pdf>.

14. **Ушанова С. В.** Сучасне козацтво Задністров'я (довідник). [Електронний ресурс]. / С. В. Ушанова – Білгород-Дністровський : Вид-во «Отаман», 2010 – Режим доступу: <http://kozakbiblio.web-box.ru/audit.html/suchasne-kozactvo/ushanova-sv-suchasne-kozactvo-zadnistrovja>.

15. **Фігурний Ю. С.** Архаїчні елементи культури козацтва в контексті українознавства : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 09.00.12 «Українознавство» [Електронний ресурс]. / Ю. С. Фігурний. – К., 1999. – Режим доступу: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=history&id=46.

16. **Ягупов В. В.** Педагогіка : навч. посібник. [Електронний ресурс]. / В. В. Ягупов – К. : Либідь, 2002. – 560 с. / Режим доступу: http://eduknigi.com/ped_view.php?id=26.

17. **Якимович Р.** Лінгвальна характеристика української дипломатичної мови в ретроспективі [Електронний ресурс]. / Р. Якимович – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/faculty/jur/movazmi/body/visnyk23/Statti_Yakymovych.htm.

18. **Золотарева Л. Р.** «История искусств Казахстана» в контексте поликультурного образования / Л. Р. Золотарева // Инновации в образовании : научн.-практ. журн. / учред. Современная гуманитарная академия; гл. ред. И. В. Сыромятников. – М., 2012. – № 3. – С. 104–121.

L. V. Pet'ko // after editing. V. I. Goncharov. – K. : Dragomanov NPU, 2012. – 93 p.

8. **Pet'ko L. V.** The Ways of formation of foreign language socio-cultural competence of students of music-pedagogical specialties in high school in the process of professional teaching / Problems of preparation of modern teacher. – Uman' : PP Zhovtyj O. O., 2012. – № 6. – Part 3. – Ch. 3 – P. 57–62.

9. **Rudenko Ju. D.** Bases of Cossack-knight Education / Ju. D. Rudenko, Ju. L. Mel'nichuk. – K. : TOV «Vyd-vo «Get'man», 2012. – 298 p.

10. **Sviders'ka N. V.** Economic evaluation of the bills of languages registered in the parliament of Ukraine / Economic Annals – XXI, 2012. – № 3–4 – P. 35–37.

11. **Skubashevs'ka O.** Philosophy of innovative development of education of informative society (view-philosophical analysis) / O. Skubashevs'ka. – K., 2010. – 315 p.

12. **Skubashevs'ka T. S.** Language strategies in forming inter-cultural dialogue in the European space (a socio-philosophic analysis) : dissertation for competition for a scientific degree of the candidate of philosophical sciences: 09.00.10/T.S.Skubashevs'ka. – K., 2005. – 168 p.

13. Students. Appearance of the future: International research – 2011 [Web site]. – Access mode: <http://institute.gorshenin.ua/media/uploads/102/00/dba87fa10733.pdf>.

14. **Ushanova S. V.** Modern cossacks of Zadnistrov'ya (reference book). [Web site]. / S. V. Ushanova – Bilgorod-Dnistrov's'kyj : Vyd-vo «Otaman», 2010 / – Access mode : <http://kozakbiblio.web-box.ru/audit.html/suchasne-kozactvo/ushanova-sv-suchasne-kozactvo-zadnistrovja>.

15. **Figurnyj Ju. S.** Archaic elements the cossacks' culture in the context of Ukrainian studies research: Abstract of thesis of dissertation for the scholarly degree of a candidate of historical sciences in specialization 09.00.12. [Web site]. / Ju. S. Figurnyj. – K., 1999. – Access mode : http://librar.org.ua/sections_load.php?s=history&id=46.

16. **Jagupov V. V.** Pedagogic. [Web site]. / V. V. Jagupov – K. : Lybid', 2002. – 560 p. – Access mode : http://eduknigi.com/ped_view.php?id=26.

17. **Jakimovich R.** Lingvo-characteristic of Ukrainian diplomatic language in a retrospective view [Web site]. / R. Jakimovich – Access mode : http://www.lnu.edu.ua/faculty/jur/movazmi/body/visnyk23/Statti_Yakymovych.

18. **Zolotareva L. R.** «History of arts of Kazakhstan» in the context of multicultural education / L. R. Zolotareva // Innovations in Education, 2012. – № 3. – P. 104–121.

Ольга ЛУК'ЯНЧЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент
Луганського державного інституту
культури і мистецтв

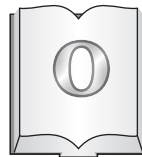
Ключові слова: краєзнавство, краєзнавчий компонент, навчальні компетентності, самостійна творча робота, джерельна база краєзнавства.

У статті висвітлено деякі аспекти використання краєзнавчого матеріалу в навчанні етнографії як ефективного засобу актуалізації навчальних компетентностей майбутніх діячів культури.

УДК 39 (0.75.8)

КРАЄЗНАВСТВО ЯК ЗАСІБ АКТУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ЕТНОГРАФІЇ

© Лук'яненко О., 2013

Останнім часом у тематиці наукових досліджень дедалі більше поширюється краєзнавча тенденція. Для української науки це доволі законне мірне явище, оскільки з кожним роком Україна утверджується як самостійна держава, зміцнює свої позиції у світовому просторі, триває процес переосмислення культурно-історичних, духовних і морально-етичних цінностей суспільства. Відповідно зростає інтерес і до історичного минулого країни, до етнічних коренів сучасних поколінь українців як нації загалом та до окремих регіональних її особливостей.

Краєзнавство – могутній засіб пізнання своєї «малої батьківщини», й це неодноразово підкреслювали корифеї вітчизняної педагогічної науки В. Сухомлинський, В. Скуратівський, Г. Ващенко. І нині краєзнавчі розвідки посідають одне з провідних місць у системі наукових досліджень багатьох учених. Але поряд із фундаментальними науковими пошуками ми не повинні забувати про багатий потенціал краєзнавства у, так би мовити, повсякденних його виявах у житті суспільства – у навчально-виховному процесі в закладах освіти, в організації культурно-масових за-

ходів, у творенні культурологічної аури нації діячами мистецтва на різних рівнях.

У педагогічній практиці Луганської державної академії культури і мистецтв складалася певна система формування навчальних компетентностей студентів засобами краєзнавства. Окремі аспекти цього питання ми висвітлювали в деяких публікаціях, обговорювали на науково-практичних конференціях [2; 4; 5; 6].

Етнографія – одна з дисциплін суспільно-гуманітарного циклу, яка вивчається в мистецькому вищому навчальному закладі і дає змогу широко використовувати потенційні можливості краєзнавства. Краєзнавство як засіб актуалізації навчальних компетентностей студентів на заняттях з етнографії є темою нашого дослідження. Саме краєзнавча інформація за своєю суттю здатна зацікавити творчу особистість, створити передумови для усвідомленого сприйняття знань, бажання подальшого самостійного аналітичного опрацювання навчального матеріалу. У процесі вивчення курсу значну роль відведено організації самостійної творчої роботи студентів – виконанню творчих завдань за професійним спрямуванням, написанню та захисту рефератів, захисту власних краєзнавчих проєктів. Навчальна дисципліна має на меті дати науково-практичні знання із загальної етнографії та етнографії рідного краю; ознайомити студентів із розвитком етнографічної думки в Україні з метою формування національної свідомості як однієї з обов'язкових умов подальшого становлення української нації; виховувати толерантне ставлення до націй і народів світу, формувати гуманістичні погляди та переконання молоді.

Особлива увага приділяється питанням культури та побуту українського народу, особливостям регіонального етнографічного вивчення Луганщини. До посібника з етнографії [1] уміщено додатковий інформаційний матеріал під рубрикою «Луганські літописи», який допомагає студентам збагатити краєзнавчі знання, оскільки містить відомості про історію заселення, історію культури рідного краю, про відомих особистостей, видатних краєзнавців, сучасних

науковців, які всебічно досліджують багату етнографію Луганщини. «Луганські літописи» дібрано до кожної теми як краєзнавче доповнення лекційного матеріалу.

Наприклад, до першої теми «Етнографія як наука. Історія світової етнографічної думки» вміщено матеріал про відомих дослідників луганського краю Володимира Даля та Бориса Грінченка. Звісно, запропонована інформація невелика за обсягом, вона передбачає подальшу самостійну поглиблену роботу над темою з додатковою спеціальною літературою, що спонукає студентів звернутись до матеріалів щорічних міжнародних далевських і грінченківських читань, стимулює бажання відвідати музеї, відкриті як данина поваги луганців до знаменитих діячів науки й культури Луганщини. Наступна тема – логічне продовження попередньої. До теми «Світові музейні етнографічні центри» залучено матеріали III всеукраїнської науково-практичної конференції [5] про витоки музейної справи на Луганщині та історію створення Луганського обласного краєзнавчого музею. Поштовхом для подальших досліджень стала інформація про культурно-просвітницьку діяльність працівників обласного музею, які з грудня 1927 року проводили щотижневі краєзнавчі семінари з питань краєзнавства, археології, етнографії, фольклористики. Відвідування Луганського обласного краєзнавчого музею, окрема екскурсія до етнографічного відділу виводять студентів за межі бібліотеки академії, урізноманітнюють семінарські й практичні заняття.

До деяких тем уміщено результати досліджень науковців, педагогів, уривки з науково-популярної та художньої літератури з метою ознайомлення з напрямками наукових досліджень провідних учених краю, залучення студентів до пошукової діяльності та формування науково-дослідницьких навичок.

Загалом, джерельною базою для самостійної краєзнавчої творчої роботи студентів визначено:

- матеріали конференцій;
- матеріали збірників наукових праць;
- матеріали електронних баз даних крає-

знавчого відділу Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. М. Горького;

- художня література;
- науково-публіцистична література;
- медіа-інформація.

Прокоментуємо приклади використання запропонованих джерел. У процесі навчання етнографії, звертаючись до матеріалів III всеукраїнської науково-практичної конференції [5], студенти дізнаються не лише про історію перших музеїв краю, а й про перші осередки художньо-естетичного виховання на Луганщині у 20-х роках ХХ ст. Одним із таких був дитячий музичний оперний театр під керівництвом Михайла Кушліна. Для майбутніх діячів сцени (акторів, режисерів) інформація про зародження й діяльність цього феномену, головною метою якого був гармонійний розвиток особистості засобами музично-театрального мистецтва, стала дієвим прикладом творчого служіння культурі.

Дитячий музичний оперний театр був створений у 1921 році. Добираючи матеріал для повідомлень, студенти дізнаються про вистави дитячого театру, дитячі опери, концерти. Продовжуючи тему дослідження, аналізують інформацію про перші вистави театру для дорослих. У такий спосіб вони не лише набувають знання з історії культури рідного краю, а й дізнаються про витоки своєї професійної справи, що має непересічне значення для становлення професійних компетентностей майбутніх діячів культури.

Ефективною ілюстрацією етнографічних методів є матеріали фольклорно-етнографічних експедицій. До тем третього розділу, присвячених українській етнографії, уміщено інформацію, зібрану під час етнографічних експедицій рідним краєм. Особливе місце тут належить студентським експедиціям під керівництвом викладача інституту Т. Теремової, яка зазначає: «Фольклорні експедиції – це своєрідна екологічна програма, що втілює думку про необхідність охорони середовища мешкання людства, важливими компонентами якого є мова, народна культура, звичаї, традиції та етичні норми кожного на-

роду» [1, 134]. До експедиційних матеріалів студенти звертаються, виконуючи творчі завдання про традиційні свята та обряди своєї місцевості, готуючи повідомлення про багатостічну культуру Луганщини. Адже наш край став другою батьківщиною для людей понад ста різних національностей, і одним із виявів толерантного ставлення до національних меншин Слобожанщини стали традиційні щорічні фестивалі національних культур: «Мій дім, моя батьківщина – Луганщина і Україна», «Любо», «Слобожанський спас», «Дивосвіт народної творчості», «Стежками Лемківщини», «Свято національних культур Луганщини». Студенти отримують творчі завдання щодо моделювання таких свят з урахуванням національних традицій. Практика написання сценаріїв народних свят календарного циклу, драматизація їх за власною режисурою з використанням початкових професійних умінь поглиблюють зацікавленість навчанням, активізують навчальну діяльність студентів. А використання сучасних методів етнографічних досліджень (відеозаписів) допомагає студентам ефективніше сприймати та застосовувати отриману інформацію, сприяє формуванню стійких етнографічних навичок, необхідних для формування спеціальних компетентностей. Знання, збагачені професійно значущою інформацією, набуті під час вивчення етнографії, закріплюють спеціальні вміння, що значно підвищує професійну цінність перших.

Надзвичайно цікавою та ефективною в методичному аспекті є науково-дослідна робота студентів із матеріалами краєзнавчих баз даних Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. М. Горького [3]. Матеріали бібліотеки зберігаються і на традиційних носіях, і в електронних варіантах за декількома базами даних. Одна з них – «Видатні діячі Луганщини», де розміщено інформацію про майже 300 діячів нашого краю у сфері науки, культури, мистецтва та освіти. Студенти – майбутні актори, режисери, диктори телебачення – мають можливість дослідити діяльність відомих працівників культури (М. Голубовича, В. Андріяненка, Д. Якубовича та багатьох інших), які уславили наш край.

Краєзнавча база «Пам'ятники Луганщини» налічує 1614 пам'яток археології, 921 пам'ятку історії та монументально-го мистецтва. Аналітична робота з означеною інформацією допомагає студентам визначити стан історико-культурної спадщини нашого регіону під час виконання таких творчих завдань, як написання уявних репортажів про святкування традиційних народних свят, відтворення національних звичаїв луганців тощо.

Наступна база – «Літературно-історичний архів письменників Луганщини». Для студентів, які вивчають етнографію, вона цікава передусім тим, що містить також матеріали історико-етнографічних експедицій рідним краєм, записи збирачів усної народної творчості Є. Коновалова, О. Міхно, Т. Теремової.

Частково етнографічний матеріал розміщено на порталах баз «Інформаційний портрет Луганського регіону (1938–2011)», «Літературний спадок Б. Грінченка».

Стійкі навички роботи зі спеціальною та науково-популярною літературою закріплюються під час підготовки повідомлень про дослідників-краєзнавців В. Висоцького, В. Подова, Ю. Темника, А. Ямкового на

матеріалах бази даних «Видатні краєзнавці Луганщини». Праці про символіку луганського краю, історію його заселення, про життя й творчість видатних особистостей та багато інших досліджень луганських краєзнавців суттєво збагачують знання студентів, поглиблюють їхні уявлення про минувшину нашого регіону. Працюючи з краєзнавчою інформацією, студенти закріплюють навички роботи зі спеціальною навчальною та науково-популярною літературою, необхідні їм у подальшому навчанні, та спеціальні уміння майбутньої професійної діяльності.

Отже, у роботі з краєзнавчим компонентом значною мірою активізуються механізми навчальної діяльності, формуються науково-дослідні уміння, стійкий інтерес до регіональних етнічних цінностей. Загалом, використання краєзнавчого матеріалу в навчанні етнографії у мистецькому ВНЗ сприяє поглибленню знань з історії культури рідного краю та закріпленню навичок навчально-пізнавальної діяльності студентів, формуванню спеціальних компетентностей, необхідних у подальшій самостійній професійній творчості, допомагає духовному збагаченню майбутніх діячів культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна етнографія : навч. посіб. / укл. О. Г. Лук'яненко; Луган. держ. ін-т культури і мистецтв. – Луганськ : Вид-во ЛДІКМ, 2011. – 164 с. : іл.
2. Засоби краєзнавства у формуванні функціональних компетентностей майбутніх спеціалістів з бібліотечно-інформаційних систем / О. Г. Лук'яненко // Вища освіта України – Дод. 4. – Т. VI (18). – 2009 р. – Тем. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К., 2009. – С. 286–291.
3. Інформаційний портал Луганського регіону (1938–2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lrp.lg.ua>
4. Проблеми сучасності: культура, мистецтво, педагогіка : зб. наук. праць / Луган. держ. ін-т культури і мистецтв. – Вип. 12 (2010). – Луганськ : Вид-во ЛДІКМ, 2010. – 100 с.
5. Час. Сусільство. Бібліотека : мат-ли III всеук. наук.-практ. конф.; Луганськ, 26-27 листопада 2009 р. / Луган. держ. ін-т культури і мистецтв. – Луганськ : Вид-во ЛДІКМ, 2009. – 112 с.
6. Очерки истории культуры Луганщины : кол. моногр. / [Журавлёва Т. Л. та ін.]. – Луганск : Шико, 2012. – 240 с.

CITED LITERATURE

1. General ethnography : tutorial / Author O. G. Lukyanchenko; Luhansk state institute of culture and arts. – Luhansk : LSICA Press, 2011. – 164 p. : illustrated ed.
2. Means of ethnology in the formation of specialists functional in library and information systems / O. G. Lukyanchenko // The higher education in Ukraine. – 4-th addition. – Volume VI (18). – 2009. – Thematic issue «Higher Education in Ukraine in the context of integration to the European educational space». – K., 2009. – P. 286–291.
3. Portal Luhansk region (1938–2011). [Web site]. – Access mode: <http://www.lrp.lg.ua>.
4. The problems of modernity: culture, art, pedagogics : Digest of scientific papers, Luhansk State Institute of culture and the arts. – Issue 12 (2010). – Luhansk : LSICA Press, 2010. – 100 p.
5. Time. Society. Library : materials of the III-rd All-Ukrainian scientific and practical conference; Luhansk, November 26–27, 2009 / Luhansk State Institute of Culture and Arts. – Luhansk : LSICA Press, 2009. – 112 p.
6. Essays of Luhansk's region history culture : collect. monograph. / [Zhuravlyova T. L. and others]. – Luhansk : ShikoPress, 2012. – 240 p.

УДК 37.046.16 + 37.012

ОСВІТНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЄДИНОГО БІОЕНЕРГЕТИЧНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Євген КУЗЬМІНСЬКИЙ

доктор хімічних наук, професор,
член-кореспондент АТН України,
завідувач кафедри екобіотехнології
та біоенергетики Національного
технічного університету України «КПІ»
(м. Київ)

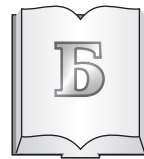
Катерина ЩУРСЬКА

аспірант кафедри екобіотехнології
та біоенергетики Національного
технічного університету України «КПІ»,
(м. Київ)

© Кузьмінський Є., Щурська К., 2013

*Біоенергетика – це вибір,
який має глобальну перспективу
для подальшого успішного
розвитку цивілізації.*

Ключові слова: біоенергетика, енергетичні ресурси, фахова підготовка екобіотехнологів, біоенергетичний простір.

біоенергетика – термін доволі широкого змісту. З одного боку, це наука про загальні закономірності перетворення енергії у живих системах (клітинах, організмах, екосистемах тощо). З іншого – біоенергетику можна трактувати як напрям технічної (альтернативної) енергетики, що пов'язаний із використанням нетрадиційних джерел енергії біологічного походження. Технічна біоенергетика переважно спрямована на переробку різноманітної біологічної сировини та органічних відходів на біопаливо. Обидва згадані напрями біоенергетики взаємопов'язані і, розвиваючись, гармонійно доповнюють один одного [1; 2; 7].

Наступний аспект біоенергетики нерозривно пов'язаний із використанням **поновлюваних джерел енергії** (ПДЕ). Все живе населення біосфери, окрім людини, протягом свого еволюційного розвитку пристосувалося до існування завдяки поновлюваним енергетичним ресурсам. Така стратегія використання енергії в умовах Землі є єдиним можливим напрямом стійко-

На прикладі становлення кафедри екобіотехнології та біоенергетики НТУУ «КПІ», яка готує фахівців зі спеціальності «Екологічна біотехнологія та біоенергетика», розглянуто освітні аспекти формування єдиного біоенергетичного простору України.

го розвитку та стабільного існування. Повновловані джерела енергії у майбутньому мають становити значну частку і в енергетичному балансі окремих районів та областей України [7]. Щороку в Україні споживається близько 200 млн т умовного палива, а видобуток із природних джерел країни становить лише 80 млн т. За такого балансу власної та імпортованої енергетичної сировини важливим потенційним ресурсом може стати біопаливо. Форми біомаси для використання її як біопалива можуть бути доволі різноманітними. Біомасу в енергетичних цілях можна використовувати в процесі безпосереднього спалювання деревини, соломи, сапропелю, а також у переробленому вигляді як рідкі (ефіри ріпакової олії, спирти) або газоподібні (біогаз – газова суміш, основним компонентом якої є метан) палива. Конверсія біомаси у носії енергії може здійснюватися фізичними, хімічними та біологічними методами, останні є найбільш перспективними.

Вельми актуальним є також створення нових видів біопалива. Експерти прогнозують до 2020 р. появу на енергетичному ринку біопалива другого покоління, а в період 2020–2030 рр. – і **водневого палива**. Кількість досліджень і розробок у галузі водневої енергетики майже в усіх розвинених країнах неперинно зростає [9]. Концепція водневих енергосистем передбачає широкомасштабне виробництво водню та його подальше використання як енергоносія, палива та реагенту в галузях, пов'язаних зі споживанням енергії.

Нині найбільш економічно обґрунтованою і комерційно доцільною технологією, яка здатна хоча б частково замінити викопні енергоносії, є виробництво енергії з біомаси. Воно є найбільш потужнішим сектором ПДЕ в ЄС. Розвиток біоенергетики є вельми актуальним для України з її значним енергетичним потенціалом біомаси близько 24 млн т у п. на рік [7].

Зважаючи на все це, доцільно виявити рушійні сили і проаналізувати чинники, які мають стимулювати розвиток відновлюваної енергетики й, зокрема, біоенергетики

в Україні. Уже згадана необхідність посилення енергетичної незалежності України є першим чинником розвитку відновлюваної енергетики. Другий чинник – стрімке зростання проблем, пов'язаних із промисловим розвитком та змінами клімату. Серед інших рушійних сил прискореного розвитку біоенергетики в Україні можна виокремити такі, як вичерпування ресурсів викопних енергоносіїв і пов'язане з ним скорочення споживання природного газу й нафти; постійне зростання цін на традиційні енергоносії; нагальна необхідність подальших реформ енергетичного ринку під впливом міжнародної ситуації – програмні цілі Євросоюзу (20 % ПДЕ до 2020 року) і бажання України приєднатися до країн Євросоюзу; можливість реалізації механізму «спільного впровадження» в рамках Кіотського протоколу, спрямованого на зниження викидів парникових газів; динамічне зростання інвестицій у розвиток ПДЕ – прогноз таких інвестицій для Євросоюзу – 90 млрд євро у 2001–2020 рр.; неперинне зростання можливостей експорту біомаси і біопалив; постійне посилення вимог екологічних норм; додаткові можливості розвитку місцевої економіки, передусім у сільській місцевості; можливість створення нових робочих місць і, зрештою, створення мобільної та якісної системи підготовки спеціалістів усіх кваліфікаційних рівнів з біоенергетики [3–5; 6; 8].

Якщо Україна планує приєднатися до країн Євросоюзу і ставить собі за мету підвищувати рівень своєї енергетичної безпеки за рахунок ПДЕ і передусім – біоенергетики, то необхідно на урядовому рівні визначити чітку стратегію розвитку цього напрямку і докласти максимум зусиль для її реалізації. І визначальною у цьому буде мінімізація чинників, що стримують становлення біоенергетики в Україні. А це, зокрема, відсутність чіткої державної політики у сфері ПДЕ та законодавчої бази, що стимулює цей сектор; відсутність дієвої (а не декларативної) державної програми розвитку альтернативної енергетики; низькі екологічні нормативи; нерозвиненість рин-

ку біомаси як палива; фінансові бар'єри – брак власних коштів, високі ставки банківського кредитування, відсутність фінансових стимулів тощо; субсидування видобутку викопних палив та інші цінові перекося; нерозвиненість ринку вітчизняного біоенергетичного обладнання – відсутність виробництва біогазових установок, котлів високої потужності та парових котлів на біомасі, монопольне виробництво соломоспалювальних котлів; слабка інфраструктура транспортування та зберігання біомаси тощо; відсутність чіткої розгалуженої системи підготовки фахівців (бакалаврів, спеціалістів, магістрів, кандидатів та докторів наук) для цього сектору енергетики; інформаційні бар'єри тощо.

Отже, існує нагальна необхідність прискореного формування в Україні єдиного біоенергетичного простору, який умовно можна визначити як *п'ять взаємопов'язаних секторів: науково-технологічний* – інфраструктура біоенергетики; *науково-освітній* – певною мірою визначальний (кадри, які забезпечують цю інфраструктуру);

виробничо-технологічний – система трансферу технологій, яку необхідно якнайшвидше гармонізувати із законодавством та досвідом ЄС у цій сфері; *організаційний та економіко-правничий*, який містить систему стандартів і сертифікації, гармонізовану з міжнародною, а також метрологію та страхування ризиків; *інформаційно-комунікаційний*, який забезпечує інформацію і зв'язок між усіма учасниками біоенергетичної інфраструктури з метою їхнього максимально ефективного функціонування і врахування внеску кожного.

Детально біоенергетику як окремий самостійний напрям біотехнології описано в низці наших статей, тому далі акцентуємо увагу на освітніх аспектах формування біоенергетичного простору України в процесі становлення і розвитку спеціальності «Екологічна біотехнологія та біоенергетика» та однойменної кафедри НТУУ «КПІ». Для гармонізації взаємовідносин людини і біосфери та розробки новітніх систем відновлення природного середовища за допомогою сучасних екобіотехно-

Таблиця

Порівняльна характеристика основних показників, за якими ведеться підготовка фахівців із спеціальностей «Екологія та охорона навколишнього середовища» та «Екологічна біотехнологія та біоенергетика»

Показники	Екологія	Екобіотехнологія та біоенергетика
ВИД ДІЯЛЬНОСТІ	Діяльність, пов'язана з відтворенням та поліпшенням навколишнього середовища, зокрема природних екосистем	Діяльність, пов'язана з відтворенням та поліпшенням навколишнього середовища, пошуком та використанням поновлюваних джерел енергії
ЗМІСТ НАВЧАННЯ	Фундаментальна підготовка з небіологічних дисциплін (геології, картографії, гідрології, хімії, фізики, математики), обов'язковим є лише курс «Загальна біологія» обсягом 2–4 кредити	Фундаментальна підготовка з біологічних та небіологічних дисциплін. Поглиблені знання в галузі цитології, біохімії, біофізики, біоелектрохімії, молекулярної біології, генетики та фізіології, що гармонійно доповнюються знаннями з хімії, фізики, математики
ЗАСОБИ ПРАЦІ – ТИПОВІ МЕТОДИ	Робота з живими системами класичними фізичними та хімічними методами, цілковите ігнорування біологічної природи об'єкта	Використання у роботі з живими системами таких методів, як біотрансформація, біоорганічний синтез, біодеструкція. Знання та розуміння біологічних особливостей об'єкта
ПРОДУКТИ ДІЯЛЬНОСТІ	Механістично (жорстко) трансформовані екосистеми. Враховані фізико-хімічні та проігноровані біологічні параметри екосистем	М'який вплив на екосистеми внаслідок застосування живих організмів або продуктів їхньої життєдіяльності. Тонке розуміння і врахування біологічної природи екосистем, великого різноманіття та важливості саме біотичних зв'язків
ПОБІЧНІ ПРОДУКТИ ТА НАСЛІДКИ ДІЯЛЬНОСТІ	Продукти хімічного синтезу та побічні хімічні речовини, що є чужими (ксенобіотичними) для екосистем	Продукти синтезу живих організмів – органічні рештки, CO ₂ та H ₂ O

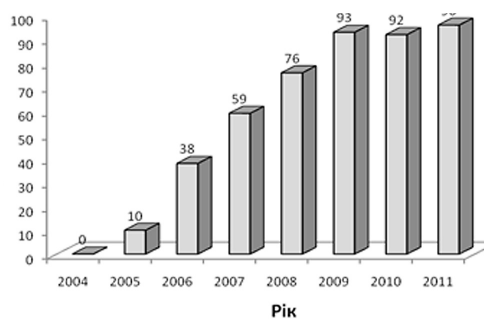
логій украї актуальною є саме **організація якісної підготовки фахівців (бакалаврів, спеціалістів і магістрів) у галузі екологічної біотехнології та біоенергетики**. Такий підхід найбільше відповідає сучасним поглядам на подолання екологічних проблем: якнайкраще застосовувати методи, які вже подарувала нам природа. Підготовка таких висококваліфікованих фахівців-екобіотехнологів можлива лише за наявності окремої програми професійного спрямування з екобіотехнології та біоенергетики та спеціалізованих кафедр у відповідних ВНЗ. З метою забезпечення цих пріоритетних напрямів висококваліфікованими фахівцями у 2004 році за ініціативи ректора НТУУ «КПІ» академіка М. З. Згуровського було створено кафедру екобіотехнології та біоенергетики (КЕБ). Згідно з розробленою «Концепцією становлення та розвитку кафедри екобіотехнології та біоенергетики» та «Концепцією спеціальності «Екологічна біотехнологія та біоенергетика», основними напрямками освітньої та науково-дослідної діяльності кафедри є **біоенергетика** – біотехнології виробництва та перетворення енергії в біологічних системах, а саме: біопалива, біопаливні елементи тощо; **природоохоронні біотехнології** – біотехнології очищення стоків різного походження, переробка промислових та побутових відходів тощо.

Аналіз даних, наведених у *таблиці*, показує, що у процесі підготовки фахівців-екобіотехнологів необхідно враховувати особливості, які суттєво відрізняють їхню подальшу діяльність від роботи традиційних «хімічних» екологів.

За ініціативою кафедри було здійснено відповідну організаційну роботу щодо надання пріоритетному напрямку «Екологічна біотехнологія та біоенергетика» статусу окремої спеціальності у трансформованому переліку спеціальностей за галузями знань. Було підготовлено та узгоджено з низкою профільних кафедр (факультетів) країни пропозиції щодо доцільності надання окремого статусу пріоритетному напря-

му з екобіотехнології та біоенергетики, які були враховані МОН України.

Відповідно до розробленої кафедрою концепції спеціальності «Екологічна біотехнологія та біоенергетика», було подано до Державної акредитаційної комісії ліцензійний пакет документів зі спеціальності. За поданням експертної ради ДАКУ надано ліцензію НТУУ «КПІ» на освітню діяльність зі спеціальності «Екобіотехнологія» з обсягом прийому на навчання 30 (денна) і 30 (заочна) осіб. Тоді ж було набрано першу групу студентів-екобіотехнологів. Для отримання ліцензії на підготовку магістрів з екобіотехнології та біоенергетики було упорядковано необхідний ліцензійний пакет документів, зокрема концепцію освітньої діяльності НТУУ «КПІ» з підготовки магістрів з екобіотехнології та біоенергетики. В основі концепції – інтеграція викладання і дослідницької роботи, використання результатів досліджень у навчанні студентів.

Динаміка зміни чисельності студентів-екобіотехнологів у 2004–2011 роках

Першими випускниками кафедри за ОКР «бакалавр» у 2008 році стали 10 осіб, троє з яких отримали дипломи з відзнакою, четверо навчалися далі за ОКР «магістр», шестеро – за ОКР «спеціаліст». У 2010 році троє магістрів отримали дипломи з відзнакою; двоє магістрів та один спеціаліст вступили до аспірантури НТУУ «КПІ» і працюють за сумісництвом на посадах асистентів КЕБ, один магістр навчається в аспірантурі Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України, один – в аспірантурі

Центру екомоніторингу та біорізноманіття мегаполісу НАН України; інші спеціалісти працюють в компанії ALT Україна (Київ) у відділі біотехнології та молекулярної біології та в компанії ТОВ у Технічному Центрі (Київ). Усі студенти кафедри, що навчаються за ОКР «магістр», мали публікації та доповідали на науково-практичних конференціях різного рівня, брали участь і здобували призові місця на Всеукраїнських олімпіадах з біотехнології.

Уже з першого випуску 2010 року на кафедрі працевлаштовано двоє випускників магістратури і спеціаліст, у 2011 та 2012 роках – двоє магістрів.

Зважаючи на те, що майже всі дисципліни (їх понад 20) викладаються в Україні вперше, за відсутності готових підручників, усі викладачі кафедри мають електронні версії лекцій і створюють якісні підручники та методичні посібники. Усі дисципліни викладаються державною мовою. Нині викладачами КЕБ видано 4 підручники (3 – з грифом МОН України), 7 навчальних посібників, з яких 2 – з грифом МОН України, понад 20 методичних вказівок та лабораторних практикумів. Для забезпечення якісної доуніверситетської підготовки за тематикою спеціальності викладачі кафедри також видали низку методичних посібників для абітурієнтів. Підготовлені викладачами кафедри навчально-методичні матеріали використовуються і в інших ВНЗ.

Для забезпечення баз виробничих практик, проведення лабораторних занять та опрацювання матеріалів для дипломних проектів і робіт, якісної підготовки фахівців із вищою освітою та спеціалістів вищої кваліфікації в галузі екобіотехнології і біоенергетики, а також для подальшого розвитку інтеграційних зв'язків між університетом та НАН України створено філії КЕБ при Інституті біоорганічної хімії та нафтохімії і при Інституті біоколоїдної хімії ім. Ф. Д. Овчаренка НАН України; укладено угоди про співпрацю з санепідемстанціями низки районів Києва, з профільними підприємствами та установами.

Методики, опрацьовані в роботах за тематикою КЕБ – природоохоронні біотехнології та біоенергетика, застосовуються також у лекційних курсах та під час виконання лабораторних робіт із дисциплін «Основи біоенергетики», «Біотехнології перероблення побутових відходів», «Екологічний моніторинг» тощо.

Наукова робота на КЕБ організовувалася на основі напрямів освітньої та науково-дослідної діяльності кафедри та з урахуванням головного завдання дослідницького університету – здобуття нових знань і, відповідно, удосконалення системи освіти. Зрозуміло, що участь студентів у реальних дослідницьких проектах – чудовий засіб навчання, який, безумовно, є корисним і для успішного виконання самих проектів. До наукової роботи щороку залучається близько 20 % студентів, які є членами наукового товариства студентів та аспірантів факультету біотехнології та біотехніки і Наукового товариства студентів та аспірантів НТУУ «КПІ». 2011 року Президія Національної академії наук України присудила Премію НАН України для студентів вищих навчальних закладів двом випускникам магістратури КЕБ за комплексну наукову роботу «Біоелектрохімічне отримання електричної енергії та водню».

Єдності навчання і дослідницької роботи значною мірою сприяють закордонні стажування студентів кафедри. Студенти КЕБ брали участь у різноманітних міжнародних літніх школах: у Німеччині в Bonn Rhine-Sieg University of Applied Sciences, у технічному університеті Cottbus LS Mechanische Verahrenstechnik, Люнебургському університеті, Бохумському університеті, Federal Institute for Material Research and Testing за грантами DAAD (Міжнародна асоціація з обміну студентами технічних спеціальностей); у Швеції: «New solutions to old problems – Biotechnology for a sustainable future», Lund University, «Achievements and applications of contemporary informatics, mathematics and physics», AACIMP-2010; «Contribution of Chemistry and Material Engineering to Environmental Issues» у Вар-

шавській та Кошалінській політехніках; International summer school «Recent hybrid vehicle technology, unconventional sources of energy» на базі Варшавської політехніки. Студенти-старшокурсники неодноразово брали участь і виступали з доповідями на конференціях різних рівнів: «International student's conference of natural sciences «COINS-2010» (Vilnius University, Литва); «Ломоносов-2010» (Московський державний університет ім. М. В. Ломоносова, Російська Федерація); Першій міжрегіональній науково-практичній студентській конференції «Точка зору»; у з'їзді СНД «Самоуправління молодіжних організацій», який відбувся у м. Нальчик (Російська Федерація); у XIV виставці-ярмарку «Екологія-2011» та ін.

Студенти-магістранти успішно виконали програми НДР за грантами, що їх двічі вигравали на конкурсах на одержання фі-

нансової підтримки науково-дослідних робіт студентів і аспірантів НТУУ «КПІ». У 2011 році студентка IV року навчання КЕБ вступила до магістратури в Bonn Rhine-Sieg University of Applied Sciences (Німеччина, Бонн), а студентка III року навчання отримала грант міжнародної програми Фулбрайт на виконання магістерської програми в університеті США.

Отже, одним із основних аспектів успішного динамічного формування єдиного біоенергетичного простору України є освітній. Саме з ним пов'язане забезпечення нових робочих місць кваліфікованими фахівцями. Єдиний біоенергетичний простір створить можливості масштабного використання технологій альтернативної енергетики, і, передусім, біоенергетичних, стане одним із ефективних шляхів виходу і з енергетичної, і з глобальних економічної та екологічної криз.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузьмінський Є. В. Біоелектрохімія – невід'ємна складова нового технологічного укладу / Є. В. Кузьмінський, К. О. Щурська // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2010. – № 526. – С. 9–20.
2. Кузьмінський Є. В. Біоенергетика – вибір майбутнього / Є. В. Кузьмінський, В. П. Кухар // «Дзеркало тижня», № 27–28 від 16 липня 2005 року.
3. Кузьмінський Є. В. Глобалізація і якість освіти / Є. В. Кузьмінський, О. М. Швед, К. О. Щурська, О. В. Швед, В. П. Новіков // Вісник НАН України. – 2013. – № 6. – С. 15–21.
4. Кузьмінський Є. В. Екологічна біотехнологія та біоенергетика – реклама спеціальності / Є. В. Кузьмінський // «Кампус». – 2010. – № 6 (13).
5. Кузьмінський Є. В. Інтеграція науково-дослідницької роботи і викладання на прикладі становлення кафедри екобіотехнології та біоенергетики НТУУ «КПІ» / Є. В. Кузьмінський // Вісник НАН України. – 2012. – № 10. – С. 42–56.
6. Кузьмінський Є. В. Предмет і освітня аспекти екобіотехнології / Є. Кузьмінський, Н. Голуб, В. Кухар // Вища освіта України. – 2007. – № 2. – С. 55–62.
7. Кузьмінський Є. В. Стан, проблеми та перспективи біоенергетики в Україні / Є. В. Кузьмінський, Н. Б. Голуб, К. О. Щурська // Відновлювальна енергетика. – 2009. – № 4 (15). – С. 70–80.
8. Кухар В. П. Екобіотехнологія та біоенергетика: проблеми становлення і перспективи розвитку / В. П. Кухар, Є. В. Кузьмінський, О. А. Ігнатюк, Н. Б. Голуб // Вісник НАН України. – 2005. – № 9. – С. 3–18.
9. Козин Л. Ф. Водородная энергетика и экология / Л. Ф. Козин, С. В. Волков. – Киев : Наукова думка, 2002. – 334 с.

CITED LITERATURE

1. Kuzminskiy Y. V. Bioelectrochemistry as an integral part of a new technological paradigm / Y. V. Kuzminskiy, K. O. Shchurska // Scientific Bulletin of Chernivtsi University. – 2010. – № 526. – P. 9–20.
2. Kuzminskiy Y. V. Bioenergy as the choice of the future / Y. V. Kuzminskiy, V. P. Kukhar // Mirror of the Week by № 27-28 of 16 July 2005.
3. Kuzminskiy Y. V. Globalization and the education quality / Y. V. Kuzminskiy, O. M. Shved, K. O. Shchurska, O. V. Shved, V. P. Novikov // Bulletin of the NAS of Ukraine. – 2013. – № 6. – P. 15–21.
4. Kuzminskiy Y. V. Environmental biotechnology and bioenergy – specialty advertising / Y. V. Kuzminskiy // «Campus», № 6 (13) in 2010.
5. Kuzminskiy Y. V. Integration of scientific & research work and teaching on the example of department of environmental biotechnology and bioenergy formation in NTUU «KPI» / Y. V. Kuzminskiy // Bulletin of the NAS of Ukraine. – 2012. – № 10. – P. 42–56.
6. Kuzminskiy Y. V. Subject and educational aspects of ecobiotechnology / Y. V. Kuzminskiy, N. B. Golub, V. P. Kukhar // Higher Education in Ukraine. – 2007. – № 2. – P. 55–62.
7. Kuzminskiy Y. V. Status, problems and prospects of bioenergy in Ukraine / Y. V. Kuzminskiy, N. B. Golub, K. O. Shchurska // Renewable Energy. – 2009. – № 4 (15). – P. 70–80.
8. Kukhar V. P. Ecobiotechnology and bioenergy: problems of becoming and prospects of development / V. P. Kukhar, Y. V. Kuzminskiy, O. A. Ignatyuk, N. B. Golub // Bulletin of the NAS of Ukraine. – 2005. – № 9. – P. 3–18.
9. Kozin L. F. Hydrogen energy and ecology / L. F. Kozin, S. V. Volkov. – Kiev : Naukova Dumka, 2002. – 334 p.

Володимир ШАПОВАЛ

голова Центральної виборчої комісії України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, (м. Київ)

Ключові слова: державне управління, державно-управлінські кадри, Національна академія державного управління при Президентові України.

У статті аналізується розвиток освітньої та наукової галузей «Державне управління», розкривається їхнє значення і для підготовки державно-управлінських кадрів, і для наукового супроводу відповідного виду діяльності. Аналізується суспільна значущість циклу праці «Теоретико-методологічне обґрунтування та практичне впровадження системи підготовки фахівців в освітній і науковій галузях «Державне управління».

УДК 378.091.12-057.34:35.08

**ПІДГОТОВКА
ФАХІВЦІВ
У НАУКОВІЙ
ТА ОСВІТНІЙ
ГАЛУЗЯХ
ДЕРЖАВНОГО
УПРАВЛІННЯ
ЯК ЧИННИК
ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ**

© Шаповал В., 2013

роблема управління суспільними процесами традиційно належить до предметних меж юридичних, філософських, політичних, соціологічних та економічних наук, що формує імперативи запровадження спеціальної підготовки кадрів для такого соціально-економічного виду діяльності, як «Державне управління».

Необхідність з'ясування особливостей управління державою пов'язана з динамічними процесами державотворення на сучасному етапі, зокрема у тих країнах, де відбувається утвердження нових суспільно-економічних відносин.

Специфіка державного управління, порівняно з іншими видами соціального управління, наприклад з управлінням виробництвом, визначається унікальністю об'єкта, яким є суспільство загалом, значним масштабом і складністю, монополією на визначення норм права, значним впливом політичних чинників на рішення органів управління.

З огляду на це, абсолютно логічним виглядає виокремлення та розвиток освітньої і наукової галузей «Державне управ-

ління», які є практично орієнтованими галузями знань і для підготовки державно-управлінських кадрів, включно з підготовкою кадрів вищої кваліфікації, і для наукового супроводу розвитку інституту і соціально-економічного виду діяльності «Державне управління».

Для освітньої та наукової галузей «Державне управління» характерними є їхнє системне поєднання з практикою, міждисциплінарний підхід, що базується на інтеграції знань інших наукових галузей і вплив проблематики державного управління на їхній розвиток. Водночас, формуються імперативи теоретико-методологічного обґрунтування розвитку зазначених галузей, визначення й актуалізації їхньої проблематики.

У цьому контексті привертає увагу цикл праць під назвою «Теоретико-методологічне обґрунтування та практичне впровадження системи підготовки фахівців в освітній і науковій галузях «Державне управління», авторський колектив якого (Ю. Ковбасюк, В. Гошовська, В. Загорський, В. Князєв, В. Луговий, М. Панчук, О. Поважний, І. Розпугенко, О. Якубовський) висунуто Національною академією державного управління при Президенті України на здобуття Державної премії України в галузі освіти 2013 року («Урядовий кур'єр» від 27 березня 2013 р. № 57).

Метою циклу праць, ініційованого у Національній академії державного управління при Президенті України (далі – Національна академія), визначено забезпечення ефективного функціонування та розвитку інституту і виду соціально-економічної діяльності «Державне управління», що має бути досягнуто через запровадження системи підготовки фахівців в освітній і науковій галузях державного управління.

Державна і суспільна значущість проблеми зумовлена визначальною роллю інституту державного управління як чинника державотворення, суспільного та соціально-економічного прогресу в кожній країні світу, а за умов глобалізації – також чинника світового розвитку. Тому держав-

не управління заслуговує на увагу міжнародного співтовариства, свідченням чого є створення в системі робочих органів ООН Комітету експертів з питань державного управління.

Масштабність проблеми усвідомлюється за кількісним виміром організаційно-структурного складника державного управління, який станом на 1 січня 2012 р., після адміністративної реформи 2011 р., містив 75 центральних органів державної влади, Раду міністрів АРК, 488 районних державних адміністрацій, державні адміністрації в містах Києві та Севастополі, 24 обласні державні адміністрації, 24 обласні ради, 488 районних рад, 80 районних рад у містах, 456 міських рад та 784 селищні ради, 10278 сільських рад, а також понад 5,5 тис. державних і комунальних підприємств, установ і організацій із загальною кількістю працівників понад 380 тис. Державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування, керівники державних та комунальних підприємств разом становлять потенційний контингент навчання і підвищення кваліфікації в освітній галузі «Державне управління».

У циклі праць, про який ідеться, визначено багатомірні предметну, об'єктну та проблемну сфери теорії і методології державного управління, а також розроблено та розвинено релевантні системно інтегровані теоретико-методологічні підходи наукових досліджень та практичного розв'язання проблем державного управління. Теоретико-методологічний доробок авторського колективу провідних учених забезпечив координацію пріоритетних напрямів науково-дослідної роботи в науковій галузі «Державне управління», сприяв оптимізації функціонування науково-дослідних структур. Особливо важливим результатом наукових досліджень у рамках циклу праць є зародження, становлення і повноцінна діяльність наукової школи галузі «Державне управління». Мається на увазі створення Національної академії державного управління при Президенті України як головного державного вищого навчального закла-

ду в загальнонаціональній системі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, а також створення регіональних інститутів державного управління у Дніпропетровську, Львові, Одесі, Харкові. Створення такого загальнонаціонального освітньо-наукового комплексу з державного управління дало можливість запровадити практику системних досліджень із питань державного управління на замовлення органів державної влади й органів місцевого самоврядування, допомогло у реалізації результатів наукових досліджень і рекомендацій.

Позитивний вплив циклу праць на суспільний прогрес полягає також у тому, що він заклав теоретико-методологічні основи становлення та розбудови державного управління в Україні як виду соціально-економічної діяльності, що має складну багатовимірну системну структуру. У циклі праць ґрунтовно досліджено чинники розбудови інституту державного управління в Україні, які полягають, насамперед, у концентрації інтелектуального капіталу в управлінні як рушійної сили розвитку.

Методологічне та практичне значення результатів розглядуваного тут циклу праць полягає у розкритті й характеристиці особливостей взаємодії системи державного управління з економічною у трансформаційний період. А внутрішній логічний взаємозв'язок циклу праць у ланцюжку «наука–освіта–практика» надає розробці системної повноти та узгодженості як видатної наукової праці, що сприяє суспільному розвитку.

Проаналізований у циклі праць прогресивний світовий та вітчизняний досвід розбудови ефективної системи державного управління підтвердив необхідність активізації людського фактора, застосування сучасних соціальних, управлінських технологій та раціонального використання механізмів державного управління. Це досягається відповідно до їхнього генерування в науковій та освітній галузях державно-

го управління. Саме з таких позицій у циклі праць доведено необхідність становлення взаємопов'язаних освітньої та наукової галузей державного управління і впровадження результатів наукових досліджень у навчальний процес підготовки фахівців у галузі знань «Державне управління».

Пріоритетний характер, інноваційні ознаки та значущість циклу праць підтверджуються практикою впровадження їхніх результатів, а саме теоретико-методологічним забезпеченням процесів централізації та децентралізації, наданням процесові державного управління в Україні стратегічного характеру і відповідності європейським стандартам.

Актуальність напрямів наукових досліджень, виконаних у циклі праць, зумовлено нагальною потребою розв'язати у стислий історичний перехідний період суспільного реформування в Україні проблему створення інституту державного управління, забезпечити його ефективне функціонування та розвиток як визначального чинника державотворення і соціального прогресу.

В освітній галузі «Державне управління» ефективно функціонує система професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації управлінських кадрів для органів державної влади та органів місцевого самоврядування, до якої, окрім Національної академії та чотирьох її регіональних інститутів державного управління, залучено 42 провідні вищі навчальні заклади України, розгорнуто мережу з 23 регіональних центрів перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, керівників державних підприємств, установ та організацій.

На теоретико-методологічному підґрунті циклу праць запроваджено механізм ліцензування та акредитації цих навчальних закладів.

Результатом запровадження підготовки фахівців в освітній галузі «Державне управління» за період з 1996 по 2012 р. для сфери державного управління і місцевого самоврядування підготовлено понад

31 тис. магістрів, при цьому Національною академією разом з її регіональними інститутами – 19 тис. магістрів, що становить 61 % від загальної кількості фахівців у цій галузі знань.

Результатом становлення наукової галузі «Державне управління» станом на 1 січня 2013 р. є функціонування 12-ти Спеціалізованих учених рад, на яких захищено 1267 дисертацій на здобуття наукових ступенів з державного управління, зокрема 197 докторських та 1070 кандидатських. У них досліджено актуальні проблеми системи державного управління та місцевого самоврядування і надано конкретні пропозиції щодо їх розв'язання.

У циклі праць розроблено категорійно-понятійний апарат для застосування в наукових дослідженнях і використання у практиці державного управління, зокрема для застосування в законопроектній діяльності у сфері державної політики та держав-

ного управління, а також у тезаурусах до навчально-методичних матеріалів у галузі знань «Державне управління».

Методологічні підходи до розв'язання проблем державного управління і місцевого самоврядування, а також категорійно-понятійний апарат, що розроблені авторським колективом у циклі праць, висвітлено у фундаментальному виданні – Енциклопедія державного управління : у 8 т. / наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011.

Враховуючи високий теоретико-методологічний рівень, а також суспільну значущість циклу праць «Теоретико-методологічне обґрунтування та практичне впровадження системи підготовки фахівців в освітній і науковій галузях «Державне управління», вважаю, що його авторський колектив заслуговує на присудження Державної премії України в галузі освіти 2013 року.

МАТЕМАТИКА В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ
ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 74326
ЛОГАРИФМІЧНІ РІВНЯННЯ В ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ
ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СТАРШІЙ ШКОЛІ
ШКІЛЬНА ОСВІТА У ДЕРЖАВАХ-ЧЛЕНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
ПЕРЕДПЛАТІТЬ НА 2013 РІК!

Науково-методичний журнал
Грунтовно висвітлюються питання з методики і досвіду математичної освіти, проблеми профільного навчання, друкуються завдання математичних олімпіад, сторінки історії науки
Щомісячник. Передплатна ціна на I півріччя – 175,50 грн

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 74326
Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора наук (галузь «Педагогічні науки»)

Ольга ПОЛЯК

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

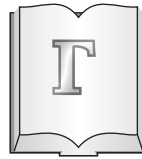
Ключові слова: планування освіти,
моделі планування, форсайт, маркетинг
освітніх послуг.

Доведено необхідність нового ставлення до освітньо-наукового комплексу як до єдиного засобу інноваційного розвитку сучасних держав. Проаналізовано еволюцію планування у ХХ ст., вказано на труднощі реформування вищої освіти в Україні, що мають не тільки економічний, а й адміністративний характер.

УДК 140.8+303.733.4+37.01

ВИЩА ОСВІТА ХХІ СТОЛІТТЯ: МІЖ НАУКОВИМ ПЛАНУВАННЯМ І МАРКЕТИНГОМ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

© Поляк О., 2013

Глобалізаційні економічні та інші процеси різнобічно впливають на системи вищої освіти сучасних держав, змушують розв'язувати дуже складні завдання вибору політики і дій держави, підприємців і широкій громадськості в цій важливій суспільній сфері. Україна не є винятком, окрім того, вона змушена зміцнювати свою державність і завершувати суспільно-економічні трансформації у швидкозмінних континентальних і загальнопланетних обставинах. З виступів і рішень Президента і Кабінету Міністрів України стає очевидним їхнє намагання віднайти засоби перетворення системи вищої освіти і сектору наукових досліджень з обтяжливої для бюджету структури на результативний засіб розвитку економіки і підвищення життєвого рівня всього населення. Аж ніяк не можна вважати випадковою концентрацію зусиль наших вищих керівників і законодавців над створенням нового Закону «Про вищу освіту». У цій статті особливу увагу зосереджено на науковому аналізі й зіставленні потенціалу тих головних варіантів удосконалення національної вищої освіти, які вони можуть обрати в сучасних умовах.

Актуальність обраної нами теми цілком очевидна, а потреба в її подальшій розробці є доволі гострою – йдеться про об'єктивний аналіз сьогодення й виявлення у ньому тих рушійних сил, що визначатимуть головне у світі та Україні у найближчі декади. Відтак, з усіх варіантів науково-методологічних підходів оберемо форсайт [5; 7], що набагато більше за інші претендує на достатньо точне врахування тих найвпливовіших відкриттів і подій, що можуть стати дійсністю через 5–10–15 років [3].

Аналіз еволюції «стратегічної» термінології у сфері освіти, поширеної у статтях науковців, виступах політичних діячів і рішеннях державних органів України, показав, що для 1990-х років притаманне домінування слів «націоналізація», «демократизація», «гуманізація і гуманітаризація», а також «деідеологізація». Серед операційних понять ще поширенішим був термін «реформа» в усіх можливих варіантах і словосполученнях (зокрема у Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) він зустрічається багато десятків разів) [2].

Як відомо, ця та інші державні програми реформування освіти через глибоку соціально-економічну кризу і політичні суперечки завершилися майже цілковитим провалом, а основою позитивних змін були не зусилля державних органів, а тривіальне бажання мільйонів громадян будь-що – навіть за останні родинні фінансові ресурси – надати вищу освіту своїм дітям.

Повертаючись до історичного аналізу, зауважимо, що висока поширеність у 1990-х роках «реформаторської» термінології супроводжувалася практично цілковитою відсутністю не менш важливої «планувальної» – поняття «планування» доволі рідко фігурувало і в державних документах, і в дослідженнях українських науковців. Імовірно психологічною причиною цього явища можна вважати суспільний консенсус щодо необхідності відмови від ідеологічних і економічних підстав життєдіяльності радянського суспільства. На користь цього припущення говорить поши-

реність у 1990-ті роки гасел про бажаність миттєвого переходу «від Плану до Ринку» тощо.

Повторюючи помилки багатьох попередників – держав, що виникали на уламках імперій – керівники України доволі часто діяли нерозважливо, плутаючи можливе з бажаним і відмовляючись від тих засобів, доцільність яких зберігалася навіть тоді, коли вони використовувалися на території Радянського Союзу. Один із них – освітнє планування.

З історії відомо, що в минулому слово «план», яке походить від латинського «planum» (площина), означало двовимірне креслення. Значно пізніше процес створення планів – планування – набув значення сукупності обміркованих дій зі створення проекту змін й аналізу необхідних передумов для їх втілення.

Прибічники соціалістичних ідей, які розглядали «стихію ринку» як «ненауковий» шлях розвитку суспільства через непередбачуваність стихійних акцій неорганізованих індивідуумів, вважали єдиною раціональною альтернативою «ринку» планування – колективні дії відповідно до обміркованих наперед проектів реформ чи змін.

Особливо сприятливі умови для втілення соціалістичної ідеї змін через планування виникли після утворення Радянського Союзу. Слушно вважаючи, що успіхи в реформах можливі лише на основі застосування найбільш прогресивних для тих часів наукових досягнень, його керівники обрали магічним дороговказом словосполучення «наукова організація праці (НОП)», вимагаючи її втілення у життя через планування. Наприклад, саме у такий спосіб (і доволі успішно) розв'язувалася проблема масової неписьменності, створювалася і розвивалася на нових засадах система освіти.

Явище світового поширення планування датується періодом після II світової війни, коли сформувався табір соціалістичних країн, які в усьому копіювали СРСР, а впливові міжнародні організації ООН, ЮНЕСКО, Світовий Банк та інші розгорнули фінансову і технічну допомогу краї-

нам, що розвиваються. Ці організації вважали корисною появу в цих країнах служб планування, які могли б сформувати якомога сприятливіші умови для соціального прогресу й економічного розвитку.

Раптове всесвітнє поширення привабливості ідеї планування освіти має історичне пояснення. Керівники новоутворених держав третього світу були переконані, що прискорений розвиток систем освіти стане надійною основою економічного зростання, засобом національної консолідації і забезпечення узгодженого рівня соціальної справедливості, отже, політичної стабільності. Тому вони намагалися передбачити розвиток систем освіти на тривалий період, обрати завдання, встановити пріоритети і запланувати заходи у координації з розвитком інших важливих секторів (економіки, оборони та ін.). Приклад СРСР, який застосував планування у момент недостатнього розвитку народної освіти, видавався керівникам новоутворених країн доволі переконливим.

Та слід зазначити, що на початку планування освіти було не окремою наукою з власним понятійним апаратом і теоретичними основами, а лише практичним методом підготовки й організації виконання рішення щодо змін, розвитку та удосконалення освіти. Звичайно, він далекий від примітивізму, адже тісно пов'язаний із багатьма науками – демографією, соціологією, економікою, психологією, педагогікою і освітньою компаративістикою.

Відтак, на початку 1960-х років не існувало теоретично і практично обґрунтованого комплексу методів і технологій освітнього планування [10]. Створення його науково-методичної бази припало на подальші роки внаслідок звернення до цієї проблеми представників кількох наук, насамперед економістів. Аналіз свідчить, що запропоновані методи можна диференціювати на три великі групи, які суттєво відрізнялися одна від одної [11]. Опишемо їх лише у загальних рисах.

Першою стала соціально-демографічна теорія планування освіти, яка виходила з

постулату обов'язковості навчання всіх дітей і молоді згідно з освітніми статтями конституцій і світовою конвенцією «Про права людини». Планувальники спиралися на демографічні дані, виконували прогностичні обчислення кількості необхідних місць для навчання на всіх рівнях системи освіти, але не враховували освітні пріоритети різних суспільних верств, не шукали шляхів найдодільнішого використання ресурсів, які країна мала змогу вкласти у діяльність освітньої системи. Тому досконалішими і ближчими до суспільно-освітніх реалій виявилися два інші методи планування освіти.

Метод планування «витрати – прибуток». Прихильники цього методу розглядають освіту як один із різновидів інвестицій. Планування системи освіти в основному варіанті цього методу редукується до обчислення співвідношення витрат на її діяльність і зисків від підвищення рівня професійної компетентності населення (збільшення продуктивності праці, поліпшення якості і збільшення ціни виробів унаслідок упровадження у виробництво результатів наукових досліджень і технічно-технологічних винаходів тощо).

Метод планування за потребами виробництва й оборони є одним із варіантів попереднього, відрізняючись перенесенням акцентів з фінансової вигідності на політично-оборонні потреби. Практично цілковито ігнорується вплив підготовлених кваліфікованих працівників на еволюцію розміру валового національного продукту. Урядові органи (подібно до гігантського за кадровим складом Держплану СРСР) намагаються якомога точніше передбачити потреби видобувної і обробної промисловості, сільського господарства, транспорту, оборони та ін., визначаючи на цій основі вимоги до системи вищої освіти – характеристики всіх її рівнів, типи закладів і програми підготовки обчислених контингентів фахівців певних профілів.

Практика планування освіти на основі обох економічних підходів швидко виявила існування значної кількості технічних проблем, шляхи подолання яких навіть за-

раз лишаються предметом дискусії науковців. Було доведено, що вже на стадії визначення головних вимог до системи освіти спостерігається гостре зіткнення різноманітних поглядів і загальних пріоритетів, які у подальшому зумовлюють невизначеності під час розрахунків і дають ненадійні кінцеві результати. Та все ж ці два методи набули поширення в обох політико-воєнних таборах (Заходу й СРСР із сателітами), які перебували у стані суперництва зі змінним рівнем його загострення. Наслідком діяльності вчених у межах економічних підходів став значний прогрес у математичному забезпеченні (їдеться не тільки про формули і диференціальні рівняння, а й про винайдення комп'ютерів з високою швидкістю).

Та за всіх незаперечних досягнень, фінансовий підхід до освітнього планування з його акцентуванням математичних методів має той принциповий недолік, що завжди оперує у надто вузьких межах одних лише кількісних характеристик і спрощених припущень, стимулюючи намагання збільшувати витрати на освіту.

Але часто (приклад ми знаходимо у США, Канаді, Данії та інших країнах) протестує кількісне збільшення матеріального забезпечення системи освіти не забезпечувало досягнення нею тих цілей, які ставило суспільство й економіка. Період певного розчарування у застосовності економічних методів в освітньому плануванні припав на роки стагнації чи скорочення освітніх бюджетів багатьох розвинених країн (Великої Британії, Швеції та ін.), що стало додатковим стимулом переходу від екстенсивного до інтенсивного розвитку освіти. Ключовими словами цього періоду стали «реформи» і «якість», у багатьох країнах світу вони й досі лишаються найпопулярнішими.

У світі утвердилася модель кількакрокової процедури реформування освіти з домінуванням адміністративного впливу і мінімальним залученням наукового планування. Вона така поширена і загальновідома, що вкажемо тільки наслідки її застосування: як виявили дослідження науковців гру-

пи Х. Тедеско, тісно пов'язаних із ЮНЕСКО, з понад 150 значних освітніх реформ у десятках країн світу три чверті завершилися цілковитим провалом, а успішною виявилася лише кожна дванадцята спроба.

Виразне розчарування в економічних і адміністративних підходах до планування і реформ освіти зумовило звернення науковців до значно складніших моделей. Їх уже накопичилося чимало, що помітно і у множинності назв: відкрита, взаємодія (інтерактивна), транзакційна, діалектична, співучасті, політична, законодавчо-демократична тощо. Головною спільною рисою можна вважати початок цих реформ з глибокого дослідження стану середньої і вищої освіти й публікації детальних «Білих книг» (нещодавно було створено таку книгу і в Україні, але її зміст виявився примітивним і дуже далеким від стандартів розвинених держав [1]). Вивчається соціально-політична атмосфера, виявляються головні течії й тенденції змін у сфері уявлень про вимоги до системи освіти і первинної професійної підготовки, врешті, про якість освіти. Організатори і керівники сучасних освітніх змін вважають пріоритетним досягнення максимально широкої громадської підтримки реформ насамперед завдяки залученню широких кіл населення і представників головних суспільно-впливових груп до стадії формулювання головних цілей змін і вибору методів утілення їх у життя.

Дещо розширилася і номенклатура методів планування, оскільки до вже згаданих нами науковці додали так званий «евристичний» варіант (пра-форсайт), особливістю якого є використання розширеної інформаційної бази, створення і моніторинг сценарію інноваційних дій на основі попереднього моделювання чи локальних експериментів, передбачення зворотного зв'язку та ін. Планування цього типу претендує на задовільну точність передбачення не лише найближчого, а й більш віддаленого майбутнього.

У житті ж спостерігається певне повернення до прагматизму. Економічні негараз-

ди і труднощі на ринку праці підвищили потребу у плануванні, спрямованому на пошуки найефективнішого вкладання наявних обмежених бюджетних коштів – удосконалення мережі закладів, зміни у тривалості і профілях професійної підготовки та ін.

Для сучасної України саме ця «прагматична» тенденція стала актуальною і дуже характерною. Вища освітня адміністрація вимушена відмовитися від теорій і стратегій, намагаючись хоч на мінімальному рівні забезпечити поточну діяльність наявної мережі ВНЗ і постійно розшукуючи нові й нові засоби для скорочення витрат.

Та для цього необхідно винайти засоби переконання населення у тому, що на вищу освіту взагалі не варто витрачати бюджетні кошти, зібрані з усієї маси платників податків. На нашу думку, одним із таких демагогічних засобів є ідея проголошення всього навчання у ВНЗ актом «надання освітніх послуг», а не соціальним мега-процесом фахового і громадянського зростання студента до стадії компетентного дипломованого професіонала. Під цим гаслом виправданною стає політика примусового спрямування всієї системи ВНЗ до стадії самозабезпечення за рахунок втілення у життя нового наукового досягнення – твердження про необхідність безмежного розширення кількості «джерел фінансування ВНЗ».

Тим часом, виконуючи роль «мозку» системи вищої освіти і сектору наукових досліджень, Міністерство освіти і науки мало б піклуватися переважно про перетворення всієї мережі закладів і дослідницьких лабораторій на джерело наукових відкриттів і виробничих технологій разом із підготовкою нових генерацій професіоналів. В Інтернеті і часописах України та інших держав зустрічаються наукові праці, автори яких розглядають ті нові явища, які еволюція засобів життєзабезпечення викликає в освітній, виробничій та інших системах. Можна стверджувати, що центральним терміном у статтях на цю тему є «інновація» (приклад – [4; 6; 8] та ін.), адже значними досягненнями на світовому ринку та

у підвищенні якості життя власного населення останніми роками можуть похвалитися тільки ті держави, в яких сформувався ефективний комплекс із провідних ВНЗ, кращих науково-дослідних установ і роботодавців (великих і малих фірм).

Враховуючи можливий обсяг статті, обмежимося вказівкою на те, що особливо великим виявився інноваційний внесок освітньо-наукового комплексу в успіхи Фінляндії, Німеччини, Південної Кореї, Тайваню і Китаю. Цікаво, що світовим лідером з найбільшим «глобальним інноваційним індексом» у 2009 році виявився Сінгапур, а не одна зі згаданих держав [9]. На нашу думку, цей факт свідчить про високі соціально-економічні перспективи цієї острівної держави, у якої Україна нещодавно придбала платформи для морського буріння (а могла б виробляти їх сама, якби їй пощастило з «поводирями нації»). (Для порівняння: у США – 8-й показник).

Повертаючись до проблеми вибору між науковим плануванням вищої освіти XXI ст. і маркетингом освітніх послуг, висловимо переконання у тому, що піднесені долю на керівні позиції наші державні мужі мали б найбільше перейматися не скороченням мережі ВНЗ і збільшенням відсотка студентів-контрактників, а підтримкою «зон зростання» економіки і виробництва через правильне спрямування освітньо-наукового комплексу України за зразками Сінгапуру чи Фінляндії. Завдання ж надання «освітніх послуг» слід доручити сектору недержавних ВНЗ, які через організаційні, кадрові та інші причини неспроможні взяти повноцінну участь у підвищенні виробничо-інноваційного капіталу України. В усіх відомих нам випадках успішного розвитку через науково-інноваційне виробництво провідна керівна і фінансова роль належала саме державним органам.

Висновок. Ефективна вища освіта зразка XXI століття мусить мати щонайменше два головних складники. Перший – найкращі державні університети та інші ВНЗ, спроможні стати науково-технологічним

інноватором, а другий – всі приватні і «слабша» частина мережі державних закладів, які й справді можуть надавати

освітні послуги без надмірного обтяження бюджету підготовкою безлічі правників і менеджерів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексєєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл [та ін.]; за заг. ред. акад. В. Г. Кременя; НАПН України. – К. : Інформсистеми, 2010. – 342 с
2. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). – К. : «Райдуга», 1994. – 61 с.
3. **Корсак К. В.** Форсайт – забуте старе чи винахід XXI ст.? / К. В. Корсак // Науковий світ. – 2009. – № 8. – С. 2–4.
4. **Кремень В. Г.** Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 448 с.
5. **Федулова Л. І.** Форсайт: сучасна методологія технологічного прогнозування / Л. І. Федулова // Економічне прогнозування. – 2008. – № 3. – С. 106–120; № 4. – С. 124–138.
6. **Хорунжий Г.** Інноваційність як принцип діяльності вищої школи / Г. Хорунжий // Вища школа. – 2010. – № 11. – С. 14–25.
7. **Гапоненко Н. В.** Форсайт. Теорія. Методологія. Опыт : монограф. / Н. В. Гапоненко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 239 с.
8. **Клеєва Л. П.** Система образования как элемент национальной инновационной системы / Л. П. Клеєва, И. В. Клеєв // Высшее образование в России. – 2013. – № 3. – С. 28–36.
9. **Andrew J. P.** The Innovation Imperative in Manufacturing : How the United States Can Restore Its Edge / J. P. Andrew, E. S. De Rocco, A. Taylor. – Boston : BCG, MI, NAM, 2009. – 28 p.
10. **Coombs P. H.** Qu'est-ce que la planification de l'education? / P. H. Coombs. – Paris, UNESCO : IIEP, 1970. – 70 p.
11. **Jallade J. P.** Modeles de planification de l'education / J. P. Jallade // In : Vol. VI. Le developpement de la planification de l'enseignement. – Paris, OCDE, 1971 – P. 81–159.

CITED LITERATURE

1. The White Book of a national education of Ukraine / T. F. Alekseenko, V. M. Anishchenko, G. A. Ball [etc.]; under gen. red. acad. V.G.Kremen; NAPS Ukraine. – K. : Informssystem, 2010. – 342 p.
2. The State National Program «Education» (Ukraine XXI cent.). – K. : «Rainbow», 1994. – 61 p.
3. **Korsak K. V.** Foresight – forgotten old or invention XXI century? / K. V. Korsak // The Scientific World. – 2009. – № 8. – P. 2–4.
4. **Kremen V. G.** Education and Science in Ukraine – innovative aspects. Strategy. Realisation. Results / V. G. Kremen. – K. : Gramota, 2005. – 448 p.
5. **Fedulova L. I.** Foresight: modern methodology of technological forecasting / L. I. Fedulova // Economic forecasting. – 2008. – № 3. – P. 106–120; № 4. – P. 124–138.
6. **Khorunzy G.** Innovations as a principle of activity of the higher education / G. Khorunzy // The Higher School. – 2010. – №11. – P. 14–25.
7. **Gaponenko N. V.** Foresight. The theory. Methodology. Monograph / N. V. Gaponenko. – M. : JUNITI-DANNA, 2008. – 239 p.
8. **Kleeva L. P.** Education as an element of national innovative system / L. P. Kleeva, I. V. Kleev // Higher education in Russia. – 2013. – № 3. – P. 28–36.

Науково-методичний журнал

У часописі публікуються матеріали практичного спрямування, розглядаються питання щодо підвищення методичної підготовки вчителів біології і хімії, педагогічного досвіду, проблем профільної школи, статті, присвячені екології навколишнього середовища та інші важливі й цікаві відомості

Виходить 6 разів на рік. Передплатна ціна на I півріччя – 133,35 грн

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 74643

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора наук (галузь «Педагогічні науки»)

Світлана КАЛАШНИКОВА

доктор педагогічних наук, доцент,
перший заступник директора з науково-
дослідної роботи Інституту вищої освіти
НАПН України (м. Київ)

Ключові слова: вищий навчальний заклад (ВНЗ), керівник ВНЗ, колегіальне навчання, лідерство, професійний розвиток, професіоналізація управління вищою освітою.

У статті на основі аналізу нормативних документів Європейської Комісії, наукових праць європейських експертів та інформаційно-методичних матеріалів Європейської платформи модернізації вищої освіти виявлено особливості й обґрунтовано актуальність реалізації короткотермінових програм професійного розвитку керівників вищих навчальних закладів, а також сформульовано відповідні практичні рекомендації щодо реалізації таких програм в Україні.

УДК 378 (1-87) (477)

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПЛАТФОРМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

© Калашнікова С., 2013

березня 2010 р. Європейською Комісією прийнято *Комюніке «Європа 2020. Стратегія для розумного, стійкого та інклюзивного розвитку»* [3] – документ, що визначає пріоритети розвитку Європи до 2020 року. Серед ключових пріоритетів названо і завдання «підвищити ефективність та міжнародну привабливість європейських закладів вищої освіти» [3, 13].

Зазначене, своєю чергою, актуалізувало проблему модернізації врядування у вищій освіті та підвищення ефективності управління ВНЗ. З метою виконання положень, визначених Стратегією, 20 вересня 2011 р. Європейська Комісія ухвалила *Комюніке «Підтримуючи розвиток і зайнятість – Порядок денний для модернізації систем вищої освіти Європи»* [4], яке констатує:

«Для забезпечення максимального внеску систем вищої освіти Європи у розумний, стійкий та інклюзивний розвиток, необхідно здійснити реформи задля того, щоб: ... підвищити якість і релевантність розвитку людського капіталу у вищій освіті; створити

ефективне врядування та фінансові механізми для підтримки досконалості...» [4, 3].

«Реформа та модернізація вищої освіти Європи залежать від компетентності та мотивації викладачів і дослідників. Необхідним є запровадження стимулів для того, щоб заклади вищої освіти інвестували у безперервний професійний розвиток свого персоналу...» [4, 7].

«Виклики, що постали перед вищою освітою, вимагають розбудови більш гнучкого врядування та систем фінансування, які збалансують більшу автономію освітніх інституцій з відповідальністю перед усіма стейкхолдерами. Інвестування у професійний менеджмент може забезпечити стратегічне бачення та лідерство, одночасно надаючи викладачам і дослідникам необхідну академічну свободу...» [4, 13].

Розв'язання констатованих завдань вбачається, зокрема, через:

«Підтримку та розвиток професійних лідерів вищої освіти, гарантування того, що заклади вищої освіти мають автономію для того, щоб визначати свій стратегічний напрям, управляти фінансовими ресурсами, винагороджувати досягнення задля залучення найкращого викладацького та дослідницького персоналу, визначати політику вступу та вводити нові навчальні програми.

Заохочення закладів до модернізації їхніх систем управління людськими ресурсами та досягнення досконалості в цьому...» [4, 13].

Отже, професійний розвиток персоналу ВНЗ і, зокрема, керівного складу закладів розглядається європейською спільнотою як передумова успішної реалізації реформ у вищій освіті.

Мета цієї статті полягає у тому, щоб на основі аналізу провідного європейського досвіду виявити особливості та обґрунтувати актуальність реалізації короткотермінових програм професійного розвитку керівників ВНЗ.

Для аналізу обрано праці, розроблені у межах міжнародного проекту «Європейської платформи модернізації вищої освіти».

Наукова праця «*Реформи врядування вищої освіти у Європі*» [8], підготовлена експертами

Європейського центру стратегічного управління університетами [6] Харі де Боером та Джоном Файлом, присвячена тенденціям трансформації системи управління вищою освітою у напрямі врядування, засвідчує важливість професійної підготовки очільників ВНЗ до виконання нових функцій: «Європейські заклади вищої освіти повинні модернізувати своє врядування та підготувати своїх лідерів для того, щоб оперувати в умовах підвищення та ускладнення взаємодій на інституційному, регіональному, національному та європейському рівнях» [8, 7].

Актуальну, системну та достатньо нову інформацію щодо реформ у вищій освіті містить і праця «*Залучаючись до реалізації Програми модернізації Європейської вищої освіти*» [5], У дослідженні, зокрема, сформульовано такі важливі в аспекті професіоналізації управління ВНЗ висновки:

«Більша автономія та ширша відповідальність у вищій освіті ведуть до появи нових вимог до керівників ВНЗ, їхньої професіоналізації, передусім через професійну підготовку. Розвиток стратегічного лідерства, професіоналізованого менеджменту та сучасної політики і практики з управління людськими ресурсами є критично необхідними для розробки і запровадження стратегій, інституційних політик з метою надання послуг високої якості та ефективного використання ресурсів» [5, 15].

«На основі обміну знаннями та партнерства ВНЗ заохочуються підсилювати свої стратегічні менеджерські спроможності» [5, 32].

«Лідерство та менеджмент у вищій освіті мають бути більш системно розвиненими та професіоналізованими» [5, 32].

Автори дослідження Харі де Боер, Бен Джонгблоед, Пол Беннеуорс, Дон Уестерхейден та Джон Файл констатують, що до викликів сучасної модернізації вищої освіти належить потреба в «лідерах та менеджерах ВНЗ із розвинутою здатністю гарантувати, що Європейська вища освіта може виконати очікуваний від неї внесок у реалізацію цілей Стратегії «Європа 2020»» [5, 32].

Наступним для аналізу є дослідження, здійснене протягом 2010–2011 років європейськими експертами щодо вивчення навчальних потреб очільників закладів вищої освіти [9], відповідно до якого:

65 % респондентів (керівників ВНЗ країн Європейського Союзу) засвідчили відсутність можливостей для свого професійного розвитку [9, 14];

55 % – брак часу для власного професійного розвитку [9, 15].

Аналіз змісту, актуального для професійного розвитку керівників ВНЗ, показав, що:

74 % респондентів зазначили стратегічне управління;

57 % – стратегії інноваційного розвитку;

56 % – розвиток людських ресурсів;

43 % – стратегії розвитку досліджень;

42 % – організаційну культуру;

36 % – політику інтернаціоналізації;

32 % – політику забезпечення якості [9, 21].

Відповідаючи на запитання щодо того, хто є найбільш ефективними тренерами для реалізації програм професійного розвитку керівників ВНЗ, 86 % респондентів назвали своїх колег – керівників закладів освіти і технологію колегіального коучингу (peer coaching) [9, 22].

Зазначене дослідження також присвятило низку питань проблемі відбору на керівні посади у системі вищої освіти. У цьому блоці 50 % респондентів констатували, що їхні заклади не мають критеріїв (профілів) для оцінювання професійних компетенцій (якостей) претендентів на управлінські посади [9, 23]. Відповідаючи на запитання, якими можуть бути ці критерії, респонденти віддали перевагу:

- наявності управлінського досвіду (29 %);

- високій мотивації претендента працювати на управлінській посаді у ВНЗ (16 %);

- наявності академічного ступеня у галузі адміністративних наук (13 %);

- наявності академічного ступеня у сфері управління ВНЗ (11 %) [9, 24].

Зважаючи на отримані результати, автори дослідження Пітер Маассен та Атті-

ла Посітс роблять такий висновок: «... суспільство очікує від університетів і коледжів більшої відповідності, більшої ефективності та більшої результативності, що базуються на прямій і динамічній взаємодії між університетами та їх оточенням. Передумовами останнього є професіоналізація інституційного лідерства та менеджменту, а також активні структури університетського врядування» [9, 39]. Інакше кажучи, підкреслюється прямий зв'язок між результатами діяльності закладів вищої освіти та рівнем професійної компетентності їхніх керівників.

Проблемі професійного розвитку керівників ВНЗ у Європі присвячена і праця Нейдін Берквел «Підготовка університетських лідерів і менеджерів – чому та як?» [1]. Актуальність такого розвитку обґрунтовується тенденціями посилення інституційної автономії закладів вищої освіти та формуванням нової моделі університетського врядування: «Такі головні трансформації потребують сучасних форм врядування, динамічного лідерства та професійного менеджменту для всіх університетських служб, останнє є критичним для забезпечення стійкого розвитку ВНЗ» [1, 6].

Ще однією причиною розбудови інфраструктури для професійної підготовки керівників ВНЗ Європи є зростання конкуренції на ринку вищої освіти: «Існує потреба професійного розвитку лідерів і менеджерів задля того, щоб вчити їх управляти стратегічно всіма новими напрямками та забезпечувати сильне профілювання їх інституцій на Європейському (глобальному) ринку вищої освіти. Сильне лідерство стало вирішальним для того, щоб управляти у ситуації постійних змін. Адекватна внутрішня комунікація та якість діалогу, який керівництво веде з різними академічними групами / підрозділами (викладачі, школи, департаменти) та з усією академічною спільнотою на разі є вирішальними» [1, 6].

Спираючись на дослідження, здійснені Пітером Маассеном та Аттілою Посітсом, Нейдін Берквел характеризує стан

інфраструктури для професійної підготовки керівників ВНЗ Європи. Дослідниця, зокрема, зазначає, що у цій інфраструктурі на рівні Європи можна умовно виокремити три категорії [1, 10–11]. До першої належить Велика Британія – країна, в якій на основі потужного досвіду й багатолітніх досліджень усвідомлена потреба професійного розвитку лідерів ВНЗ. З цією метою на національному рівні функціонує Фундація лідерства для вищої освіти (Leadership Foundation for Higher Education) (аналізу її діяльності ми плануємо присвятити окрему статтю). До другої категорії належать Нідерланди та Німеччина – країни, в яких на національному рівні відбувається формування навчальної інфраструктури для професійного розвитку очільників закладів вищої освіти. Нині в цих країнах діють національні програми підготовки. До третьої категорії належать усі інші країни Європейського Союзу, в яких на рівні окремих невеликих консорціумів чи окремих інституцій реалізуються програми з управління вищою освітою: «Більшість університетів у Європі створили або перебувають на стадії створення своїх власних «домашніх» програм професійного розвитку з лідерства та менеджменту» [1, 12].

На основі здійсненого аналізу та власного досвіду організації програм професійного розвитку керівників ВНЗ Європи дослідниця сформулювала такі висновки:

«Ринок програм професійного розвитку з управління вищою освітою в Європі тільки формується ...» [1, 13].

«В Європі до цього часу потреба та пропозиції щодо програм професійного розвитку керівників вищої освіти являють собою дуже фрагментовану (подрібнену, розрізнену) картину» [1, 1].

«Поки розробники освітньої політики не почнуть приділяти серйознішу увагу проблемі професіоналізації управління вищою освітою та не надаватимуть підтримку у вигляді конкретних механізмів і стимулів, ситуація залишатиметься фрагментарною. В умовах відсутності чітко-

го усвідомлення потреби інвестувати у професійний розвиток нинішніх та майбутніх лідерів і менеджерів закладів вищої освіти для того, щоб підтримати нові форми врядування, лідерства та менеджменту..., життєздатність ВНЗ перебуватиме під загрозою» [1, 14].

Отже, аналіз наукових праць, присвячених професійному розвитку керівників ВНЗ Європи, засвідчив актуальність цієї проблеми та дав підстави визначити основні характеристики стану її розв'язання на рівні європейських країн. Як уже зазначалося вище, одним із можливих варіантів розбудови можливостей для професійного розвитку лідерів закладів вищої освіти є реалізація міжнародних проектів. Показовим прикладом такого проекту є «Європейська платформа модернізації вищої освіти» [7].

Європейська платформа модернізації вищої освіти

Проект «MODERN» здійснює консорціум з 10 основних і 30 асоційованих партнерів [7]. Очолює консорціум Європейський центр стратегічного управління університетами [6]. Проект фінансується з 2009 року Європейською Комісією за програмою «Навчання упродовж життя» (LLL – Lifelong Learning).

Мета Проекту – «створити відкриту платформу як основний інструмент для інновацій, ... розповсюдження провідної практики та реалізації спільних заходів з університетського лідерства, врядування та менеджменту задля професіоналізації управління вищою освітою» [8, 7]. Місія Проекту вбачається у тому, щоб «сприяти підвищенню усвідомлення серед європейських ВНЗ критично важливої потреби інвестувати в людей, підтримувати потенційних лідерів і сприяти професійному розвитку управлінців на всіх рівнях ... як першооснови для гідної відповіді на зовнішні виклики» [8, 7].

У межах реалізації Проекту здійснено низку досліджень із питань управління вищою освітою та на їх основі підготовлено й опубліковано відповідні наукові пра-

ці, до деяких із яких ми звертаємося у цій статті [5; 8; 9].

Важливим результатом Проекту є розроблення та підтримка «Європейського порталу програм з управління вищою освітою» [11]. Функціонал порталу дає можливість робити вибірку за різними критеріями – тип програми, зміст програми, країна проведення, мова програми. На порталі розміщено інформацію про 23 магістерські програми, 4 докторські, 4 сертифікаційні та 43 короткотермінові програми з управління вищою освітою, що реалізуються в Європі. Програми містять такі змістові модулі: врядування, менеджмент і лідерство (40 програм); стратегічне управління (32); управління якістю (29); управління фінансами та фандрейзинг (25); управління дослідженнями (23); інтернаціоналізація вищої освіти (16); управління людськими ресурсами (16); комунікація, маркетинг, зв'язки з громадськістю та випускниками (10); трансфер знань (10); регіональний розвиток та інновації (9).

Проект «MODERN» виступає учасником у реалізації короткотермінових програм професійного розвитку керівників ВНЗ. Приклади деяких із них подані далі.

Міжнародна програма з лідерства та менеджменту у вищій освіті Університету Вардвік [14] має такі особливості:

- пропонується для лідерів ВНЗ з усього світу;
- реалізується за принципом «практики для практиків»;
- базується на здобутках теорії та її практичному застосуванні;
- містить інтерактивні доповіді, аналіз «case studies» та серію візитів до університетів Великої Британії.

Місія Програми визначена її організаторами так: «Підтримати учасників у ефективному виконанні їхніх ролей сьогодні та у майбутньому» [14]. Основними змістовими блоками Програми є: розроблення стратегії; фінансовий менеджмент; лідерство, врядування та організаційні зміни; підприємництво; інституційний бренд і репутація. Тривалість Програми – 2 тижні.

Програма для університетських лідерів реалізується Європейським центром стратегічного управління університетами [6] та Центральним європейським університетом [2]. Мета Програми – сприяти інтерактивному колегіальному навчанню та обміну досвідом між лідерами ВНЗ [2; 11]. Цільовою аудиторією Програми є ректори та проректори ВНЗ регіону Центральної та Східної Європи. Формат Програми визначено як інтерактивне обговорення. Змістові лінії Програми є такими:

- глобальні, регіональні та національні рейтинги у вищій освіті та їхній вплив на виконання ректорського мандату;
- засоби об'єктивної прозорості такі які U-Map і U-Multirank та використання їх на інституційному рівні;
- як позиціонувати заклад у рейтингах (аналіз «case studies»).

Тривалість Програми – 4 дні.

Весняна та Осіння Академії проводяться Європейською асоціацією міжнародної освіти [13] для керівників ВНЗ та спрямовані на інтернаціоналізацію вищої освіти. Змістова програма академії містить 10 практичних курсів: бенчмаркінг, кризовий менеджмент, культурно-орієнтоване навчання, спільні та подвійні дипломи, цифровий маркетинг, психічне здоров'я міжнародних студентів, літні школи, стратегічне міжнародне партнерство. Формат програми передбачає реалізацію таких принципів [13]:

- створи свою власну навчальну траєкторію;
- навчайся у малих групах;
- розроби свій власний план дій;
- долучайся до інтеркультурного оточення;
- застосуй отримані знання у своєму закладі;
- приєднуйся до спільноти випускників Академії;
- зроби кроки для розвитку своєї кар'єри.

Тривалість Програми – 5 днів.

Заходи з колегіального навчання

Ще одним важливим напрямом діяльності Проекту «MODERN» є організа-

ція заходів з колегіального навчання (peer learning) [12]. Колегіальне навчання визначається експертами Проекту як «взаємно корисний обмін знаннями, ідеями та досвідом між учасниками» [15]. Основними перевагами колегіального навчання є:

- розвиток соціальних навичок і навичок співпраці учасників;
- сприяння більш активному навчальному досвіду та залученню до нього;
- надання можливостей для самооцінювання та оцінювання колег [15].

Реалізація заходів із колегіального навчання для лідерів ВНЗ у межах Проекту виявилася не такою успішною, як для керівників середньої ланки. Причинами неуспіху, на думку організаторів, стали: різнопланові очікування учасників, різнорідність групи, перебільшений акцент щодо орієнтації на замовлення, скептицизм з боку учасників щодо такого типу навчання [15]. На основі отриманого досвіду експерти Проекту Френк Зігеле та Крістоф Террасе сформулювали практичні рекомендації для поліпшення використання технології колегіального навчання у програмах професійного розвитку керівників ВНЗ, з якими можна детально ознайомитися у Звіті з колегіального навчання [10].

Ефективний досвід застосування колегіального навчання для професійного розвитку керівників ВНЗ (у межах Проекту було реалізовано два таких заходи за темами «Від стратегії до якості: інтернаціоналізація як елемент системи забезпечення якості у ВНЗ» та «Фінансування у вищій освіті» [12] для керівників середньої ланки управління) засвідчив необхідність:

- забезпечення чіткої структуризації процесу навчання;
- залучення професійних коучів;
- орієнтації на конкретні, заздалегідь визначені та узгоджені з учасниками результати навчання (learning outcomes);
- наявності довідкової інформації у вигляді інформаційних джерел за темою колегіального навчання;
- попереднього аналізу для формування колегіальних груп;

- врахування чинників особистісного та групового характеру [15].

Здійснений аналіз дає підстави сформулювати такі **висновки**:

1. Розвиток Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) в сучасних умовах визначається тенденціями посилення інституційної автономії та трансформації управління у напрямі моделі врядування. При цьому критичним чинником забезпечення життєдіяльності ВНЗ та успішного їх функціонування у конкурентному європейському і глобальному середовищі вищої освіти виступає якість людського ресурсу та, зокрема, рівень професійної компетентності керівного персоналу ВНЗ.

2. Європейською спільнотою усвідомлено потребу професійного розвитку лідерів закладів вищої освіти. Відповідні положення констатовані у ключових документах Європейської Комісії, що спрямовують процеси модернізації сектору вищої освіти.

3. Європейськими експертами здійснено аналіз поточного стану інфраструктури для професійного розвитку керівників європейських ВНЗ та констатовано її фрагментарний (несистемний) характер і початковий стан розбудови у більшості європейських країн. На основі провідного міжнародного та європейського досвіду, отриманого і на рівні окремих країн, і в результаті реалізації міжнародних проектів, сформульовано відповідні рекомендації політичного, стратегічного і тактичного плану.

4. Україні як державі з потужним сектором вищої освіти, що є частиною ЄПВО, необхідно якнайшвидше врахувати вищезазначені факти й виробити власну стратегію для забезпечення на національному рівні ефективного професійного розвитку керівників ВНЗ.

5. Розроблення такої національної стратегії має спиратися на провідний міжнародний досвід (зокрема досвід США, Великої Британії, Німеччини, Нідерландів) та максимально враховувати локальні передумови (національні пріоритети, навчальні потреби керівників ВНЗ України,

рівень їхньої готовності до застосування певних інтерактивних технологій навчання тощо).

6. Для пошуку оптимальної моделі професійного розвитку керівників ВНЗ в Україні важливим ресурсом можуть слугувати пілотні програми, зrealізовані в межах відповідних національних і міжнародних проєктів (наприклад програми Темпус).

7. Важливим елементом розбудови ефективної інфраструктури для професійного розвитку керівників ВНЗ України

є формування відповідного ставлення / світогляду, передусім з боку академічної спільноти (ВНЗ та їхніх очільників), а також з боку всіх стейкхолдерів (Міністерство освіти і науки України, НАПН України, наукові установи, роботодавці та ін.), спрямованого на підтримку ідеї професіоналізації управління вищою освітою та, як наслідок, готовність здійснювати відповідні інвестиції задля цього на персональному, інституційному та національному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Burquel N.** Training university leaders and managers – why and how? / N. Burquel // Leadership & Governance in Higher Education. [Website]. – Access mode: <http://highereducationmanagement.eu/>.
2. Central European University. [Website]. – Access mode: <http://www.ceu.hu>.
3. Communication from the European Commission. EUROPE 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Brussels, 3.3.2010.
4. Communication from the European Commission. Supporting growth and jobs – An agenda for the modernization of Europe's higher education systems. Brussels, 20.09.2011. [Website]. – Access mode: http://ec.europa.eu/education/higher-education/doc1320_en.htm#doc.
5. Engaging in the Modernisation Agenda for European Higher Education / P. Bennenworth, H. de Boer and others. – Brussels: ESMU, 2011. – 47 p.
6. European Centre for Strategic Management of Universities, ESMU. [Website]. – Access mode: <http://www.esmu.be/>.
7. European Platform for Higher Education Modernization. [Website]. – Access mode: <http://highereducationmanagement.eu/>.
8. Higher Education Reforms Across Europe / H. de Boer and J. File. – Brussels: ESMU, 2009. – 31 p.
9. **Maasen P.** Mapping the Field: Report on the Needs and the Supply of Higher Education Leadership and Management Training in Europe. / P. Maasen, A. Pausits – Brussels: ESMU, 2012. – 74 p.
10. MODERN - European Platform Higher Education Modernisation. Final Report on Peer Learning / Dr. Jutta Fedrowitz, Jens Philipp Michalke, Dr. Sigrun Nickel, Prof. Dr. Frank Ziegele, Boriana Marinova, Dr. Christophe Terrasse. – 86 p. [Website]. – Access mode: <http://highereducationmanagement.eu/>.
11. MODERN European Portal on Higher Education Management Programmes. - [Website]. – Access mode: <http://training.highereducationmanagement.eu>.
12. Peer learning activities. [Website]. – Access mode: <http://highereducationmanagement.eu/activities/>.
13. The EAIE Academy. [Website]. – Access mode: <http://www.eaie.org/home/training/>.
14. Warwick International Program in the Leadership & Management of Higher Education. [Website]. – Access mode: <http://warwick.ac.uk/international/wiplm>.
15. **Ziegele F.** Peer learning in higher education: the MODERN experience. [Website] / F. Ziegele, C. Terrasse – Access mode: <http://highereducationmanagement.eu/activities/conferences/modernisation-30-january-2012/265/>.

ДО УВАГИ ОСВІТЯН, НАУКОВЦІВ, РЕКЛАМОДАВЦІВ!
Редакція журналу приймає замовлення на розміщення реклами,
випуск тематичного номера або окремого
розділу коштом замовника.
Рекламний відділ: тел. (044) 546-37-02

Олена Гаращук

доктор економічних наук, доцент,
заступник начальника управління
організаційного та інформаційного
забезпечення, начальник відділу
взаємодії з громадськістю та ЗМІ
і міжнародного співробітництва
ДІНЗ України (м. Київ)

Віра Куценко

доктор економічних наук, професор,
ДУ «Інститут економіки
природокористування та сталого розвитку
НАН України» (м. Київ)

Ірина Содоль

вчитель ліцею № 144 ім. Г. Ващенко (м. Київ)

Ключові слова: парадигма, освітні
послуги, інноваційна економіка, управ-
ління, мотивація.

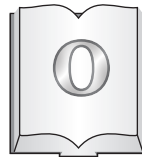
*Розкривається значення вищої
освіти у формуванні інновацій-
ної економіки; аналізуються сучас-
ний стан розвитку освіти, її мож-
ливості у наданні якісних освітніх
послуг; обґрунтовуються напрями
вдосконалення парадигми розвитку
вищої освіти, підвищення якості
підготовки кадрів як важливої
передумови розбудови
економіки знань.*

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПАРАДИГМИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

© Гаращук О., Куценко В., Содоль І., 2013

*«Освіта – це не просто інформування
тих, хто навчається, щоб вони стали вмі-
лими та компетентними. Результат осві-
ти – це не просто банк накопичених знань.
Адже навчатися – це означає не відтворю-
вати й транслювати наявні знання, а від-
чувати і конструювати нові».*

Паоло Фрейре

дним із найважливіших за-
вдань, що стоять нині перед
кожною країною, є забезпе-
чення переходу економіки
до інноваційного розвитку
на основі підвищення ролі
науково-технічного потенціалу країни,
здатного здійснювати дослідження на рів-
ні сучасної світової науки. В його реаліза-
ції важлива роль належить освіті загалом і
вищій зокрема. Саме освіта є основою роз-
витку особистості, суспільства, нації, дер-
жави та є запорукою майбутнього Украї-
ни. Інакше кажучи, вища освіта виконує
багато функцій. Основними з них, на нашу
думку, є такі:

- відтворювальна, орієнтована на задоволення потреб населення, суспільства і держави в освітніх послугах;
- соціально-комунікативна, орієнтована на розвиток суспільної взаємодії освітніх суб'єктів;

- інтеграційна, яка забезпечує поєднання та комбінування ресурсів господарського процесу різних освітніх систем та взаємодію з іншими рівнями організації соціально-економічних відносин;

- інноваційна, орієнтована на оновлення відносин соціально-економічних систем, розвиток їхнього технологічного базису і людського фактора.

Все це свідчить про те, що вища школа може запропонувати економіці та суспільству загалом інноваційні ідеї, нові зразки техніки й технологій, кадри, готові втілити цю техніку і технології в життя. Водночас розвиток вищої освіти позитивно впливає й на саму людину. У доповіді «Погляд на освіту: індикатори ОЕСР 2011» зокрема аналізуються переваги, що надає освіта кожній людині. Серед них можна виокремити такі:

- розширення можливостей для працевлаштування;

- пропорційне зростання заробітної плати залежно від рівня освіти;

- кращі показники стану здоров'я;

- можливість знайти роботу в особі з вищою освітою на 27 % більші за тих, хто не має відповідного диплому;

- у країнах ОЕСР населення з вищою освітою працевлаштовано на 84 %:

- показник безробіття серед осіб з вищою освітою залишається на рівні 4–7 %, тоді як серед тих, хто має середню освіту, перевищує 10 %;

- особи з вищою освітою заробляють у середньому на 50 % більше за осіб із середньою освітою;

- вартість робочої сили з середньою освітою на 80 % нижча, за працівника з університетською підготовкою [5].

Тож не дивно, що проблеми, пов'язані з розвитком освіти, хвилюють багатьох науковців. Різним аспектам розвитку вищої освіти присвятили свої дослідження В. Андрущенко, Ю. Бабак, В. Бондар, Р. Вестбрук, С. Гончаренко, Е. Гутман, Д. Дьюї, П. Друкер, Г. Єльнікова, Д. Конант, В. Князев, К. Корсак, В. Кремень, М. Комарницький, В. Лекторський, В. Огнев'юк, В. Олій-

ник, Е. Юдін та багато інших. Проте у розвитку вищої освіти ще є багато проблем, які потрібно подолати. Найгострішими з них є вдосконалення парадигми подальшого розвитку вищої освіти, підвищення її якості та ролі у розбудові інноваційної економіки. Пошук шляхів досягнення цього і є метою нашого дослідження.

Інновації у сфері освіти – це стратегічний імператив. Упроваджуючи інновації, вищі навчальні заклади мають дотримуватися принципу «змінюватись назустріч змінам». Кожний навчальний заклад має забезпечити формування інноваційного мислення кожного студента. А це може бути лише за умови, коли:

- викладачі є носіями інноваційної свідомості;

- професорсько-викладацький склад докладає зусиль до навчання протягом життя та неперервного підвищення своєї кваліфікації;

- існують взаємостимульовальні відносини між викладачами та учнями (студентами);

- достатньою мірою використовується Інтернет, мультимедійні технології, проводяться різноманітні навчальні заходи;

- створена широка мережа дистанційного навчання, що дає можливість використовувати високоякісні освітні ресурси ВНЗ у більш широких масштабах (і в загальноосвітній школі, і в післядипломній освіті).

Водночас ВНЗ мають активно впроваджувати досягнення науково-технічного прогресу, науково-технічні інновації, посилюючи прикладні дослідження, що відповідають запитам країни, активніше брати участь у її економічному розвитку, спрямовуючи науково-дослідні проекти на розв'язання важливих стратегічних завдань усєї країни й окремих підприємств. Цьому сприяє й поліпшення технічного оснащення ВНЗ, що допомагає навчальнимкладам нарощувати не лише традиційні фундаментальні результати, а й у галузі нанотехнологій.

Водночас економіка має використовувати інноваційні переваги вищих навчальних

закладів, спонукаючи викладачів і студентів до вільного наукового пошуку, підтримки ними фундаментальних досліджень, поєднуючи вимоги країни з передовою наукою. ВНЗ мають створювати вільну атмосферу досліджень, активно використовувати власні ресурсні переваги, сприяти міждисциплінарній взаємодії (природних, гуманітарних і соціальних наук з іншими спеціальностями).

Нині в Україні формується нова система освіти. Відбувається й зміна парадигми. Нова освітня парадигма передбачає новий зміст, нові норми права, новий педагогічний менталітет. У контексті нової парадигми радикально змінюється статус викладача, його освітні функції, вимоги до рівня професіоналізму. Показниками підвищення значущості професійно-педагогічної компетентності є зміни у сфері суспільної свідомості, що виявляються у психолого-педагогічній компетентності, педагогічній культурі. Вони можуть служити базою для подолання конфлікту між старшим і молодим поколінням, сприяють адаптації до нових умов, ефективному формуванню процесу соціалізації особистості. В умовах інформатизації суспільства важливо забезпечити формування не лише педагогічних, а й технологічних знань майбутніх освітян. На це має бути спрямоване вдосконалення форм і методів, змісту та основних підходів до формування професійної компетентності, творчої структури педагогічної діяльності.

З цієї метою має бути розроблена структура системи загальнотехнологічних знань студентів, у яких виокремлюються такі елементи:

- знання фундаментальних ідей, законів і закономірностей розвитку технологічних явищ і процесів;
- засвоєння провідних технологічних теорій, основних категорій і понять;
- дані про базові технологічні факти і прикладні технології.

Загалом нова парадигма підготовки кадрів передбачає посилення системного аналізу, який дає змогу розглядати студента (слухача) як цілісну особистість у різ-

них сферах життєдіяльності людини (пізнавальна, громадська, інтимно-особистісна тощо). Процес навчання – важливий складник життєдіяльності. Одним із ефективних засобів цього процесу має бути використання інформаційних технологій, адекватних новій освітній парадигмі, застосування яких допомагає:

- наочно і образно подати інформацію;
- забезпечити індивідуалізацію та диференціацію процесу навчання завдяки можливостям інтерактивного діалогу;
- досягти високого рівня самостійності роботи студентів у світовому інформаційному просторі, що є важливим чинником активізації процесу пізнання. Це можна забезпечити через упровадження моделі інформаційних технологій, що застосовуються в освіті (рис. 1).

Рис. 1. Складові частини моделі інформаційних технологій, застосованих в освітній сфері

Останнім часом у навчальному процесі доволі широко використовуються електронні підручники, які мають багато переваг над паперовими [3, 52]. Зокрема, вони дають змогу активно використовувати в навчальному процесі технології, пов'язані з науковим проектуванням і точним відтворенням педагогічних процесів, які гарантують успіх. На нашу думку, доволі чітко визначив складники педагогічної технології В. Безпалько в однойменній книжці, виокремивши такі:

- чітка і послідовна педагогічна, дидактична розробка цілей навчання та виховання;
- структурування, впорядкування змісту інформації, що підлягає засвоєнню;

- комплексне застосування дидактичних, технічних, зокрема і комп'ютерних, засобів навчання та контролю;

- посилення діагностичних функцій навчання та виховання;

- гарантування достатньо високого рівня якості навчання [2, 55–57].

На міжнародній конференції (Париж, 1998 р.) ЮНЕСКО «Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI століття: підходи і практичні заходи» підкреслювалося, що якість вищої освіти є багатозначним поняттям. А тому слід враховувати оцінки розвитку вищої освіти, поклавши в її основу стандарт, що передбачає підвищення якості освітніх послуг, яка залежить від багатьох чинників, зокрема і від потреби у якісних послугах.

У забезпеченні високої якості освітніх послуг, у набутті студентами глибоких знань важлива роль відводиться бібліотекам, зокрема – вищих навчальних закладів. Цінність будь-якої бібліотеки – її інформаційні можливості, що базуються на використуваних ресурсах, і не лише власних, а й отримуваних за допомогою мережевих технологій. Відбір, придбання, упорядкування та збереження відповідних ресурсів – традиційна діяльність бібліотек. Від якості виконання цих функцій залежить реалізація бібліотеками їхньої основної місії – задоволення інформаційних потреб користувачів, забезпечення підготовки конкурентоспроможного фахівця. А тому бібліотеки мають постійно розширювати свої інформаційні ресурси, які сприяли б досягненню головної цілі вищої освіти – надання якісних освітніх послуг, підготовка висококваліфікованих, конкурентоздатних фахівців. Нині це є національним пріоритетом, передумовою забезпечення національної безпеки держави.

Якісно підготовлений спеціаліст має бути потрібним роботодавцеві. Нині ж, на жаль, не існує ефективного механізму залучення молодих спеціалістів до роботи на виробництві (зокрема у сфері матеріального виробництва). Виробленню ж такого механізму може сприяти:

- розробка ВНЗ спільно з виробничими підприємствами певних інтегрованих структур;

- активізація розвитку корпоративних університетів, призначенням яких є підготовка кадрів для конкурентних підприємств, посилення інтеграції освіти і науки. Уже є непоодинокі факти, коли підготовка кадрів здійснюється відповідно до угод із зацікавленими підприємствами, тобто підготовка кадрів здійснюється під замовлення. Це є особливо важливим в умовах, коли постійно ускладнюється і дорожчає лабораторне та експериментальне обладнання, придбання якого для вищого навчального закладу нерідко є проблематичним; коли посилюється конкуренція на ринку праці. У цих умовах перспективи розвитку освіти загалом і вищої, зокрема, мають базуватись на посиленні зв'язку освіти і науки, на створенні при вищих навчальних закладах бізнес-інкубаторів, Інтернет-центрів і технопарків. Адже, як свідчить світовий досвід, всі вони є носіями передової технології, одним із варіантів взаємодії науки та підприємництва. Їхнє функціонування сприяє наданню інноваційних освітніх послуг, підвищенню ролі освіти у зростанні ефективності виробництва. Як відомо, у 2010 р. Європейський Союз ухвалив стратегію «Європа 2020», згідно з якою має підвищитись рівень освітніх досягнень задля забезпечення потреб Європи у випускниках ВНЗ і дослідниках, у підвищенні якості та релевантності вищої освіти: підвищенні якості знань завдяки мобільності та міжнародній співпраці; посиленні зв'язку вищої освіти, досліджень і бізнесу – «трикутника знань» (knowledge triangle [6]). І в Україні останнім часом збільшується обсяг наукових досліджень, що виконуються на замовлення виробництв, які завершуються не на стадії звітів, а на етапі створення реального наукового продукту.

Поліпшення якісної ситуації в освіті потребує відповідного фінансового забезпечення. Нині, скажімо, у країнах ЄС на розвиток вищої освіти виділяють 1,3 % ВВП,

в Японії – 1,5 %, у США – 2,7 %. Не дивно, що вища освіта у світі користується великим попитом, а основними формами її фінансування є:

- державні гарантії;
- бюджетне субсидування;
- бюджетні інвестиції;
- бюджетні кредити.

Таблиця

**Фінансування вищої освіти в Україні,
% до загальних видатків і ВВП [4, 3].**

Рік	Видатки у % до	
	Загальних видатків	Валового внутрішнього продукту
2000	4,7	1,3
2005	5,7	1,8
2007	5,7	1,8
2008	6,0	1,0
2009	6,8	2,3
2010	6,5	2,2

Всі фінансові ресурси мають сприяти не лише придбанню сучасного обладнання, а й формуванню адекватної інфраструктури та підвищенню кваліфікації професорсько-викладацького складу, освоєнню нових технологій навчання, відходу від традиційних шаблонів, запровадженню сучасної моделі професійної освіти, що відповідає потребам інноваційної економіки. Як свідчить досвід розвинених країн, у цьому контексті вищі навчальні заклади мають: формувати і впроваджувати інноваційні програми; бути готовими дати власні відповіді на виклики часу (виклики можуть бути неочікуваними, що вимагають змін у системі освіти, в науковій діяльності, у взаємовідносинах із владою, бізнесом); професорсько-викладацький склад має показати високий рівень підготовки кадрів.

Проте цього можна досягти, розв'язавши, принаймні, найгостріші проблеми. Одна з них – подолання в освітній сфері низького рівня заробітної плати, яка є не просто низькою, а такою, що не враховує нинішні реалії життя (платність медичних і освітніх послуг, участь жителів у капітальному ремонті будинків тощо). Заробітна плата

освітян є суттєво нижчою, ніж у промисловості (а відповідно до Закону України про освіту, вона мала б бути на рівні промисловості), а також в економіці (рис. 2).

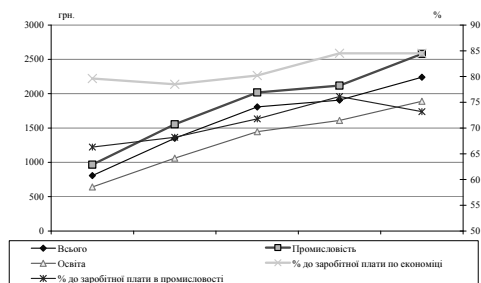

Рис. 2. Порівняння заробітної плати освітян із середньою заробітною платою у економіці, грн і %

У поліпшенні якості освіти важлива роль відводиться і стратегічному управлінню, що являє собою систему специфічних дій, здатних сприяти адаптації освіти до зовнішнього середовища і спрямованих на гармонізацію взаємовідносин між суб'єктом і об'єктом управління. Наука управління у сфері освіти розвивається як частина загальної теорії управління. Управління освітньо-виховним процесом – це прогнозування, проектування, розв'язання навчально-педагогічної ситуації в умовах взаємоспрямованого та взаємообумовленого впливу викладача і студента, що забезпечує засобами мотивації та рефлексії напряму їхнього розвитку та саморозвитку. У цьому контексті управління системою підготовки висококваліфікованих кадрів має містити:

- збір та обробку інформації;
- передбачення, прогнозування, проектування та аналіз навчально-педагогічної ситуації;
- визначення проблеми (причин виникнення даної ситуації);
- встановлення критеріїв досягнення поставленої мети;
- здійснення дій, спрямованих на розв'язання завдань;
- оцінку досягнутого результату;
- реагування на зміни, корегування дій [4; 5].

В. Сімонов увів поняття «педагогічний менеджмент», визначаючи його як комплекс принципів, методів, організаційних форм і технологічних прийомів управління педагогічними системами, спрямований на підвищення ефективності їх функціонування та розвитку. Отже, менеджмент у сфері освіти можна розглядати як діяльність, спрямовану на мобілізацію інтелектуальних і фінансових ресурсів з метою забезпечення ефективного і дієвого фінансування навчального закладу. Ми погоджуємося з П. Друкером, який стверджує, що управління завжди має бути орієнтоване на результат, на вироблення узгоджених на різних рівнях організації (навчального закладу), на цілі і пошукові засоби досягнення їх.

Велику увагу управлінню освітнім процесом приділяли К. Ушинський, який стверджував, що керівник навчального закладу має бути адміністратором і педагогом; М. Пірогов, що сформулював вимоги, яким має відповідати керівник навчального закладу. На перший план він ставив професіоналізм і педагогічну компетентність, яка окрім професійних знань містить: ініціативу випускників; співробітництво, здатність до роботи в групі; комунікативні якості; вміння вчителя (викладача) логічно мислити, оцінювати тощо.

Проблеми управління освітньою сферою знаходимо в роботах Є. Березняка, В. Сухомлинського та ін. Проте і нині питання вдосконалення системи управління освітою, підготовкою кадрів залишаються актуальними, зокрема в контексті компетентнісного підходу. Серед засобів їх розв'язання можуть бути розробка та впровадження механізмів:

- координації управління освітнім закладом через прямий контроль, взаємне узгодження, стандартизацію умов, процесу, кваліфікації, результатів;
- стимулювання педагогів до організаційної культури;
- освітнього маркетингу та соціального партнерства;
- координації діяльності щодо формування комплексу компетенції команди управлінців, що забезпечує єдину систему

визначення цілей, відбору змісту, організаційного та технологічного забезпечення процесу підготовки випускників на основі визначення спеціальних, загальних і ключових компетенцій.

Як відомо, важливим складником системи ефективного управління є мотивація, широко висвітлена в роботах Л. Виготського, А. Корнишева, Л. Леонтьєва, А. Маслоу, К. Роджерса та ін., де під мотивацією розглядається формування мотивів, що забезпечують активність освітян у визначеному напрямі. Серед механізмів стимулювання працівників сфери освіти, на думку освітян-практиків, можна виокремити систему цілей, способів та інструментів, що дає можливість отримати ресурси для задоволення своїх потреб. Ефективному використанню наявних і успішному залученню додаткових ресурсів сприяє розробка та впровадження освітнього маркетингу. Останній має спиратись на тісні взаємовідносини між навчальним закладом, який надає освітні послуги, та їх споживачами, на гармонізацію їхніх взаємних інтересів. Основними його складниками, на думку С. Кірдянкінної, є:

- маркетингові дослідження;
- ресурси навчального закладу;
- освітні програми навчального закладу;
- програми розвитку навчального закладу;
- бізнес-план.

Саме такий підхід, як свідчить досвід, сприяє підвищенню ефективності всього освітнього процесу.

Процес удосконалення парадигми розвитку вищої освіти має базуватись на таких принципах:

- комплексності та системності моделювання напрямів освітнього розвитку;
- визначеності здійснюваних змін в освітній сфері та економіці в цілому;
- активного використання сучасних методів перспективного розвитку.

Важливою, на нашу думку, є і активізація мережевої взаємодії ВНЗ завдяки проведенню наукових конференцій, семінарів, майстер-класів, розвитку академічної мобільності. У вищих навчальних закладах має бути сформована команда управлінців,

які досконало володіли б методом проєктів і зуміли б в короткі терміни трансформувати традиційну систему управління в принципово нову, ініціативну, ефективну, динамічну, спрямовану на інновації, на досягнення конкретного результату, зокрема на інтеграцію освіти, науки і виробництва. Такий підхід дасть можливість одночасно з розвитком вищої освіти формувати й інноваційну національну економіку.

На якісні параметри у сфері освіти позитивно впливає її гуманізація та гуманітаризація. Гуманізація – це центральний складник нового мислення, що передбачає перегляд, переоцінку всіх компонентів педагогічного процесу, його людинотворчої функції. Основними засобами її реалізації є:

- виховання морально-емоційної культури взаємовідносин;
- розуміння цінності людини, гуманності, доброзичливості, милосердя, поваги до себе та інших;
- формування активності студентів у навчанні тощо.

Висока якість освіти сприяє формуванню професіоналів, які мають стати всебічно розвиненими людьми, у підготовці яких велика роль відводиться державі.

Висновки. Нова парадигма розвитку освіти загалом і вищої зокрема передбачає перехід від фактологічної моделі навчання до методологічної «навчити вчитись», має прискорити перехід економіки України на інноваційний шлях розвитку, від індустріально-

го суспільства до суспільства знань. Нова модель освіти має базуватись на індустрії інформаційних технологій. Підвищення якості освіти та підготовки кадрів має відповідати стратегії економічного розвитку. Нині головним завданням у сфері освіти є виробництво нових знань, створення оригінальних розробок. У процесі переходу до економіки, заснованої на знаннях, сфера освіти має сприяти поширенню нових ідей, розвиватися на інноваційній основі, готувати конкурентоздатних фахівців, тобто не просто освічених випускників ВНЗ, а спеціалістів, здатних поєднувати освіченість і поведінкову культуру, самостійно і кваліфіковано мислити, працювати, навчатись і перенавчатись. Цьому мають сприяти відповідні умови, зокрема:

- високий професійний рівень викладачів, що забезпечують фундамент, без якого неможливо уявити сучасну освіту;
- активне використання сучасних освітніх технологій, що раціонально поєднують класичні методи викладання з новітніми;
- наукові дослідження у вищих навчальних закладах, що впливають на якість підготовки кадрів;
- відповідне ресурсне забезпечення ВНЗ;
- наявність автономних структур, що управляють формуванням якісної освіти тощо.

Все це, на наше глибоке переконання, прискорить розбудову в Україні інноваційної освітньої політики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2010/11 навчального року. Статистичний бюлетень. – К. : Держкомстат України, 2011. – 219 с.
2. **Беспалько В. П.** Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 192 с.
3. **Кузнецова И. В.** Информационные технологии в профессиональной подготовке специалиста / И. В. Кузнецова // Высшее образование сегодня. – 2007. – № 12. – С. 55–57.
4. **Орлова Т. В.** Управление образовательными системами : учеб. для студ. вузов / Т. В. Орлова. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – 368 с.

5. OECD. Education at a Glance: OECD Indicators 2011. – OECD : Paris, 2011.
6. Supporting growth and jobs – an addenda for the modernization of Europe's higher, education Systems. – Luxembourg : Publications office of the European Union, 2011. – 26 p.

CITED LITERATURE

1. Ukraine colleges' activity major indicators at the beginning of 2010/11 school year. Statistical bulletin. – Kyiv : State Statistics Committee of Ukraine, 2011. – 219 p.
2. **Bespalko V.** Components of educational technology / V. Bespalko. – Moscow : Pedagogika, 1989. – 192 p.
3. **Kuznetsova I.** Information technologies in training of a specialist / I. Kuznetsova // Higher education nowadays. – 2007. – № 12. – P. 55–57.
4. **Orlova T.** Educational systems management : textbook for college students / T. Orlova. – Moscow : «Academia» publishing center, 2006. – 368 p.

Василь МАЙБОРОДА
доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу теорії та методологій
гуманітарної освіти Інституту вищої
освіти НАПН України (м. Київ)

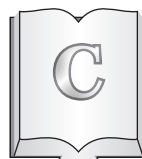
Ганна ЛЕСИК
кандидат педагогічних наук, старший
науковий співробітник відділу теорії
та методології гуманітарної освіти
Інституту вищої освіти
НАПН України (м. Київ)

Ключові слова: підготовка наукових і
науково-педагогічних кадрів, галузь пе-
дагогічних наук, наукові ступені, захист
дисертацій.

*У статті подано огляд діяль-
ності Спеціалізованої вченої ради
Інституту вищої освіти НАПН
України із захисту дисертацій на
здобуття наукового ступеня док-
тора (кандидата) наук у галузі пе-
дагогічних наук. Розкривається вне-
сок фахівців Інституту вищої осві-
ти НАПН України у підготовку
науково-педагогічних кадрів найви-
щої кваліфікації.*

ПІДГОТОВКА НАУКОВИХ І НАУКОВО- ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ В ІНСТИТУТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ (2001 – 2012 рр.)

© Майборода В., Лесик Г., 2013

Спеціалізована рада педагогіч-
ного профілю функціонує в
Інституті вищої освіти 12 ро-
ків. Раду відкрито 20 квітня
2001 р. на підставі постано-
ви Президії Вищої атестацій-
ної комісії України з правом прийняття до
розгляду та проведення захистів дисерта-
цій на здобуття наукового ступеня канди-
дата наук за спеціальностями: 09.00.03 –
соціальна філософія та історія філософії
(з філософських наук), 13.00.04 – теорія і
методика професійної освіти (з педагогіч-
них наук). Очолив раду доктор філософ-
ських наук, професор, член-кореспондента
НАПН України В. Андрущенко, на той
час – директор Інституту вищої освіти. До
складу ради увійшли відомі вчені: М. Голо-
ватий, Н. Дем'яненко, В. Козаков, Г. Козла-
кова, Е. Лузік, М. Лукашевич, М. Михаль-
ченко, О. Невмержицький, Г. Онкович,
В. Огнев'юк, Г. Тимко.

Восени 2001 р. в Інституті відбули-
ся перші захисти кандидатських дисер-
тацій: 27 вересня 2001 р. за спеціальністю
09.00.03 – соціальна філософія та філосо-

фія історії (В. Мудрак, В. Бушкова, С. Соколов); 25 жовтня 2001 р. за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти (О. Бикова).

Результат трирічної діяльності зазначеної Спеціалізованої ради – захист 41 дисертації, з них за педагогічним профілем (за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти) – 19.

Тематика захищених праць педагогічного профілю охоплювала широке коло питань, пов'язаних з організацією навчального процесу у вищій школі, питаннями виховання особистості, формуванням компетентності фахівців у системі вищої освіти.

У 2004 р. відбулася перереєстрація Спеціалізованої вченої ради Інституту вищої освіти НАПН України, в результаті якої було утворено дві нові Спеціалізовані ради – з філософських (К 26.456.01) та педагогічних (К 26.456.02) наук. Нашу увагу в межах цієї статті зосередимо на діяльності ради педагогічного профілю.

Наказом Вищої атестаційної комісії України № 755 від 16 грудня 2004 р. в Інституті вищої освіти НАПН України відкрито Спеціалізовану вчену раду К 26.456.02 з правом прийняття до розгляду та проведення захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальностями 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки та 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Очолив раду доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України М. Євтух. До її складу увійшли: доктори наук, професори В. Бобров, Н. Булгакова, І. Волощук, Н. Дем'яненко, В. Козаков, Б. Корольов, Е. Лузік, І. Маноха, Л. Мороз, Г. Онкович; кандидати наук О. Бульвінська, Л. Зявюн, М. Левшин, І. Мельникова, О. Невмержицький, О. Уваркіна.

Друга каденція Спеціалізованої вченої ради К 26.456.02 тривала з 2004 до 2006 року та характеризувалася тенденцією зростання кількості захищених праць. Зокрема, впродовж зазначеного періоду захищено 44 дисертації, з них 14 – за спеціальністю «Загальна педагогіка та історія педагогіки»;

30 – за спеціальністю «Теорія та методика професійної освіти».

Тематика праць історико-педагогічного спрямування охоплювала питання: персоніфікованого дослідження (освітньо-педагогічна діяльність М. Остроградського, І. Орлая, А. Франке тощо); організації навчального процесу, науково-методичного забезпечення якості освіти; виявлення й обґрунтування тенденцій розвитку вищої освіти країн Західної Європи та України; становлення та розвитку педагогічної освіти тощо.

Дослідження за спеціальністю 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти – зосереджувалися на розгляді: мети, змісту, методів, організаційних форм професійної освіти; педагогічних умов використання інноваційних засобів і технологій навчання; формування професійної компетентності й культури.

У 2007 р. Спеціалізована вчена рада педагогічного профілю Інституту вищої освіти НАПН України набула статусу докторської (Д 26.456.02) і права прийняття до розгляду та проведення захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) педагогічних наук за спеціальностями: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки; 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти.

Упродовж двох термінів (2007–2009 рр. та 2009–2012 рр.) раду очолював доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України В. Луговий, на той час – директор Інституту вищої освіти. До складу ради впродовж 2007–2012 рр. входили досвідчені доктори наук: В. Бобров, В. Бобрицька, В. Будаков, М. Василюк, І. Волощук, Б. Год, І. Грищенко, Н. Дем'яненко, Н. Журавська, Г. Козлакова, Б. Корольов, Т. Левченко, Е. Лузік, В. Майборода, І. Маноха, В. Манько, Л. Мороз, О. Мороз, Ю. Пелех, О. Олексюк, Г. Онкович, Н. Побірченко, Ж. Таланова. У зазначений термін дії спеціалізованої ради захищено 25 докторських та 83 кандидатських дисертацій.

За час існування Спеціалізованої ради в Інституті вищої освіти Національної ака-

демії педагогічних наук і, зокрема, Спеціалізованої вченої ради з педагогічних спеціальностей захищено 171 дисертацію, з них: 45 – розкривають проблеми історико-педагогічного характеру; 126 – спрямовано на поліпшення методики професійної освіти.

Захищено 25 дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук, з них: 6 – за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки; 19 – за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Зі 126 кандидатських досліджень 39 – історичного спрямування, 87 – практичного.

Дослідники, які захистили свої наукові праці в Інституті вищої освіти НАПН України, є представниками всіх регіонів України, зокрема міст: Вінниця, Дніпропетровськ, Донецьк, Дрогобич, Запоріжжя, Ізмаїл, Івано-Франківськ, Київ, Кіровоград, Кременець, Кривий Ріг, Луганськ, Луцьк, Маріуполь, Миколаїв, Одеса, Полтава, Переяслав-Хмельницький, Рівне, Сімферополь, Слов'янськ, Суми, Умань, Черкаси, Чернігів, Херсон та ін.

Здобувачами наукових ступенів стали 34 випускники аспірантури Інституту вищої освіти НАПН України (М. Акічева, К. Балабанова, Є. Бенькович, Т. Борко, Р. Бужиков, Є. Владимирська, Н. Дівінська, Н. Духаніна, С. Ісаєнко, Т. Калюжна, А. Кокарева, О. Корносенко, В. Кукса, Г. Лесик, Л. Ляшенко, В. Майборода, Г. Мірошніченко, Р. Моцик, О. Муковіз, А. Онкович, П. Пахотіна, О. Поляк, Н. Самойленко, І. Сахневич, Л. Серман, Н. Титаренко, О. Уваркіна, С. Цецик, Г. Черноїван, Л. Шинкаренко, П. Щербань, Є. Яковенко-Глушенкова, А. Яковина, О. Янишин) та 4 випускники докторантури (В. Бенера, Ю. Пелех, М. Пригодій, Ж. Таланова). Згадані науковці плідно продовжують роботу на теренах нашої держави.

Варто підкреслити, що впродовж 2007–2012 рр. у Спеціалізованій вченій раді Інституту вищої освіти НАПН України з педагогічного профілю захистили наукові роботи 3 проректори, 1 директор, 1 заступник

директора, 4 декани, 11 завідувачів кафедр, 3 завідувача відділів, 72 викладача та 10 науковців вищих навчальних закладів України. Зазначене свідчить про удосконалення теоретичних і практичних здобутків вищої освіти України, підвищення наукового та фахового рівня науково-педагогічних працівників, виведення педагогічної науки на новий шабель розвитку.

Усі захищені в Інституті вищої освіти НАПН України праці дістали схвальну оцінку Спеціалізованої вченої ради. За рішенням Вищої атестаційної комісії України (згодом Департаменту атестації кадрів Міністерства освіти і науки України) всім здобувачам присуджено наукові ступені кандидатів або докторів наук за відповідними спеціальностями.

Окремо слід відзначити також і роботу наукових керівників та консультантів. Так, доктор педагогічних наук, професор Г. Онкович підготувала для наукової діяльності 16 науковців, які захистили дисертації у Спеціалізованій раді Інституту вищої освіти НАПН України, доктор педагогічних наук, професор М. Євтух – 14, доктор педагогічних наук, професор Г. Козлакова – 10, доктор педагогічних наук, професор Е. Лузік та кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник М. Левшин – по 9, доктор філософських наук, професор К. Корсак – 7, доктори педагогічних наук, професори Н. Дем'яненко і В. Майборода – по 5, академік НАПН України В. Луговий, член-кор. НАПН України Н. Побірченко, доктори педагогічних наук Є. Спіцин та І. Волощук – по 4.

Слід зазначити, що на захистах докторських і кандидатських дисертацій виступило 327 опонентів, з них 295 – фахівці з вищих навчальних закладів, 32 – з наукових установ України. Серед них відомі вітчизняні вчені: академіки НАПН України: В. Андрущенко, І. Бех, В. Бондар, В. Биков, С. Гончаренко, А. Гуржій, Р. Гуревич, М. Євтух, Ю. Зиньковський, І. Зязюн, В. Кузь, В. Лозова, Н. Ничкало, В. Олійник; члени-кореспонденти НАПН України А. Бойко, А. Нісімчук, М. Носко, О. Падалка, В. Си-

доренко, Г. Шевченко; доктори педагогічних наук, професори Л. Артемова, А. Булда, В. Вербицький, І. Зайченко, В. Кемінь, Н. Кічук, Л. Кондрашова, М. Корець, М. Левочко, П. Лузан, Е. Лузік, В. Манько, Н. Миропольська, Г. Падалка, О. Ростовський, В. Семиченко, М. Сметанський, О. Спирін та інші.

За період дванадцятирічної діяльності форми роботи Спеціалізованої вченої ради Д 26.456.02. постійно вдосконалювалися, зростали вимоги до якості підготовлених дисертацій та розширювалися наукові контакти. Аналіз роботи Спеціалізованої вченої ради педагогічного профілю зі здобувачами наукових ступенів дає можливість сформулювати узагальнені рекомендації, які варто взяти до уваги керівникам підрозділів та рецензентам, які попередньо розглядають дисертації та рекомендують їх до захисту. Зокрема слід звертати особливу увагу на такі аспекти діяльності, як: узгодження тем дисертацій із науковими програмами, планами, темами (галузевими або державними); розширення комплексних компаративних досліджень із метою виявлення кращих світових освітніх практик та організації продуктивної міжнародної співпраці в усіх ланках освіти; апробація та впровадження інноваційних педагогічних систем із широким використанням найсучасніших інформаційних технологій; дотримання вимог до дисертацій та авторефератів дисертацій, які затверджені на підставі ДСТУ 3008 – 95 «Документи. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення» [1, 14].

Слід зауважити, що у першому розділі дисертації окреслюються основні здобутки наукової думки за розв'язуваною проблемою (завданням); загальний обсяг огляду літератури не має перевищувати 20 % обсягу основної частини дисертації; у другому розділі обґрунтовується вибір напрямку дослідження і викладається загальна методика здійснення дослідження, наводяться методи розв'язання завдань та їхні порівняльні оцінки; у наступних розділах описується процес дослідження, умови

та основні етапи експериментів. У висновках подаються здобуті у дисертації найважливіші наукові та практичні результати, тож тут необхідно наголосити на кількісних показниках одержаних результатів та обґрунтувати достовірність результатів; сформулювати рекомендації щодо наукового та практичного використання одержаних результатів.

Теми дисертацій мають пов'язуватися з основними напрямками науково-дослідної діяльності вищих навчальних закладів або наукових установ.

У загальній характеристиці роботи доцільно використовувати рубрики відповідно до вимог щодо оформлення дисертацій та авторефератів дисертацій.

Обсяг додатків має не перевищувати обсягу дисертації, а список опублікованих праць, архівних документів за темою дисертації подається відповідно до вимог державного стандарту з обов'язковим наведенням прізвищ усіх співавторів.

В основних наукових результатах дисертацій, опублікованих у співавторстві у фахових виданнях України та у збірниках матеріалів конференцій, конгресів, симпозіумів слід виокремлювати особистий внесок здобувача.

Здобувачам наукового ступеня допоможуть наукові семінари з «Методики підготовки і захисту дисертацій».

Інформацію про нормативні документи й інформаційні матеріали щодо атестації наукових кадрів вищої кваліфікації розміщено в «Довіднику здобувача наукового ступеня» [1], у «Нормативних документах з питань атестації наукових кадрів вищої кваліфікації» [3], у збірниках документів «Як правильно оформити дисертацію та документи атестаційної справи» [4] та «Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня» [5].

Питання попереднього розгляду дисертацій та захисту їх у Спеціалізованій вченій раді розкрито в навчальному посібнику В. Майбороди «Методика підготовки і оформлення рукопису та автореферату дисертації» [2].

ЛІТЕРАТУРА

1. Довідник здобувача наукового ступеня : зб. нормат. док. та інформ. матеріалів з питань атестат. наук. кадрів вищої кваліфікації / уряд. Ю. І. Цеков; за ред. В. Д. Бондаренка. – 5-е вид., випр. і допов. – К. : Ред. «Бюл. Вищої атестат. коміс. України», Вид-во «Толока», 2011. – 56 с.

2. **Майборода В. К.** Методика підготовки і оформлення рукопису та автореферату дисертації : навч. посіб.; вид. 3-е, змін. і доп. / за ред. В. І. Лугового. – Чернігів : ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2012. – 228 с.

3. Нормативні документи з питань атестації наукових кадрів вищої кваліфікації / уряд. Ю. І. Цеков; за ред. В. Д. Бондаренка. – К. : Ред. «Бюл. Вищої атестат. коміс. України», Вид-во «Толока», 2011. – 56 с.

4. Як правильно оформити дисертацію та документи атестаційної справи / уряд. Л. І. Мірошніченко. – К. : Вид-во «Толока», 2012. – 56 с.

5. Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня. Методичні поради. – 5-е вид., випр. і допов. / автор-уряд. Л. А. Пономаренко – К. : Вид-во «Толока», 2011. – 79 с.

CITED LITERATURE

1. Degree applicant manual : regulatory and information materials collection on the scientific personnel of the highest qualification efficiency report / composed by Y. Tsekov, edited by V. Bondarenko. — issue 4, corrected and completed. — Kyiv : «State Commission for Academic Degrees and Titles of Ukraine bulletin» edition, «Toloka» publishing house, 2011. — 56 p.

2. **Maiboroda V.** Method of preparation and execution of manuscript and abstract thesis : workbook; issue 3, corrected and completed / edited by V. Luhovoi. — Chernihiv : Chernihiv State Pedagogical University named after Taras Shevchenko, 2012. — 228 p.

3. Regulations on the scientific personnel of the highest qualification efficiency report / composed by Y. Tsekov; edited by V. Bondarenko. — Kyiv : «State Commission for Academic Degrees and Titles of Ukraine bulletin» edition, «Toloka» publishing house, 2011. — 56 p.

4. How to execute thesis and efficiency report case documents correctly / composed by L. Miroshnichenko. — Kyiv : «Toloka» publishing house, 2012. — 56 p.

5. How to prepare and defend a thesis for the degree. Methodological instructive regulations. — issue IV, corrected and completed / author-composer L. Ponomarenko — Kyiv : «Toloka» publishing house, 2011. — 79 p.

ФІЗИКА ТА АСТРОНОМІЯ в сучасній школі
1, 2013
ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 74637

Науково-методичний журнал
Актуальні проблеми фізичної освіти та академічної науки, найновіші наукові дослідження, методичні розробки уроків, дидактичні матеріали, реформа шкільної освіти становлять зміст часопису

Виходить 8 разів на рік. Передплатна ціна на I півріччя – 175,50 грн

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 74637

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора наук (галузь «Педагогічні науки»)

ІСААК НЬЮТОН – ТВОРЕЦЬ КЛАСИЧНОЇ ФІЗИКИ
НАУКОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

Віра КРАВЧУК

аспірантка Видавничо-поліграфічного інституту Національного технічного університету України «КПІ»

Ключові слова: медіаосвіта, періодичні видання про мистецтво, вища освіта.

У статті розглянуто медіаосвітній потенціал періодичних видань про образотворче мистецтво, проаналізовано причини необхідності знань про функціонування ЗМІ для випускників творчих ВНЗ і запропоновано впровадити спеціалізовані заняття й курс з медіаосвіти з використанням спеціалізованої преси.

УДК 378.091.33-027.22:7]: 050

**ВИКОРИСТАННЯ
МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ
ПЕРІОДИКИ
У НАВЧАННІ
СТУДЕНТІВ
ТВОРЧИХ ВНЗ**

© Кравчук В., 2013

Видання про мистецтво — важливе доповнення професійної художньої, мистецтвознавчої, культурологічної освіти. З їхньою допомогою реалізується медіаосвіта в тому аспекті, що пов'язаний із передаванням інформації, а головне — професійних знань студентам.

Медіаосвіта як «процес творення й розвитку особистості за допомогою й на матеріалі засобів масової комунікації (медіа) з метою формування культури спілкування з медіа, творчих, комунікативних здібностей, критичного мислення, умінь інтерпретації, аналізу й оцінки медіатексту...» [9, 208] стає невід'ємним складником будь-якого нежурналістського фаху. Доведено є потреба в медіаосвіті для студентів технічних спеціальностей (І. Сахневич [2]), документознавців (О. Янишин [5]), учителів (Ю. Козаков [1]) тощо. Необхідні згадані вміння і студентам творчих ВНЗ.

Часописи про образотворче мистецтво можна вважати своєрідними медіапосібниками з мистецтвознавства. На відміну від підручників, де подаються ази будь-якої науки, структуровані знання, необхідні в рамках програми факти, повідомлення у ЗМІ не можна структурувати відповідно до певного курсу, що його викладають у вищій школі. Але оскільки вища освіта по-

кликана виховувати фахівців-практиків, студенти після отримання диплому мають володіти певними практичними навичками, а не лише добре орієнтуватися в підручниках (що, безперечно, є перевагою, але недостатнім чинником для подальшої успішної діяльності), мати уявлення про той світ, у якому їм надалі працювати, то навчання на матеріалі живої преси дає можливість зробити навчальний процес і цікавішим, і кориснішим.

Медіатексти дають можливість відстежувати сучасні тенденції в мистецтві, вивчати нові течії та напрями. Вони дають критикам приклади аналізу творів, різні підходи до оцінювання їхньої якості й значущості. На сторінках таких журналів фіксують усі знакові події мистецького життя країни та світу. Представників творчих спеціальностей знайомлять з їхніми колегами, розширюють світогляд, розширюючи тим самим поле для творчого пошуку, для визначення мужчої спеціалізації (скажімо сучасне мистецтво, музейна, аукціонна справа тощо).

Російський практик медіаосвіти І. Муроюкіна, яка пропагує формування медіакультури студентів і школярів на матеріалі популярної кінопреси, зауважує, що в професійних виданнях, якими є і ЗМІ про мистецтво для студентів художніх ВНЗ, «усі медіатексти мають конкретних авторів <...> Обговорення проблемних питань, порушених у статтях, часто відбуваються на сторінках видання (у наступних номерах)» [7, 34]. Найактивніші навіть мають змогу написати у видання самостійно (деякі з них, зокрема журнал «Галерея», вітають ініціативи студентів), виступити в полеміці, ознайомити зі своїм баченням питання. Також дослідниця зазначає, що в професійних виданнях «медіатексти мають складну теоретичну будову, що передбачає компетентного цільового читача. Аудиторія видання має володіти не тільки загальними, а й професійними знаннями. Саме рівень розвитку таких знань і вмій впливає на рівень розуміння медіатексту, зокрема закладених автором контекстів» [7, 34–35]. Вва-

жаємо, що ця необхідність бути підготовленим до сприйняття професійних текстів стимулює студентів до кращого вивчення теорії і практики мистецтва, зацікавлює, захоплює до навчання. Адже, розуміючи такі тексти й вмюючи їх аналізувати, студент може вважати себе обізнаним у тому чи тому питанні. Окрім того, критичний аналіз текстів з теми, що зацікавила, спонукає людину одночасно фіксувати для себе й медійний складник тексту: значущість авторської думки, контекст епохи (наприклад, як про Рембрандта говорили за його життя і як зараз розповідають про сучасників). Вивчаючи публікації в періодичних виданнях, студент-мистецтвознавець чи художник виокремлює для себе вподобаних авторів, окремі видання чи рубрики в них. А все це в комплексі й становить медійну грамотність людини.

Особливе значення має спеціалізована преса для мистецтвознавців, музичних і театральних критиків, культурологів — для людей, які вивчають теорію мистецтва, але працюють переважно у ЗМІ як журналістичні критики. Для них вивчення медіа, закономірностей творення медіатекстів, навички об'єктивного аналізу й критичного ставлення до ЗМІ є необхідними.

Також не можемо не погодитися із твердженням, що у професійних виданнях «вимоги до медіатекстів значно вищі, ніж в інших видах преси. Якщо в багатьох популярних виданнях один з головних критеріїв — масовий інтерес, то у професійних виданнях серед основних критеріїв можна виокремити науковість, теоретичну й практичну значущість тощо» [7, 35]. Слід зауважити, що не всі періодичні видання про мистецтво в Україні можна вважати повною мірою науково професійними. Наприклад, такі, як «Art Ukraine» та «Fine Art», прагнуть задовольняти попит більш широкої аудиторії, ніж, скажімо, академічне «Образотворче мистецтво» чи «Музейний провулок». Але масовим продуктом їх теж не назвеш. Наприклад, редакція журналу «Музейний провулок» прагне трохи розважити аудиторію, полегшити сприй-

няття складних текстів віршами, публікаціями менш науковими. Саме баланс науковості й популярності гарантує таким виданням широку аудиторію.

Звісно, видавнича діяльність є частиною ринку і підпорядковується його законам. Нині мало проєктів створюється винятково заради освіти громадян, головна мета — прибуток. Це не може не відбиватися на тематичному наповненні преси, на відсотку розміщеної там реклами, на тенденційності подання тих чи інших фактів. Але, звертаючи увагу не лише безпосередньо на самі публікації, а й на цей «надтекст» (рекламні оголошення, позначки «на правах реклами», згадування певних упізнаних імен і назв у тексті), людина вчиться критично мислити, аналізувати, виробляє власну думку з того чи того приводу. Питання маніпулювання свідомістю людей через рекламу, порушене прихильниками протекціоністської, або теорії громадянського захисту, медіаосвіти є надзвичайно актуальним нині. І медіаосвіта має на меті розкривати ці механізми впливу.

Популярним способом вкладання грошей протягом останніх 5–10 років є купівля антикваріату, творів сучасного мистецтва, колекціонування предметів, які можуть становити мистецький інтерес. Тому більшість мистецтвознавчих журналів виходить під егідою антикварних салонів, магазинів, виставкових центрів — усіх зацікавлених у продажі творів мистецтва. Для них журнал — це рекламний майданчик, який (в ідеалі — ненав'язливо, а на ділі — по-різному) пропонує зацікавленій публіці придбати твори мистецтва. Оскільки просто рекламний проспект чи каталог купуватиме значно менша аудиторія (ті, хто вже напевно вирішив купувати твори мистецтва), то створюють журнал і частину площі віддають під інформацію (новини, огляд відомих колекцій, музеї світу, історія мистецтва тощо), решту використовують з метою заохочення покупців.

Потреба в медіаосвіті для мистецьких критиків закладена в основу спеціальності, проте чомусь досі не інтегрована до на-

вчальних планів. Скажімо, на сайті Національної академії мистецтв та архітектури (НАОМА) України про факультет теорії та історії мистецтва йдеться: «Факультет готує мистецтвознавців широкого профілю, які можуть працювати в різних закладах культури і мистецтва, науково-дослідних установах, *видавництвах та редакціях* (курсів наш. — В. К.), навчальних закладах, комерційних структурах» [4]. Тобто й справді заздалегідь передбачається, що майбутні мистецтвознавці працюватимуть журналістами, редакторами, засновниками спеціалізованих видань. А в такому разі обізнаність із основними законами, що діють у ЗМІ (маємо на увазі не так юридичний бік питання, хоча й знання основних законів у видавничій справі необхідне), відмінностей між жанрами, видами літератури тощо є важливою потребою цього фаху. НАОМА не єдиний навчальний заклад, що говорить про здатність своїх випускників працювати в медійному середовищі. Одеський національний політехнічний університет, наприклад, пропонує випускникам спеціальності «Культурологія» серед основних посад, на яких можна працювати після закінчення, — «аналітик, критик та прогнозіст в адміністративних установах і ЗМІ»; серед основних місць роботи, де працюють його випускники, названо «радіо, ТБ та інші засоби масової інформації», а до списку основних завдань, які зможе розв'язувати випускник у майбутньому, входить «арт-критика, культурологічний аналіз і прогнозування в адміністративних установах, засобах масової інформації тощо» [3]. Роботі в масмедіа відведено місце, проте в навчальних планах таких спеціальностей, як культурологія, історія та теорія мистецтва, бракує курсів, у рамках яких студентів навчали б компетентному використанню ЗМІ й ЗМК.

Вважаємо, що не слід розглядати мистецтвознавчу періодику засобом освіти винятково студентів-мистецтвознавців. ЗМІ — унікальний навчальний посібник, оскільки інформація в ньому, постійно оновлюється, завжди відповідає актуаль-

ним запитам. Тому таку періодику необхідно вивчати всім, чия діяльність пов'язана з мистецтвом: майбутні художники, архітектори, скульптори теж мають уміти розрізняти істинну й викривлену інформацію, повинні орієнтуватися в спеціалізованих ЗМІ про мистецтво, адже вони майбутні творці і мають знати, де і як у нашій державі порушуються питання актуальності, художньої цінності творів. Тобто й представників творчих спеціальностей, на наше переконання, варто ознайомлювати з основами медіаграмотності.

Оцінювати набуті студентами вміння можна, на нашу думку, за запропонованими О. Федоровим показниками [8, 4], а саме за відповідністю до базових завдань медіаосвіти, визначених ЮНЕСКО [10]. Тобто пропонується визначати здатність студентів до оцінювання й критичного осмислення медіатекстів, навчати творенню власних, також визначати тематичні видання (у варіанті з мистецькими закладами освіти — дослідити асортимент періодичної преси з мистецтвознавства), передати вміння вирізняти якісні видання, а також довести до відома всі можливі канали доступу до медіатекстів.

Слід окремо сказати про спеціальності, безпосередньо пов'язані з аналізом та створенням власних медіатекстів, тобто про мистецтвознавчі, культурологічні курси, й про тих студентів, хто займається мистецтвом практично — художників, скульпторів, дизайнерів тощо.

Ми бачимо два варіанти інтегрування медіаосвіти в навчальний процес студентів творчих ВНЗ: виокремити спеціальний курс для підвищення медіаграмотності тривалістю 1–2 семестри (обов'язковий або ж факультативний) або ввести спеціалізовані заняття в рамках уже наявних курсів з теорії та історії образотворчого мистецтва.

Для тих студентів, яким в майбутньому доведеться так чи інакше мати справу зі ЗМІ (якщо не писати, то читати й відстежувати певну інформацію), вважаємо раціональніше ввести окремий курс із медіаосвіти. Це дасть можливість передавати

більше знань про медіа, виробити в студентів більше практичних навичок у роботі зі ЗМІ. Студентам таких теоретичних спеціальностей необхідно прищепити інтерес до подібних практичних курсів.

Для ефективного підвищення рівня медіакультури й медіаграмотності спеціалізований медіаосвітній курс слід наситити різноманітним матеріалом. З одного боку, це має бути загальна теорія медіа: різновиди медійних жанрів, специфіка роботи з кожним, на елементарному рівні — законодавство у сфері ЗМІ й професійна журналістська етика, особливості роботи з різними носіями медіатекстів (журнали й газети, радіо й ТБ, Інтернет). Також увагу доцільно приділити практичній роботі, адже саме у процесі виконання тих чи інших практичних завдань у людини виробляються навички.

Завдання для практичної роботи мають також бути різноманітними й поступово заглиблювати студентів у світ медіа. Так, на початку роботи з групою можна запропонувати знайти по одному прикладу спеціалізованого видання про мистецтво, дізнатися про нього якомога більше й розповісти, представити видання групі. За результатами заняття група може обрати найкращий, на її думку, журнал чи газету. Далі можна пропонувати для глибшого аналізу окремі публікації з мистецтвознавства за жанрами чи за тематикою. Також неодмінно слід надати студентам можливість створити власний медіатекст, потенційно придатний до опублікування у фаховому виданні. Для того щоб згуртувати групу у виконанні спільного завдання, студентам варто запропонувати створити номер власного періодичного видання про мистецтво, де були б представлені різні жанри, який би мав (чи не мав, але з аргументацією такого вибору) наскрізну тему, щоб були висвітлені актуальні події.

Групове завдання є важливим і в психологічному аспекті. І. Мурюкіна, пропонуючи групові завдання для старшокласників, говорить: «Дані, отримані останніми роками, свідчать про те, що формування мислення можна стимулювати груповими ви-

дами інтелектуальної роботи. Колективна діяльність із розв'язання завдань сприяє посиленню пізнавальних функцій людей, зокрема поліпшенню їх сприймання та пам'яті. Аналогічні пошуки в психології мислення привели вчених до висновку про те, що „у деяких випадках, за винятком, можливо, складної, індивідуальної творчої роботи, групова мисленнєва робота може сприяти розвиткові індивідуального інтелекту» [6, 79].

Таким, що відповідає сучасним потребам, вважаємо також завдання створити тематичний сайт про мистецтво (маємо на увазі не технічний аспект питання, а розробку концепції, призначення тощо). Це може бути освітній портал, презентація антикварного салону, художнього музею тощо.

Якщо вести мову про медіаосвіту майбутніх художників, скульпторів, дизайнерів та інших представників творчих спеціальностей, то вважаємо, що окремий курс із медіаосвіти може не викликати відповідного інтересу, адже творчі люди мають специфічну психологію і зосереджені на власному внутрішньому житті, концентрують увагу передусім на тому, що їм необхідно створити (намалювати, виліпити, збудувати тощо), а не на тому, як це подати громадськості чи як це оцінить суспільство. Але їм також необхідно вміти орієнтуватись у світі фахових видань, вміти аналізувати критичні зауваги до своєї творчості, знати, що роблять колеги. Тому бачимо за найраціональніше інтегрування деяких прийомів, спрямованих на зосередження уваги на роботі зі ЗМІ, до загального курсу історії чи теорії мистецтва. У такий ненав'язливий спосіб можна звернути увагу студента-художника на факт існування спеціалізованої мистецтвознавчої преси й за допомогою декількох завдань протягом курсу актуалізувати інтерес до таких медіа.

Під час вивчення історії мистецтва студентів-практиків можна попросити знайти на сторінках ЗМІ матеріали про улюблених митців досліджуваної епохи і висловити думку з приводу сказаного там.

Є можливість пов'язати теоретичні знання, наприклад, про композицію загалом і практичне завдання: проаналізувати композиційну організацію спеціалізованого видання.

Студентам має бути цікаво подумати про те, як вони бачать ідеальну публікацію про свою творчість: у якому виданні хотіли б бачити матеріал про себе, у якій рубриці (скажімо, новину про відкриття виставки чи інтерв'ю, критичний розгляд одного твору тощо), які б зі своїх творів надали для ілюстрування біографічної публікації. Тобто в такий спосіб ми звертаємо увагу людей на значення ЗМІ в їхньому житті й на те, як можна використовувати медіа. Складність реалізації такого завдання полягає в тому, що зі студентами повинен працювати викладач-мистецтвознавець, одночасно обізнаний і з роботою медіа.

Упровадивши медіаосвітній курс у програму навчання студентів творчих ВНЗ, ми розв'язуємо зразу два завдання: вводимо майбутніх фахівців галузі мистецтва в коло людей, які працюють у цій сфері — через аналіз публікацій і видань загалом знайомимо з персоналіями (і митцями, про яких пишуть, і критиками, які створюють медіатексти), стимулюємо відвідування мистецьких заходів (наприклад пропонуємо написати про подію), вивчаємо зі студентами додатково теорію та історію мистецтва (такі публікації є майже в усіх журналах). З іншого боку, ми навчаємо громадян вільного спілкування з медійними засобами, сприяємо формуванню медіаграмотності, люди починають інтуїтивно та об'єктивно добирати найкращі із запропонованих засоби масової інформації, тобто стають медіакультурними громадянами.

Отже, періодика мистецтвознавчого спрямування має бути невід'ємним складником базової фахової освіти. Як і будь-яка інша «тематична» медіаосвіта має доповнювати «спеціальні» знання. Тому не слід розглядати медіаосвіту винятково як засіб навчання того, як користуватися ЗМІ, обирати й аналізувати їх, як створити влас-

ні медіатексти. Усе це, безперечно, входить до цього поняття, але не вичерпує його. Говорячи про медіаосвіту й медіакультуру, не можна не враховувати того, що самі засоби масової інформації подають відомості з тієї

чи тієї галузі знань і їх необхідно досліджувати, а також що такі ЗМІ належать до медіаосвітніх засобів з певного фаху, актуалізуючи знання студентів та водночас виховуючи медіаграмотність.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Казаків Ю. М.** Педагогічні умови застосування медіаосвіти в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Юрій Миколайович Казаків; Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. — Луганськ, 2007. — 22 с.

2. **Сахневич І. Н.** Педагогічні умови застосування медіаосвітніх технологій у професійній підготовці майбутніх фахівців нафтогазового профілю : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Сахневич Інна Андріївна; Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України. — Київ, 2012. — 22 с.

3. Спеціальність: «Культурологія» [Електронний ресурс] // Одес. нац. політехн. ун-т : офіц. веб-сайт. — Режим доступу: <http://ac.opu.ua/kulturologiya.htm>.

4. Факультет історії та теорії мистецтва [Електронний ресурс] // Нац. акад. образотв. мистец. і архіт. : офіц. веб-сайт / засн. : НАОМА. — Режим доступу: http://www.naoma.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=28&Itemid=125&lang=ua.

5. **Янишин О. К.** Формування комунікативних умінь майбутніх документознавців засобами медіаосвітніх технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Янишин Ольга Каролівна; Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України. — Київ, 2012. — 22 с.

6. **Мурюкіна Е. В.** Медіаобразованіе старшокласників на матеріалі кинопресси / Е. В. Мурюкіна. — Таганрог : Кучма, 2006. — 200 с.

7. **Мурюкіна Е. В.** Основные виды печатных изданий, применяемые на медиаобразовательных занятиях со студентами / Е. В. Мурюкіна // Медіаобразованіе : науч. журн. — 2009. — № 1. — С. 25–44.

8. **Федоров А. В.** Критерии и способы оценивания эффективности научно-образовательных центров в области медиапедагогике / А. В. Федоров // Дистанционное и виртуальное обучение : науч. журн. — М. : Изд-во СГУ, 2010. — № 11. — С. 4–16.

9. **Федоров А. В.** Медіаобразованіе в России: краткая история развития [Текст] / А. В. Федоров, И. В. Челышева. — Таганрог : Познание, 2002. — 208 с.

10. Recommendations Addressed to the United Nations Educational Scientific and Cultural Organization UNESCO // Education for the Media and the Digital Age. — Vienna : UNESCO. — 1999. — P. 272–276.

CITED LITERATURE

1. **Kazakov Yu. M.** Pedagogical conditions of usage of medioeducation in the process of future teacher training education — Lugansk, 2007. — 22 p.

2. **Sakhnevych I. A.** Pedagogical conditions of usage of media educational technologies in the process of professional training of future specialists in oil and gas sphere. — Kyiv, 2012. — 22 p.

3. Specialty: «Culturology» // Odesa National Polytechnic University : official website — URL: <http://ac.opu.ua/kulturologiya.htm>.

4. Art History and Theory Department // National Academy of Fine Art and Architecture : official website — URL: http://www.naoma.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=28&Itemid=125&lang=ua.

5. **Yanyshyn O. K.** Forming communication skills in future records managers. — Kyiv, 2012. — 22 p.

6. **Muryukina E. V.** Media education of upperclassmen on the cinema press material. — Taganrog : Kuchma, 2006. — 200 p.

7. **Muryukina E. V.** The main types of printed editions used in media educational studies with students // Media education. — 2009. — № 1. — P. 25–44.

8. **Fedorov, A. V.** Criteria and methods of effectiveness evaluation for scientific and educational centers in the field of media pedagogic. — Moscow : Saratov State University Publishing House, 2010. — № 11. — P. 4–16.

9. **Fedorov, A. V., Chelysheva, I. V.** Media education in Russia: short development history / A. V. Fedorov, I. V. Chelysheva. — Taganrog : Poznanie, 2002. — 208 p.

**«ВЕЛИЧ ДУХОВНОСТІ»
РЕЦЕНЗІЯ**

на наукове видання **«ФІЛОСОФІЯ: ІСТОРІЯ. ЛЮДИНА. ОСВІТА»**
академіка НАН України Л. Губерського, академіка НАПН України В. Кременя
та доктора філософських наук, професора В. Ільїна

Ні для кого не секрет, що від підручника залежить якість навчального процесу. Особливо це стосується навчальної літератури з гуманітарних дисциплін. Водночас, підготовка якісного підручника неможлива без розробки низки теоретичних і методологічних питань, дискурс навколо яких визначає філософський простір сучасності. На нашу думку, такою методолого-теоретичною розробкою є видання «Філософія: Історія. Людина. Освіта» академіка НАН України Л. Губерського, академіка НАН України В. Кременя та доктора філософських наук, професора В. Ільїна. Видання містить низку важливих здобутків, корисних для сучасного навчального процесу.

Опублікована праця, яку одночасно можна розглядати і як базовий підручник з філософії для системи вищої освіти, вдало вписується у програму гуманітаризації, яку впроваджували останні роки активно реалізують усі освітні інституції України. Передусім слід відзначити прагнення авторів дати всебічне визначення самого предмета філософії, вийти за межі однозначних характеристик, які не ведуть до розвитку креативного мислення студента. Глибина змісту поняття «філософія» розглядається в контексті найважливіших сфер духовної культури.

Нове розкриття смислу філософського знання досягається авторами через аналіз історико-філософського матеріалу. Виникнення філософії – не швидкий «одноразовий акт», а тривалий процес поступового виявлення специфічного філософського змісту на фоні становлення і розвитку основних форм духовної практики. У зв'язку з цим заслуговує на увагу авторська концепція історії філософії. Книжка містить традиційні розділи з античної, середньовічної, ренесансної, новочасної та інших філософій, стверджує ідею спадко-

ємності інтелектуальних стратегій різних епох. Щодо сучасної філософії, то новим є виокремлення розділів для вивчення тем «іраціоналізм», «структуралізм», «постіндустріалізм» тощо.

Завдяки цьому наданий «простір» ідей дає студентіві і просто читачеві можливість ознайомитися з широким колом актуальних проблем життя людини, які завжди привертала її увагу і, власне, склали об'єкт філософських досліджень. У центрі кожної філософської системи обов'язково перебували проблеми буття, пізнання, людини, розвитку духовного життя в його розмаїтті. Перевагою цього підручника є те, що традиційні теми подані в нетрадиційному вигляді – автори відійшли від схематизму, принципів соціального детермінізму, спрощеності, класовості. Зрештою, це дало змогу розгорнути широку картину смисложиттєвої проблематики, ілюстрованої даними досягнень сучасної суспільної науки. Це наповнило текст підручника цікавим матеріалом, легким для сприйняття.

Позитивним є і те, що в підручнику повному трактується проблема людини. Підкресливши важливість розуміння динаміки сучасного світу – природного і соціального – автори аналізують не тільки філософську антропологію, а й історію становлення проблеми людини. Через розкриття цих моментів стає зрозумілою цілісність сучасного гуманізму – домінантної лінії сучасної цивілізації.

Новим є визначення духовної проблематики як «символічного світу», що дало змогу підняти розгляд цієї теми на вищій, новий рівень, відійти від стандартів і догматизму. Це досягнуто завдяки увазі до духовної біографії. Творчість кожного мислителя в історії філософії від епохи античності і є найкращим навчальним посібником. У зв'язку з цим можна стверджувати, що

підручник «Філософія: Історія. Людина. Освіта» продовжує традицію такої спадковості, оскільки в ньому репрезентоване своє бачення найважливіших проблем сучасного буття через історію розвитку світової думки.

Заслугує на увагу розгляд проблем суспільного життя. Автори ретельно досліджують соціально-філософську проблематику в контексті сучасності. Переосмислюється соціальна структура суспільства, аналізуються зміни в його основних сферах, зосереджується увага на визначенні сутності феномену цивілізації. В умовах тотального наступу «масової культури» актуального значення набуває розвиток ціннісної сфери життя суспільства. Тому таким доцільним є визначення сутнісних особливостей і самої природи цінностей, і вияву їх у сфері культури, релігії, моралі. Окреме місце

відведене аналізу цінності самого гуманізму. Зроблено акцент на ціннісному аспекті української культури.

Безперечним досягненням рецензованого видання є включення в його зміст проблем філософії освіти та філософії людиноцентризму. Автори наголошують, що метою освіти має бути відтворення і розвиток культури в усьому розмаїтті її загальнолюдського і національного багатства. Значущість освіти визначається не лише тим, що на її основі можна розв'язувати всі проблеми людини і суспільства. Освіта сама собою є атрибутом духовного життя кожної людини та дає можливість жити не лише у світі речей, а й у світі ідей, цінностей, у вимірах всієї людської культури.

Головною ж заслугою авторів є те, що всі порушені в репрезентованому виданні проблеми розглядаються у гуманістичних вимірах, мають особистісний контекст.

Григорій ВОЛИНКА,

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії, проректор
з наукової роботи Національного педагогічного
університету ім. М. П. Драгоманова

РЕЦЕНЗІЯ

на монографію В. Андрущенко «Світанок Європи:
Проблема формування нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття». –
К. : Знання України, 2011. – 1099 с.

Книга «Світанок Європи» є важливим кроком уперед в усвідомленні європейцями своєї цивілізаційної місії, і прикметно, що цей крок здійснив представник однієї з наймолодших номінально, але чи не найдавніших і значних європейських країн – України.

Майже століття минуло відтоді, як Європа, а за нею і весь світ зазнали того лиха, яке отримало назву Перша світова війна. Саме у ці трагічні часи вийшла у світ праця Освальда Шпенглера «Занепад Західних країн», у російському перекладі більш відома як «Закат Європи», яка пророкувала неминучий цивілізаційний крах усього Західного світу, а разом з ним, очевидно, і засно-

ваних ним світових економічної, політичної та, значною мірою, культурної систем. Сумнівні для багатьох наслідки цієї війни, зумовлена ними поява світових тоталітарних режимів нацизму і комунізму та неминуча внаслідок цього Друга світова війна – все це нібито лише підтверджувало песимістичний діагноз Шпенглера. Втім, поступове розгортання у світі переможної ходи ліберальної демократії, яке супроводжувалося неминучим падінням диктаторських режимів, окреслило нові обрії для людства. Джерелом демократії у світі від часів античності була саме європейська культура, і це джерело має передусім гуманітарний характер. Як давньогрецька пайдейя

народила демократію полісу, так сучасна освіта народжує новітню демократію третього тисячоліття.

Книжка Віктора Петровича Андрущенка присвячена й адресована сучасному вчителю як натхненнику й архітектору творення демократичних цінностей. Дійсно, саме цінності не застарівають морально, вони залишаються квінтесенцією кожної культури, яка не лише визначає її неповторність, а й дає щоразу нове доречне заохочення до розвитку і людині, і спільноті – від місцевих громад і націй і до глобальної світової спільноти людства.

Важливим висновком книги є той незаперечно доведений її автором факт, що вітчизняна педагогіка не лише органічно вписана своєю історією та ціннісними підвалинами у загальноєвропейський освітній простір, але й далеко не повною мірою реалізувала свій гуманістичний потенціал і для самої України, і для усієї Європи.

В. Андрущенко глибоко і різнобічно аналізує цей потенціал передусім із ціннісних позицій, виявляючи єдину шкалу педагогічних цінностей – єдину не лише для Європи, але й у перспективі для усього світу. До наскрізних цінностей освіти майбутнього автор зараховує ті, що лежать в основі людиноцентризму, педагогічної свободи, філософії співтворчості, демократії, екологічної безпеки. Ці цінності є тією основою, яка дасть можливість утверджувати єдність пріоритетів для Європи і людства – у тих дедалі складніших і менш передбачуваних ситуаціях, що зумовлені поглибленням і урізноманітненням глобалізаційних процесів, з одного боку, та процесом опанування людиною визначення власної долі, з іншого.

Вчитель для кожної людини є першим і найважливішим авторитетом і прикла-

дом для наслідування. Головними вчителями для людини залишаються її батьки, але успішна соціалізації людини в усі часи залежала від участі у ній професійного вчителя – з його об'єктивністю і прихильністю до учня, з його критичністю і патріотизмом, з його компетентністю і знанням нескінченності процесу пошуку знань – «знаємо, що нічого не знаємо».

В. Андрущенко – сам представник педагогічної династії, засновник власної філософської школи – пропонує окреслити пріоритетні напрями підготовки нового вчителя для нової Європи. Такий учитель потрібен нині якнайбільше – у добу перманентних економічних криз, політичної софістики і чи не найбільших за історію людства викликів традиційним цінностям. Саме тому автор наголошує на необхідності якнайгострішого усвідомлення особливого завдання – підготовки *нового* вчителя, нового не лише у сенсі готовності до участі у глобальному педагогічному процесі (ідейно, мовно, технічно тощо), а, передусім, у сенсі нового осмислення традиційних педагогічних завдань, і найважливішого з них – плекання справжньої людини, самостійної у судженнях і шанобливої до традицій, відкритої світові і глибоко патріотичної, розкутої в оцінках і непримиренної до будь-яких виявів нетерпимості, винятковості, зарозумілості і зневажливого ставлення до іншого. Слід викорінювати в собі та інших усі рудименти старого соціального зла і зародки упереджень щодо власної або чужої меншовартості.

Книжка Віктора Петровича Андрущенка є водночас глибоким науковим дослідженням, викладом акумульованого досвіду мудрого наставника та політичним маніфестом європейської освіти.

Михайло БОЙЧЕНКО,

кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

ДО УВАГИ АВТОРІВ

ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

1. Статті, що пропонуються до друку, мають бути написані спеціально для часопису «Вища освіта України» (ніде раніше не друкovanі і не надіслані до інших видань) і відповідати вимогам департаменту атестації кадрів МОН України до наукових праць.
2. Редакція залишає за собою право скорочувати і виправляти текст статті, а також вносити зміни в назву.
3. За достовірність фактів, дат, назв і точність цитування відповідальні автори.
4. Редакція не листується з авторами.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

1. Статті приймаються у вигляді файлів у текстових редакторах MS Word for Windows (версій 6, 7 чи 98) електронною поштою. Електронна адреса редакції: **wou@ukr.net**

Графіки і малюнки мають бути виконані чітко, формули — написані в узвичаєній математичній символіці, мати розмітку і достосовані до формату журналу.

2. Обсяг матеріалів не повинен перевищувати 24 000 знаків, чи 0,6 друк. арк. (близько 13–14 машинописних сторінок через два інтервали включно з таблицями, графіками і малюнками).

3. Стаття має бути підписана всіма авторами і супроводжуватися:

а) авторською довідкою за наведеною нижче формою (підписується всіма авторами). З метою забезпечення об'єктивності зовнішнього рецензування в самій статті вказуються лише прізвища та ініціали авторів;

б) прізвищем та ініціалами, назвою статті, ключовими словами та стислою анотацією (120–150 слів) українською, російською та англійською мовами;

в) УДК.

4. Джерела у списку літератури слід подавати за алфавітом у такому порядку: українською, російською, латиницею. У посиланні на використане джерело зазначати порядковий номер джерела у списку та сторінку.

Увага! У зв'язку з включенням журналу до реферативної бази даних наукової періодики «Scopus» необхідно додати переклад списку літератури англійською мовою.

ФОРМА АВТОРСЬКОЇ ДОВІДКИ

1. Назва статті.
2. Адреса для листування, телефон, факс і електронна пошта для контакту.
3. Прізвище, ім'я, по батькові.
4. Науковий ступінь, вчене звання.
5. Місце роботи.
6. Посада.

Окрім того, додається електронне фото у двох-трьох версіях (jpg, tiff (300 pixel/inch) та ін.). Для сканування не приймаються неякісні фото, фото на рельєфному папері, вирізки з газет і журналів, принтерні роздруківки тощо.

РЕФЕРАТИВНЫЙ ОБЗОР СТАТЕЙ НОМЕРА

СТРАНИЦА ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Виктор АНДРУЩЕНКО

Доклад на презентации Проекта «Проблемы подготовки нового учителя для объединенной Европы XXI века (Педагогическая Конституция Европы)».....5

АКТУАЛЬНАЯ ОЦЕНКА

Василь КРЕМЕНЬ

Что делает государство успешным в пору глобализации? (Речь на заседании представителей Дипломатического корпуса, аккредитованного в Украине. 11 марта 2013 р.)... 8

ОБСУЖДАЕМ ПРОЕКТЫ ЗАКОНА УКРАИНЫ «О ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ»

Леонид ГУБЕРСКИЙ, Евгений СУЛИМА, Лилия ГРИНЕВИЧ, Владимир ЛУГОВОЙ, Виктор АНДРУЩЕНКО, Ростислав РЫЖКОВ, Елизавета ШЕПЕТИЛЬНИКОВА, Владимир ЛИТВИН, Виль БАКИРОВ, Петр ТАЛАНЧУК, Михаил ЗГУРОВСКИЙ.....11

Трибуна ректора

Игорь КОЦАН

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА СОВРЕМЕННОГО УЧИТЕЛЯ: ПРОБЛЕМЫ И ОРИЕНТИРЫ..... 13

Каждая страна заинтересована в том, чтобы подготовить когорту таких учителей, которые бы не только обеспечивали количественную реализацию задач обязательного обучения, но и поднимали на значительно высший уровень образованность и культуру ее граждан. Осуществить профессиональную подготовку такого специалиста невероятно сложно. Этому препятствуют объективные и субъективные факторы, порожденные общественными преобразованиями, техническими достижениями, стереотипами и формализмом существующей системы профессиональной подготовки, мотивированностью и ценностными ориентациями будущих педагогов.

Существует необходимость детально рассмотреть те проблемы, с которыми сталкивается каждое высшее учебное заведение, осуществляющее подготовку педагогических работников, и поразмышлять о поиске ориентиров обновления такой подготовки. Осуществлять такие поиски лучше в обществе единомышленников, каким стала Ассоциация ректоров педагогических университетов Европы. Цель и задания, которые стремится достичь эта солидная организация, убеждают в серьезных перспективах развития педагогического образования, что подтверждает разработанная Ассоциацией Педагогическая Конституция Европы.

Ключевые слова: профессиональная подготовка учителя, мотивированность, права ребенка, психолого-педагогическая компетентность, информационная компетентность, ценностная платформа педагогического образования.

ФИЛОСОФИЯ И МЕТОДОЛОГИЯ МОДЕРНИЗАЦИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Алла ВАСИЛЮК

НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К АНАЛИЗУ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕФОРМ 20
Научные подходы к анализу реформ рассматриваются через методологический, тео-

ретический и технологический концепты, а также комплекс определяющих ориентиров. Представлена концептуальная модель реформирования образования.

Ключевые слова: образовательная реформа, анализ, модель реформирования образования, стратегия и алгоритм внедрения реформы.

Наталия СЕМЕНЮК

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ РАЗРЕШЕНИЯ ПРОТИВОРЕЧИЙ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ..... 26

Главными проблемами развития национальной системы непрерывного образования является не только несоответствие нормативным инициативам государства в образовательной сфере, но и неготовность государственного аппарата к реализации этих инициатив. Существенной проблемой непрерывного образования является неопределенность и неструктурированность основных системообразующих субъектов, способных эффективно развивать общенациональную систему образования в течение жизни. Проблемой украинской системы образования также является несоответствие учебных и научных программ требованиям современного производства и экономики. Исходя из этих проблем, важно определить основные направления развития правового поля непрерывного образования с целью разрешить присущие ему противоречия и формирования концептуально-теоретического прогноза его развития.

Ключевые слова: человек, образование, непрерывное образование, противоречие.

Лиля КУЛИНЕНКО

ОБРАЗОВАНИЕ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ГРАЖДАНСКИХ КАЧЕСТВ ЛИЧНОСТИ..... 33

Осуществлен анализ актуальных проблем образования как фактора формирования гражданских качеств личности, феномена образования как воспитания; исследован статус воспитания в системе педагогического процесса, выделены основные функции и направления воспитания в системе образования. Фундаментальным принципом исследования является признание глубинного, смыслообразующего единства образования и воспитания, что обеспечивает гуманистическую направленность развития образовательной системы в целом, а также человекоцентричные характеристики учебно-воспитательного процесса в каждом учебном заведении.

Ключевые слова: человек, личность, образование, культура, гражданское воспитание.

Виолетта СКИРТАЧ, Александр ПЕРИГ

ПРОБЛЕМА СУБЪЕКТА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В КОНТЕКСТЕ ДИСЦИПЛИНАРНОЙ ВЛАСТИ (РАЗМЫШЛЕНИЯ, НАВЕЯННЫЕ М. ФУКО)..... 40

На основе исследования философского наследия М. Фуко показано, что становление субъекта образования обусловлено, прежде всего, социальной практикой, в которую он включен, и соответствующим смысловым горизонтом. Доказано, что цель образования в индустриальную эпоху заключалась в усилении социально-экономической составляющей и политической подчиненности индивида. Именно поэтому в западном обществе университет, вместе со школой, тюрьмой и казармой, становится важнейшим дисциплинарным механизмом, с помощью которого власть-знание осуществляет контроль. Описана «микрофизика власти», которая проявляется в системе образования благодаря законам оптики и механики. Предложено рассмотреть аудиторно-лекционную систему с соответствующими механическими и оптическими эффектами как воплощение «микрофизики власти». Определено, что, несмотря на общую вовлеченность в механизм внешней субъективации, субъект образования может существовать и надеяться на процесс освобождения благодаря революции или философии.

Ключевые слова: субъект, субъективация, образование, власть, знание, дисциплина.

РЕФОРМА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Наталья ШУГАЛИЙ

ГЕНЕЗИС И СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ LLL 48

Рассмотрен генезис идеи и практики непрерывного образования, в частности в аспектах дополнительного и развивающего обучения взрослых. Акцентируется роль датского ученого и теолога Н.-Ф.-С. Грундтвига в создании народных высших школ как специфического средства такого обучения.

Ключевые слова: непрерывное образование, обучение в течение жизни, обучение взрослых, народные высшие школы, Н. Грундтвиг.

Владимир МОРОЗОВ

ВНЕДРЕНИЕ НОВЕЙШИХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СОВРЕМЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ДИСКУРС 54

Новые информационные технологии на базе технических устройств и программного обеспечения важны для образования благодаря расширению доступа к информации и экономией времени и материалов. Педагогический дискурс будет совершенствоваться через использование телекоммуникационных сетей (Интернета) с интерактивными и мультимедийными технологиями. Следовательно, необходимо повышение информационной грамотности и культуры дискурсантов.

Ключевые слова: педагогический дискурс, информационные технологии, компьютерная техника, информационная грамотность.

Роман ОЛЕКСЕНКО

ПОДГОТОВКА И ПЕРЕПОДГОТОВКА КАДРОВ В СИСТЕМЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ 59

Подготовка и переподготовка кадров в системе экономического образования рассматриваются в контексте инновационного обновления системы образования; основными инновациями в этом процессе должны стать информационные технологии, углубленная связь с практикой рыночных трансформаций, нормативная согласованность с мировым опытом.

Ключевые слова: человек, образование, экономическое образование, профессиональная компетентность, воспитание.

ГУМАНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

Людмила ПЕТЬКО

УКРАИНСКАЯ НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕЯ В ПРОЦЕССЕ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ 68

Статья посвящена проблемам иноязычного образования в высшей школе. Доказано, что иноязычное образование в условиях университетской подготовки будущих педагогов формирует духовную, культурную, образованную личность, ориентированную на развитие интеркультурного диалога. Обоснована необходимость внедрения украинской национальной идеи в процесс обучения студентов иностранным языкам. Обобщен опыт работы.

Ключевые слова: будущие педагоги, иноязычное образование в университете, интеркультурный диалог, украинская национальная идея.

Ольга ЛУКЪЯНЧЕНКО

КРАЕВЕДЕНИЕ КАК СРЕДСТВО АКТУАЛИЗАЦИИ УЧЕБНЫХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТОВ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ЭТНОГРАФИИ 75

В статье освещены некоторые аспекты использования краеведческого материала при

изучении этнографии как эффективного средства актуализации учебных компетентностей будущих деятелей культуры.

Ключевые слова: краеведение, краеведческий компонент, учебные компетентности, самостоятельная творческая работа, краеведческие базы данных.

НОВЕЙШАЯ НАУКА И СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Евгений КУЗЬМИНСКИЙ, Екатерина ЩУРСКАЯ

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЕДИНОГО БИОЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА УКРАИНЫ 79

На примере становления кафедры экобиотехнологии и биоэнергетики НТУУ «КПИ», выпускающей инженеров-биотехнологов по специальности «Экологическая биотехнология и биоэнергетика», рассмотрены образовательные аспекты формирования единого биоэнергетического пространства Украины.

Ключевые слова: биоэнергетика, энергетические ресурсы, специальная подготовка экобиотехнологов, биоэнергетическое пространство.

УПРАВЛЕНИЕ ВЫСШИМ ОБРАЗОВАНИЕМ

Владимир ШАПОВАЛ

ПОДГОТОВКА СПЕЦИАЛИСТОВ В НАУЧНОЙ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛЯХ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ КАК ФАКТОР СОЗДАНИЯ ГОСУДАРСТВА 85

В статье анализируется развитие образовательной и научной отраслей «Государственное управление», раскрывается их значение как для подготовки государственно-управленческих кадров, так и для научного сопровождения соответствующего вида деятельности. Анализируется общественная значимость цикла работ «Теоретико-методологическое обоснование и практическое внедрение системы подготовки специалистов в образовательной и научной отраслях «Государственное управление».

Ключевые слова: государственное управление, государственно-управленческие кадры, Национальная академия государственного управления при Президенте Украины.

Ольга ПОЛЯК

ВЫСШЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ XXI ВЕКА: МЕЖДУ НАУЧНЫМ ПЛАНИРОВАНИЕМ И МАРКЕТИНГОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ 89

Доказана необходимость нового отношения к образовательно-научному комплексу как к единственному средству инновационного развития современных государств. Проанализирована эволюция планирования в XX веке, указаны трудности реформирования высшего образования в Украине, имеющие не только экономический, но и административный характер.

Ключевые слова: планирование образования, модели планирования, форсайт, маркетинг образовательных услуг.

Светлана КАЛАШНИКОВА

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ РУКОВОДИТЕЛЕЙ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ: ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЕВРОПЕЙСКОЙ ПЛАТФОРМЫ МОДЕРНИЗАЦИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ 95

В статье на основе анализа нормативных документов Европейской Комиссии, научных работ европейских экспертов и информационно-методических материалов Европейской платформы модернизации высшего образования выявлены особенности и обоснована актуальность реализации краткосрочных программ профессионального развития руко-

дителей высших учебных заведений, а также сформулированы практические рекомендации относительно реализации таких программ в Украине.

Ключевые слова: высшее учебное заведение (ВУЗ), руководитель ВУЗа, коллегиальное обучение, лидерство, профессиональное развитие, профессионализация управления высшим образованием.

Елена ГАРАЩУК, Вера КУЦЕНКО, Ирина СОДОЛЬ

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПАРАДИГМЫ РАЗВИТИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ 102

Раскрывается значение высшего образования в формировании инновационной экономики; анализируется современное состояние развития образования, его возможности в предоставлении качественных образовательных услуг; обосновываются пути совершенствования парадигмы развития высшего образования, повышения качества подготовки кадров как важной предпосылки развития экономики знаний.

Ключевые слова: парадигма, образовательные услуги, инновационная экономика, управление, мотивация.

Василий МАЙБОРОДА, Анна ЛЕСИК

ПОДГОТОВКА НАУЧНЫХ И НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ В ИНСТИТУТЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАУК УКРАИНЫ (2001–2012 гг.) 109

В статье представлен обзор деятельности Специализированного ученого совета Института высшего образования НАПН Украины по защите диссертаций на соискание научной степени доктора (кандидата) наук в сфере педагогических наук. Освещен вклад специалистов Института высшего образования НАПН Украины в подготовку научно-педагогических кадров высшей квалификации.

Ключевые слова: подготовка научных и научно-педагогических кадров, сфера педагогических наук, научные степени, защита диссертаций.

СТРАНИЦА МОЛОДОГО УЧЕНОГО

Вера КРАВЧУК

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСКУССТВОВЕДЧЕСКОЙ ПЕРИОДИКИ В ОБУЧЕНИИ СТУДЕНТОВ ТВОРЧЕСКИХ ВУЗОВ..... 114

В статье рассмотрен медиаобразовательный потенциал периодических изданий об изобразительном искусстве, проанализирована востребованность знаний о функционировании СМИ для выпускников творческих вузов и предлагается ввести специализированные занятия и курс по медиаобразованию с использованием специализированной прессы.

Ключевые слова: медиаобразование, периодические издания об искусстве, высшее образование.

РЕЦЕНЗИИ И СООБЩЕНИЯ

Григорий ВОЛЫНКА

Величие духовности. Рецензия на книгу «Философия: История. Человек. Образование» академика НАН Украины Л. Губерского, академика НАПН Украины В. Кременя и доктора философских наук, профессора В. Ильина..... 120

Михаил БОЙЧЕНКО

Рецензия на монографию В. Андрущенко «Рассвет Европы: Проблема формирования нового учителя для объединенной Европы XXI века». – К. : Знание Украины, 2011. – 1099 с. 121

ABSTRACTING REVIEW OF JOURNAL ARTICLES

EDITOR'S PAGE

Victor ANDRUSHCHENKO

REPORT ON THE «PROBLEMS OF A NEW TEACHER TRAINING FOR THE UNITED EUROPE OF THE XXI CENTURY (EDUCATIONAL CONSTITUTION OF EUROPE)» PROJECT PRESENTATION.5

CURRENT VALUATION

Vasyl KREMEN

WHAT MAKES A STATE SUCCESSFUL IN GLOBALIZATION TIME?

(NATIONAL ACADEMY OF PEDAGOGICAL SCIENCES PRESIDENT SPEECH AT THE MEETING OF THE DIPLOMATIC CORPS REPRESENTATIVES ACCREDITED IN UKRAINE. MARCH 11, 2013).....8

DISCUSSING DRAFT LAW OF UKRAINE «ON HIGHER EDUCATION»

Leonid HUBERSKYI, Yevhen SULIMA, Lilia HRYNEVYCH, Volodymyr LUHOVYI, Victor ANDRUSHCHENKO, Rostislav RYZHKOV, Yelyzaveta SHEPETILNIKOVA, Volodymyr LYTVYN, Vil BAKIROV, Petro TALANCHUK, Myhailo ZHUROVSKYI 11

TRIBUNE OF RECTOR

Ihor KOTSAN

PROFESSIONAL TRAINING OF MODERN TEACHER: ISSUES

AND GUIDELINES 13

Every country is interested in the vocational training of the teachers that would not only provide the realization of the multiple tasks of the compulsory education but would raise the standards of the general education and culture of its citizens to a profoundly higher level. It is true that it is very hard to train such professionals. There are objective and subjective barriers caused by various social transformations, technical achievements, stereotypes and formalities of the existing system of vocational training that prevent from achieving success in this sphere.

There is a necessity to thoroughly study the problems with which every educational institution involved into the professional training of the teachers has to deal. It is also important to think over the new vectors and points in the teachers' trainings innovations. The solutions to the mentioned above problems can be found in the community of the upholders. The Association of the presidents of the pedagogical universities of Europe has become such a community. The Association's purpose and goal declared in the «Pedagogical Constitution of Europe» worked out by its members prove the important perspectives of the development of the pedagogical education.

Keywords: professional training of a teacher, motivation, child's rights, psychological and pedagogical competence, information competence, pedagogical education value platform.

HIGHER EDUCATION MODERNIZATION PHILOSOPHY AND METHODOLOGY

Alla VASYLIUK

SCIENTIFIC APPROACHES TO THE ANALYSIS OF EDUCATIONAL REFORMS..... 20

Scientific approaches to the analysis of reforms are considered through methodological,

theoretical and technological concepts, and also a complex of defining reference points. It is presented model of reforming of education.

Keywords: educational reform, the analysis, model of reforming of education, strategy and algorithm of introduction of reform.

Natalia SEMENIUK

REGULATORY SUPPORT OF CONTINUING EDUCATION DISPUTES RESOLVING..... 26

The main problems of continuing education national system development is not only a mismatch of state regulatory initiatives in education, but also unwillingness of the state authorities to implement these initiatives. Uncertainty and unstructured basic backbone of subjects that can effectively develop a national system of life-long education are the major problems of continuing education. The problem of Ukrainian educational system is also a discrepancy in educational and research programs with the requirements of modern production and economy. In view of these problems it is important to determine the main directions of the legal framework of continuing education development to address its inherent contradictions and the formation of conceptual and theoretical prediction deployment.

Keywords: person, education, continuing education, contradiction.

Lilia KULINENKO

EDUCATION AS A FACTOR IN THE FORMATION OF PERSONALITY CIVIC TRAITS..... 33

It has been analyzed the current problems of education as a factor in the formation of personality civic traits, the phenomenon of training as education, it has been researched the education status in the educational process system, basic functions and training directions in the education system are emphasized. The fundamental principle of research is recognition a deep, notional unity of training and education that provides educational system development humanistic direction in general, as well as person-oriented characteristics of the educational process in each institution.

Keywords: person, personality, education, culture, civic education.

Violeta SKYRTACH, Oleksandr PERIH

THE ISSUE OF HIGHER EDUCATION SUBJECT IN THE CONTEXT OF DISCIPLINARY POWER (REFLECTIONS INSPIRED BY MICHEL FOUCAULT)..... 40

On the basis of the study of Michel Foucault's philosophical heritage it has been shown that the development of the subject of education is primarily a social practice in which the subject of education is involved and corresponding semantic horizon. It has been proved that the aim of education in the industrial era is focused on the enhancement of both socio-economic component and political dependence of the individual. It has been explained that in the western society the school and university, along with prisons and barracks, becomes the most important disciplinary mechanism through which power and knowledge take control. The «microphysics» of power, which outlines in higher education system through the laws of mechanics and optics, as well as through the disciplinary control of space and time, has been outlined. The consideration of classroom and lecture system with the corresponding mechanical and optical effects as implementation of «microphysics» of power has been proposed. It has been shown that in spite of the overall involvement in the repressive mechanism of external subjectification, the subject of education may exist and can hope for the process of liberation through revolution or philosophy.

Keywords: subject, subjection, education, power, knowledge, discipline

HIGHER EDUCATION REFORM: THEORY AND PRACTISE

Natalya SHUGALIJ

GENESIS AND MODERN LINES OF DEVELOPMENT LLL 48

Genesis of idea and practice of continuous education, in particular, in aspects of additional and developing training of adults is considered. The role in creation of the higher popular schools as specific means of such training of the Danish scientist and theologian N.-F.-S. Grundtwig is accented.

Keywords: continuous education, Life Long Learning, training of adults, the higher national schools, N. Grundtwig.

Volodymyr MOROZOV

INTRODUCTION OF THE NEWEST INFORMATION TECHNOLOGIES IN A MODERN PEDAGOGICAL DISCOURSE 54

New information technologies on the basis of technical devices and the software are important for education by expansion of access to the information and economy of time and materials. The pedagogical discourse will be improved through use of telecommunication networks (Internet) with interactive and multimedia technologies. Hence, increase of information literacy and culture discoursists is necessary.

Keywords: a pedagogical discourse, information technologies, the computer technics, information literacy.

Roman OLEKSENKO

PREPARATION AND RETRAINING OF PERSONNEL IN ECONOMIC EDUCATION SYSTEM 59

Preparation and retraining of personnel in economic education system are considered in a context of innovative updating of an education system; information technologies, profound communication with practice of market transformations, a standard coordination with world experience should become the cores to innovations in this process.

Keywords: the person, education, an economic education, professional competency, education.

EDUCATION AND UPBRINGING PROCESSES HUMANIZATION

Pet'ko LUDMYLA

THE INCULCATION OF UKRAINIAN NATIONAL IDEA IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION 68

The article is devoted to the problem of the foreign language education in the higher school. It deals with the foreign languages teaching of the future teachers in pedagogical universities, which forms a spiritual, cultured cultivated person in the direction of the intercultural dialog in the way of Ukrainian national idea. The necessity of the inculcation of Ukrainian national idea in teaching English as foreign language substantiated. Practical experience is summarized.

Keywords: future teachers, university foreign language education, Ukrainian national idea.

Olga LUKYANCHENKO

LOCAL HISTORY AS A MEAN OF ACTUALIZATION OF STUDENTS' EDUCATIONAL COMPETENCE AT THE ETHNOGRAPHY CLASSES 75

There are some aspects of local history material for the study of ethnography as an effective means of updating training competence of future artists in the report.

Keywords: local history, local history component, teaching competence, self-creative work, local history database.

THE NEOTERIC SCIENCE AND MODERN EDUCATION

Yevgen KUZMINSKIY, Kateryna SHCHURSKA

EDUCATIONAL ASPECTS OF SINGLE BIOENERGY SPACE OF UKRAINE FORMATION 79

On the example of formation of the Environmental biotechnology and bioenergy department of NTUU «KPI», which prepares engineers-biotechnologists of the specialty «Environmental Biotechnology and Bioenergy» the educational aspects of the formation of a single bioenergy space of Ukraine are reviewed.

Keywords: bioenergy, energy resources, professional ecobiotechnologies training, bioenergy space.

HIGHER EDUCATION MANAGEMENT

Volodymyr SHAPOVAL

PREPARATION OF EXPERTS IN EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC AREAS OF STATE GOVERNMENT AS THE FACTOR OF CREATION OF THE STATE 85

In article development of educational and scientific area «State Government» is analyzed, its value both for preparation of state-administrative professionals, and for scientific support of a corresponding kind of activity reveals. The public importance of a cycle of works «The Theoretical & Methodological substantiation and practical introduction of system of preparation of experts in educational and scientific areas «State Government» is analyzed.

Keywords: state government, state-administrative shots, National academy of the state government at the President of Ukraine.

Olga POLIAK

THE PROBLEM OF A CHOICE BETWEEN SCIENTIFIC PLANNING OF HIGHER EDUCATION XXI CENTURY AND MARKETING OF EDUCATIONAL SERVICES..... 89

It is proved necessity of the new relation to an education-scientific complex as to unique means of innovative development of the modern states. It is analysed planning evolution in XX century, it is specified in difficulties of reforming of higher education in Ukraine, having not only economic, but also administrative character.

Keywords: planning of education, planning model, foresight, marketing of educational services.

Svitlana KALASHNIKOVA

PROFESSIONAL DEVELOPMENT FOR HEADS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: ACTIVITY OF EUROPEAN PLATFORM HIGHER EDUCATION MODERNISATION..... 95

In the article on the base of analyze of normative documents of the European Commission, scientific publications of European experts and informational and methodical materials of the European Platform Higher Education Modernisation the specialties and actuality for professional development of heads of HEIs are determined and argued, and the practical recommendations for realization of such programs in Ukraine are formulated.

Keywords: higher education institution (HEI), head of HEI, leadership, peer learning, professional development, professionalization of higher education administration.

Olena HARASHCHUK, Vira KUTSENKO, Iryna SODOL

IMPROVING THE PARADIGM OF HIGHER EDUCATION DEVELOPMENT IN THE
CONTEXT OF INNOVATIVE ECONOMY..... **102**

Reveals the importance of higher education in shaping the innovation economy, analyzes the current state of education and its ability to provide quality educational services; justified ways of improving the paradigm of higher education, improving the quality of training as an important precondition of a knowledge economy.

Keywords: paradigm, educational services, innovation economics, management, motivation.

Vasyl MAIBORODA, Hanna LESYK

TRAINING OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL STAFF AT NATIONAL ACADEMY
OF PEDAGOGICAL SCIENCES OF UKRAINE INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION
(2001 – 2012 YEARS.)..... **109**

The article provides an activity overview of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine Institute of Higher Education specialized scientific council on the defense of a thesis for the degree of doctor of (candidate) science in education sciences. It reveals the contribution of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine Institute of Higher Education specialists in training of the teaching personnel of the highest qualifications.

Keywords: training of scientific and pedagogical personnel, field of pedagogical sciences, scientific degrees, the defense of a thesis.

THE YOUNGER SCIENTIST'S SPEECH

Vira KRAVCHUK

THE USAGE OF PRESS ABOUT FINE ART IN TEACHING STUDENTS OF
CREATIVE SPECIALIZATIONS..... **114**

It is told about media educational potential of periodicals about fine art, is analyzed the need of knowledge about media functioning for grads of creative specializations and it is suggested to introduce specialized media educational studies and course with the help of specialized press.

Keywords: media education, periodicals about fine art, high education.

REVIEWS AND NOTICES

Hryhorii VOLYNKA

THE GREATNESS OF SPIRITUALITY. «PHILOSOPHY: HISTORY. PERSON.
EDUCATION» BOOK REVIEW BY NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
ACADEMICIAN LEONID HUBERSKYI, NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF UKRAINE ACADEMICIAN V. KREMEN AND DOCTOR OF PHILOSOPHY
V. ILIIN. **120**

Mykhailo BOICHENKO

V. ANDRUSHCHENKO «DAWN OF EUROPE: THE PROBLEM OF FORMING OF A
NEW TEACHER FOR THE UNITED EUROPE OF THE XXI CENTURY» MONOGRAPH
REVIEW – KYIV: ZNANNIA UKRAINY, 2011. – 1099 P..... **121**

CONTENTS

EDITOR'S PAGE

Victor ANDRUSHCHENKO

Report on the «Problems of a new teacher training for the united Europe of the XXI century (Educational Constitution of Europe)» project presentation.....5

CURRENT VALUATION

Vasyl KREMEN

What Makes a State Successful in Globalization Time?

(National Academy of Pedagogical Sciences President Speech at the Meeting of the Diplomatic Corps Representatives Accredited in Ukraine. March 11, 2013).....8

DISCUSSING DRAFT LAW OF UKRAINE «ON HIGHER EDUCATION»

Leonid HUBERSKYI, Yevhen SULIMA, Lilia HRYNEVYCH, Volodymyr LUHOVYI, Victor ANDRUSHCHENKO, Rostislav RYZHKOV, Yelyzaveta SHEPETILNIKOVA, Volodymyr LYTVYN, Vil BAKIROV, Petro TALANCHUK, Myhailo ZHUROVSKYI..... 11

TRIBUNE OF RECTOR

Ihor KOTSAN

Professional Training of Modern Teacher: Issues and Guidelines..... 13

HIGHER EDUCATION MODERNIZATION PHILOSOPHY AND METHODOLOGY

Alla VASYLIUK

Scientific Approaches to the Analysis of Educational Reforms..... 20

Natalia SEMENIUK

Regulatory Support of Continuing Education Disputes Resolving..... 26

Lilia KULINENKO

Education as a Factor in the Formation of Personality Civic Traits..... 33

Violeta SKYRTACH, Oleksandr PERIH

The Issue of Higher Education Subject in the Context of Disciplinary Power

(Reflections Inspired by Michel Foucault).....40

HIGHER EDUCATION REFORM: THEORY AND PRACTISE

Natalya SHUGALIJ

Genesis and Modern Lines of Development LLL..... 48

Volodymyr MOROZOV

Introduction of the Newest Information Technologies in a Modern Pedagogical Discourse..... 54

Roman OLEKSENKO

Preparation and Retraining of Personnel in Economic Education System..... 60

Шановні читачі!

Не забудьте передплатити
часопис
«Вища освіта України»

Індекс видання
23823

Передплатити журнал можна
в будь-якому відділенні
зв'язку

EDUCATION AND UPBRINGING PROCESSES HUMANIZATION

Pet'ko LUDMYLA

The Inculcation of Ukrainian National Idea in the Process of Foreign Language Education 69

Olga LUKYANCHENKO

Local history as a mean of actualization of students' educational competence at the ethnography classes 76

THE NEOTERIC SCIENCE AND MODERN EDUCATION

Yevgen KUZMINSKIY, Kateryna SHCHURSKA

Educational aspects of single bioenergy space of Ukraine formation 80

HIGHER EDUCATION MANAGEMENT

Volodymyr SHAPOVAL

Preparation of Experts in Educational and Scientific Areas of State Government as the Factor of Creation of the State 86

Olga POLIAK

The problem of a choice between scientific planning of higher education XXI century and marketing of educational services 90

Svitlana KALASHNIKOVA

Professional Development for Heads of Higher Education Institutions: Activity of European Platform Higher Education Modernisation 96

Olena HARASHCHUK, Vira KUTSENKO, Iryna SODOL

Improving the Paradigm of Higher Education Development in the Context of Innovative Economy 103

Vasyl MAIBORODA, Hanna LESYK

Training of Scientific and Pedagogical Staff at National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine Institute of Higher Education (2001 – 2012 Years.) 110

THE YOUNGER SCIENTIST'S SPEECH

Vira KRAVCHUK

The Usage of Press About Fine Art in Teaching Students of Creative Specializations 115

REVIEWS AND NOTICES

Hryhorii VOLYNKA

The Greatness of Spirituality. «Philosophy: History. Person. Education» Book Review by National Academy of Sciences of Ukraine Academician Leonid Huberskyi, National Academy of Sciences of Ukraine Academician V. Kremen and Doctor of Philosophy V. Ilin. 121

Mykhailo BOICHENKO

V. Andrushchenko «Dawn of Europe: The Problem of Forming of a New Teacher for the United Europe of the XXI Century» Monograph Review – Kyiv: Znannia Ukrainy, 2011. – 1099 p. 123

To Authors Attention 125

Abstracting Review of Journal Articles 126

Contents 136

Державний комітет зв'язку та інформатизації України ф.СП-1

ПВ	місце	літер.
----	-------	--------

ДОСТАВНА КАРТКА - ДОРУЧЕННЯ

На ~~газету~~ журнал **23823** індекс видання

«Вища освіта України»

найменування видання

Вар-тість	передплата	грн. _____ коп.	Кількість комплектів
	переадресування		

на 2013 рік по місяцях

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

поштовий індекс _____

код вулиці _____

буд.	корп.	кв.

місто _____

село _____

область _____

район _____

вулиця _____

прізвище, ініціали

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ

**Теоретичний
та науково-методичний
часопис**

**ДЕРЖАВНЕ
ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ
ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»**

**Директор видавництва
Олексій ОСЬКІН**

Адреса видавництва:
03680, Київ, вул. Олександра Довженка, 3
Тел.: (044) 456-37-32
Рекламний відділ: тел. (044) 456-37-02
E-mail: pedpressa@ukr.net

**Головний редактор редакції
науково-методичних журналів
Ніна БЕРІЗКО**

Над номером працювали:
Анастасія БОЙКО
(відповідальна за випуск)
Богдана ВОРОНKOBA
(літературний редактор)
Галина БАРАНОВСЬКА
(коректура)
Світлана РАДІОНОВА
(комп'ютерна верстка)

© Усі права захищені. Жодна частина, елемент, ідея, композиційний підхід цього видання не можуть бути копіюваними чи відтвореними в будь-якій формі і будь-якими засобами — електронними і фотомеханічними, зокрема через ксерокопіювання, запис чи комп'ютерне архівування без письмового дозволу видавця.

Підписано до друку 13.06.2013 р.
Формат 70 x 100^{1/16}. Папір офсет.
Друк офсет. Умовн. друк. арк. 10,4
Обл.-вид. арк. 11,0. Наклад 550 пр.
Зам.

Видруковано
ТОВ фірма «АНТОЛОГІЯ»
м. Київ, вул. Маршала Гречка, 13